

CUGETUL ROMÂNESC

REVISTĂ LUNARĂ

ȘCOALA MEDIE DE ARTE PLASTICE
TIMIȘOARA

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

T. ARGHEZI, G. BACOVIA, AL. BĂDĂUȚĂ, EMANOIL BUCUȚA, G. CARDAȘ,
OSCAR WALTER CISEK, BUCURA DUMBRĂVĂ, OTILIA GHIBU, N. IORGA,
N. H. LAHOVARY, ION PILLAT, ION MARIN SADOVEANU, V. VOICULESCU.

AUGUST-
SEPTEMB.

No. 8-9. ANUL II 1923

Colaboratorii „Cugetului Românesc“:

I. Agârbiceanu	Mircea Djuvara	Perpessicius
Al. Alimănișteanu	Leon Donici	Camil Petrescu
Em. N. Antonescu	Bogdan-Duică	Cezar Petrescu
C. Ardeleanu	Bucura Dumbravă	Al. A. Philippide
Tudor Arghezi	Horia Furtuna	Ion Pillat
G. Bacovia	G. Galaction	Dragoș Protopopescu
Jean Bart (Eug. P. Botez)	I. Găvănescul	Sextil Pușcariu
M. Beza	Otilia Ghibu	Vintilă Russu-Șirianu
Ion Bianu	Dr. Marius Georgescu	Mihail Sadoveanu
Lucian Blaga	N. Iorga	Ion M. Sadoveanu
Demostene Botez	Cora Irineu	V. Săngeru
V. Bogrea	G. M. Ivanov	Francisc Șirato
Ion I. C. Brătianu	N. H. Lahovary	Theodor Solacolu
Vintilă Brătianu	Traian Lalescu	H. Stahl
G. Brăescu	Dinu Lance	Maria Dr. Stănculeanu
Emanoil Bucușa	Prof. N. Leon	I. D. Ștefănescu
N. Budurescu	Al. Lepădatu	Vasile Stoica
Al. Busuioceanu	Adrian Maniu	Vladimir Streinu
Ion Buzdugan	D. Marmeliuc	Al. O. Teodoreanu
Al. Bădăuță	Ion Mateiu	Ionel Teodoreanu
Oscar Walter Cisek	M. Mihăjleanu	G. Tătărescu
Gh. Cardaș	Gib Mihăescu	Ūrmuz
G. Cifarelli	Claudia Millian	I. Valaori
N. M. Condiescu	Ion Minulescu	V. Vălcovici
A. Cotruș	Vasile Munteanu	I. Vinea
Nichifor Crainic	I. Nistor	V. Voiculescu
Const. Diamandy	Ramiro Ortiz	

Proză și versuri inedite de: D. Anghel, Barbu Delavrancea, Al. Macedonski, Al. Mateevici, Duiliu Zamfirescu.

■ Manuscrisele greu de descifrat se distrug necitite. Autorii sunt rugați să le trimită de preferință copiate cu mașina.

Pentru orice lămurire cerută prin corespondență se vor adăoga timbrele trebuincioase.

■ Autorii și editorii interesați să li se facă dări de seamă complete, vor trimite cărțile în câte 2 exemplare. Un singur exemplar dă dreptul la o inserție în „Bibliografie“.

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:

BUCUREȘTI

Pasagiul Comœdia, Scara 2 B în fața intrării Teatrului „Regina Maria“ —

Orele de biuro: 6—7 p. m.

TOATE DREPTURILE REZERVATE

VĂTAFUL DE ZĂPEZI

Doi tineri priveau la iezerul sfânt. Apele sale sinilii se jicau, cântând, dealungul malului, și undele i limpezi se nîtindeau cît vedeai cu ochii de o parte și de alta. Pe malul celălalt se nălța, mai lung chiar decît iezerul, după un șir de dealuri stîncoase și luminos colorate în galben, roșcat și vînat, un zid crestat alb strălucitor, peste care se ivea Giuvaerul cel de ghiță, un diamant boltit, mijlocul însuși al pămîntului. Albastrul tare al cerului era fără nori. Lumina rădea în aerul aspru.

Hainele tinerilor și pletele lor lungi de subt căciulile de blană zburau în vîntul ce sufla mai totdeauna aici sus, în jurul streșinei lumii.

„Himacial” — zise unul, pierdut în fericirea privirii. Și după un timp grăi celălalt: „Himacial — doar gîndul îndreptat în spre el e mai mult de cît toate rugăciunile făcute în temple și biserici. O sută de timpuri ale zeilor nu sunt destule pentru cîntarea frumuseților de pe Himacial. Priveliștea lui șterge păcatele oamenilor așa cum soarele soarbe roua, — grăește sfînta înțelepciune. Iar noi îl vedem pe Himacial, Urune!” — „Noi îl vedem pe Himacial, Upșara”, — șopti Urun.

Apoi tăcură, evlavioși, pînă ce unul din ei ridică glasul din nou: „Oare cum are să ne primească Himuna, învățătorul, Vătaful de zăpezi, la care mergem și care nu primește de cît ucenici puțini?”

„Se zice”, grăi Urun, „că el cercetează doar cu ochii, și că privirea sa îngheață pe cel pe care-l respinge”.

„Și se zice că toți zeii furtunii ascultă de el, și că el își ascunde locuința cu vifore înfricoșate de cei fărămintei”.

„Așa e; nici unul din înțelepții și cuvioșii, cari caută dumnezeirea în singurătățile de pe Himacial, nu șade atît de sus ca Himuna. Pe cînd cei mai mulți trăesc în codrii verzi și în templele mari, inzestrate cu sfinte scripturi și

ascunse în văi înflorite și roditoare, Himuna locuște în apropierea veșnicei zăpezi“.

„Și mulți gânditori și sfinți clatină din cap și zic că învătătura lui ar fi prea îndrăsneată“.

Ei tăcură. Și doar cântarea lină a talazurilor albastre se auzea dealungul reniilor.

În sfârșit Ușșara grăi încet: „Mi-e frică“.

„Și mie“, spuse Urun, cu ochii negri plini de un dor aprins. „Vino!“ și, viforos, el trase tovarășul după sine, în spre Giuvaerul de ghiată, în spre împărăția slobodă a slobodei gândiri.

Slugile lor găfăiră curând. Tinerii erau vlăstare de voe-vozi și, în drumul lung din ținuturile calde de miazăzi până în cele reci de miazănoapte, folosiseră multe corturi și covoare. Găfăiră curând slugile lor prin cheile sure din Himacial. Drumul nu era de cât un pietriș ascuțit, și călăuză le era o apă sălbatecă și asurzitoare, albă-verzuie și lăptoasă, care părea uneori — așa de înalte și drepte erau stâncile peste care sărea, — că țâșnește chiar din cerul albastru. Doi cai de preț își frânseseră picioarele. Slugile se îngrozeau și se văetau.

Atunci grăi Urun: „Văd că aici nu pot să înainteze cei cari nu caută înțelepciunea. Să mergem singuri“. Și dădură drumul celorlalți.

„Dar unde-l vom găsi?“ se întrebară apoi tinerii, uitându-se la zidul de piatră din fața lor, peste care apa din ghețari se prăvălea tot mai zgomotoasă, pentru că soarele de miazăzi topea neaua de pe culmi.

După ce urcară săritoarea, o vale rotundă străluci înaintea lor, înconjurată de o stemă sclipitoare de ghețari; în albia ei dormită un tău alb-verzui; aerul era liniștit, și cerul albastru își revărsa pacea asupra iezerului visător. Numai de pe păretele stâncos din fundul văii răsuna, depărtat și dulce, glasul izvorului din care se umplea tăul.

Ei văzură un om pe margine; el era tânăr, și avea ochi adânci și gravi.

Îl întrebară: „Oare șade Himuna aci?“

El răspunse „da“, din cap.

„Și“ — ei se opriră, inimile bătându-le prea tare, „poți să ne duci la el?“

Celălalt se închină din nou în tăcere și merse înaintea lor, iar înfățișarea-i era atât de solemnă, încât cei doi tineri nu îndrăsniră să mai puie vreo întrebare.

Atunci îi întâmpină un al doilea om; acesta nu umbla, ci juca, plutea, și ochii lui râdeau încă de departe. Iar când se apropie, strigă: „Ucenici noi? O, săruțați acest pământ, căci el e sfânt! Eu mi-l iau cu mine, în adâncul sufletului meu. Imi iau cu mine soarele, și radierea lui trandafir de dimineață și de seară, și strălucirea lui albă de peste zi, și doina fermecătoare a izvorului, și visul fericit al tăului de munte. Nu vreau să vă spui mai mult. Duceți-vă și cercetați singuri, — pe cât vă va fi îngăduit. Eu mă'ntorc în lume și-mi înalț o casă, așa cum am învățat aci. Va fi casa visului meu. Doar visul meu va sălășlui întrinsa. Tot ce e mai frumos pe pământ îi va împodobi locuința, și totuș nu va întrece frumusețea visului meu. Căci el nu e vreo fire pământască și trecătoare. Himuna m'a ferit să-mi leg inima de ceea ce e muritor. Oroma fericitul vă dorește noroc!“ Și el plecă răzând și mândru. Apoi se mai întoarse odată de pe pragul albiei stâncoase, peste care prisosul apei sărea în vale, și strigă: „Era cât p'aci să te uit pe tine, Aoro, ucenicul cel mut; bun rămas, și învață să fii vesel!“

Urmând șerpuiala malului ei dădură de o casă, — sau era un templu? — o clădire boltită, spre care te urcai pe o scară mare.

Un om stătea pe trepte.

Aoro îl arătă tinerilor și-i lăsă să treacă înainte.

Ei îl priviră mirați și sficioși. Să fi fost Himuna? Atât de tânăr? Faldurile unei rase de lână albă îi cădeau până pe genunchi, strânse de un brâu de argint peste mijlocul subțire; era încălțat cu opinci de păslă albă. Părul îi era alb ca zăpada. El ridică bărbia și-și îndreptă ochii strălucitori în spre nouii sosiți. „Unde vă sunt însoțitorii?“ întrebă glasul lui limpede. „I-am trimes acasă, pentru că nu mai puteau înainta“. Atunci el răsă: „Bine ați venit!“

Învățătura lui nu era alta decât o lungă și fericită hoinăreală pe streășina lumii.

El zicea: „Nu poți să stai cu un picior în vale și cu celălalt pe munte. Acestea sunt născocirile a unei minți strâmbe și slabe. La deal! la deal! și nici odată la vale. În jos spațiul se îngustează, se împarte, se ciopârțește. În sus el nu are margini. Nemărginite sunt lumina, adevărul, puterea, bucuria. Însă numai un om puternic și știutor poate să ducă această bucurie. Căci tu însuți trebuie să ți-o făurești. Dar după aceea te duce ea pe tine“.

Și când ședeau, seara, pe o bancă de piatră, pe malul

tăului de munte, el răspundea la întrebările învățăcelilor, zicând: „Celui slăb îi e dor de durere, acesta este semnul lui. El seamănă huhurezului, are nevoie de întuneric, nu poate răbda lumina fericirii. El se face singur rob, și cere biciul. Durerea este o rușine și un ocol. Care-i e unealta? Trupul. Din el pornesc toate relele: pofta iubirii, boala, sărăcia, bătrânețea, moartea. De aceea ușurați-vă și vă limpeziți duhul, ca să fie rece și luminos. Iar când îl va cuprinde bucuria, nu vă mai trebuie lămpi și lumânări, căci atunci luminează soarele fărăîncetare“.

Ucenicul cel mut îi însoțea mereu. Intr-o seară însă el lipsea de pe locul său, din fața jilțului de stâncă, unde ședea de obicei pe un bolovan.

„Unde o fi Aoro“? întrebă ceilalți doi.

Himuna zise: „O fi încercând să zboare spre fericire“. Urun și Upșara tăcură. Glasul dascălului li se păru ciudat; ei nu se ridicase nici nu căzuse, nu dojenise și nu judecase, și totuși suna a batjocură. Și tinerii erau nedumeriți. Cum de nu-l gonia dascălul pe Aoro, dacă nu era mulțumit de el?

Și în tăcerea care li cuprindea, ei auziră doina izvorului din stâncă de peste iezer, îndoit de limpede. — „Are azi izvorul“, întrebă Urun, „două glasuri? Eu așa îl aud“.

„Și eu“, zise Upșara.

„Și eu“, grăi dascălul cu acelaș glas de taină. „E Aoro“,

„Știe cânta“?

„Știe, când se apropie o furtună“.

Ei se despărțiră fără cuvinte, — căci din Himuna se revărsa tăcere, — și își căutară fiecare chilia.

Peste noapte un urlat se deslănțui în văzduh și se roti văjăind până dimineata în jurul casei. Când deschiseră ușa, li se păru că munți de zăpadă se rostogolesc în fața lor.

Și, iată, din furtuna albă ieși un om, și poticnindu-se aproape, trecu pragul casei, și apoi se opri, înghețat și fără suflare. Iar când zări în fundul sălei, lângă vatra în care juca focul, pe Himuna, îi căzu la picioare cu un țipăt de durere.

Dascălul nu se mișcă. Obrazul îi era mut, și muți îi erau ochii.

Upșara și Urun abia îndrăsneau să răsuflă. Ei recunoscă în ființa bătută de furtună pe Oroma, ucenicul cel sigur de biruință. Căci doar acela care știa bine împărăția lui Himuna putea să găsească, silindu-se, drumul, noaptea și în mijlocul furtunii.

Dar vai de înfățișarea lui Oroma! Cel care plecase atât de mândru, zăcea acum cu obrajii supti și cu trupul tremurând.

În sfârșit el se târi lângă foc, se așează pe un scăunel și-și ascunse fața albă în mâini.

Dascălul stătea cu brațele încrucișate, și căutătura sa puneă cele mai adânci genuni de pe Himacial între el și tot ce-l înconjura.

Oroma își ridică după o vreme capul, — care, din slăbiciune, îi căzu apoi în spre perete, — și glăsui cu voce stinsă: „Mi-a murit visul“.

Aceste cuvinte erau atât de îngrozite și fără nădejde încât Urun și Upșara își strânseseră mâinile aproape dureros, ca să nu le întindă de milă nenorocitului. Căci nemișcarea lui Himuna îi vrăjea.

Și Oroma vorbi: „M'am deșteptat într'o dimineată, și nimic nu mai era frumos în casa mea, în grădina mea, nimic nu mai era luminos, nici măcar raza de soare. Umblam prin casă și-mi căutam bucuriile și le vedeam pe toate, dar nu le găseam. Dascăle“, — și îi căzu la picioare hohotind, „îmi murise visul“.

„Nu“, zise Himuna, cu glasul acela care nu se ridică și nu cădea, „el a ieșit doar din casa sufletului tău. Trebuie să-l cauți într'un alt loc. O știi, căci l-ai și căutat. Și ai văzut, unde s'a mutat. În locuința unui vecin. Îi știi și întru-chiparea sa de azi. El are chip de femeie. Du-te, înjosește-te la poarta ei. Oricât de mândră s'ar arăta, nici o muiere nu rămâne dărză înaintea unei lungi înjosiri. Du-te!“ acest din urmă cuvânt era tăios ca viforul, care se ridicase peste noapte din crăpăturile ghețarilor. Și, ca viforul, el îl goni pe Oroma afară din casă iarăși în vârtejul furtunii.

Tinerii încremeniră, până se potoli văjnicia vremii tari în munți, și o lumină profirie străbătu prin discul de cleștar de deasupra ușii.

Atunci intră în sală, venind de afară ud până la piele și mohorit la față, Aoro, se furișă până la vatră și se așează unde șezuse cel izgonit. El privi pe dascăl, și dascălul pe el. Și apoi grăi: „L-ai dus la deal, și apoi l-ai îndreptat spre vale“.

Oare sunau cuvintele sale a bunătate? sau a milă? sau din nou a batjocură?

Ucenicii nu putură s'o deslege.

Dar Himuna le făcu semn. Ei ieșiră din casă. Toți ghe-

tarii înfloreau în roșeața dimineții. Păreau fără trup, străvezii și strălucitori ca însuș aerul, și tăul era trandafiriu în mijlocul lor, și fiecare stâncă părea un onix profiriu.

„Vedeți acum“, zise Himuna, „că și materia e făcută din lumină? Ori cât de grea și de întunecată ar părea, o rază de soare desleagă această vrajă. Așa trebuie să învățați să priviți și voi. Să fiți una cu lumina. Căci voi sunteți lumină. Dacă o știți, nimic în voi nu poate să moară sau să se prăpădească. Atunci puteți vroi totul. Vreți oare?“ — Himuna se opri zâmbind vesel și măreț, iar ochii lui Urune și lui Upșara se deschiseră mari în evlavioasă așteptare, — „Oare vreți să mă urmați azi până la podul, care duce în grădina fericirii?“

Atunci ei pricepură că aceasta era învățătura cea mai de taină,

„Credeti“, întrebă Himuna cu îngăduință, „că veți putea s'o faceți?“

Ei găngăviră: — „Dascăle, — dascăle?“

El auzi izvorul de bucurie în sufletele lor, și dădu din cap. Și urcară la deal. Cea din urmă bucată de drum înaintea vârfului era o creastă nu mai lată decât talpa unui picior de om, iar la dreapta și la stânga se prăvăleau ziduri de ghiță lucie. Acolo dascălul se opri zicând: „Iată creasta adevărului“.

Și ei îl urmară cu pași siguri până'n vârf.

Himuna ridica capul și se uită drept la soare.

„Încercați“, zise el tinerilor.

Și îndată după ce încercară, ei văzură un curcubeu strălucitor pornind din vârf în spre văzduh.

„Vă duce“, zâmbi Himuna. „Veniți. Azi pot să vă duc până'n apropierea grădinii fericirii“.

Dascălul merse înainte. Cu sfială și cu bucurie tinerii îndrăsneau să facă pașii cei dintâi, și iată, pluteau, și raze izvoreau din tălpile lor, și umbletul era moale, cald și cadentat. Iar când ajunseră la punctul cel mai înalt al bolții, ei văzură o privesite ca de cleștar, o privesite de primăvară. Pomi uriași, înfloriți în toate fețele cele mai străvezii, împodobeau coastele, atârând ca niște nori luminoși asupra izvoarelor. De unde pornea fericirea? Oare grăiau culorile? Cânta văzduhul?

„Fericirea în sine“, zise Himuna, „fericire din fericire izvorând. Aci nu te întrebi de unde și încotro, de ce și în ce scop, cu cine și pentru cine. Cumpăna fericită în puterea ființei“.

„Dascăle“ — strigară tinerii.

Himuna zămbi cu îngăduință: „Văd că e încă prea de vreme pentru voi. Căci aci trebuie să pășiți singuri. În această grădină nu era nevoie să vă aduceți aminte de dascăl. Aci se află izvorul tuturor științelor. Cine se adapă din el este însuș o fire întreagă și slobodă. Intoarceți-vă. Duceți-vă și așteptați“. El însă înaintă ca în zbor, în spre plaiurile fericirii.

Upșara șovăi și-și rezemă fruntea de umărul lui Urun.

Dar Urun se scutură de atingerea prietenului său și se avântă pe urma dascălului, înclășându-și pumnii.

Atunci un șuerat răsună în jurul vârfului de munte. Nori de zăpadă se ridicară într'un vârtej alb, și, învârtindu-se, înghițiră într'o clipă podul cel de lumină.

În ziua aceea Aoro se cobori din nou la vale. El știa ce căuta. Într'o văgăună adâncă descoperi trupurile frânte al lui Urun și al lui Upșara.

Când Himuna se înapoie cu ochii strălucitori din grădina fericirii pe streășina lumii și puse piciorul pe creasta adevărului, rămase uimit, căci îi tremurau glesnele, ceea ce nu i se întâmplase niciodată. El fu nevoit să se oprească și, iată, pânze albe țâsniră șuerând în jurul crestei, jucându-se cu nisipul de ghiață.

Himuna zise cu glas tare: „Nu v'am chemat“.

Dar hora pânzelor de zăpadă juca și șuera mereu.

O privire mândră fulgeră din ochii Vătafului de zăpezi, și, ca și cum ar fi fost un trăsnet, văgăunele răsunau tunând, cu toate că cerul rămase albastru.

Himuna își scutură pletele de nea, se sili pe sine însuș și trecu creasta cu capul ridicat, pe când zeii furtunii în straiete lor fălfaitoare, când i se închinău mugind, când îl înconjurau într'un vârtej de răsete nebune.

Nu mai când se apropie de tăul alb, ei rămaseră înapoi.

Dar din casă îl privia singurătatea; și văzu că niciun ucenic nu mai era acolo.

El răsă batjocoritor: „Doar de priveliștea pustietății fericirii s'au îngrozit“.

Atunci se auzi cântecul lui Aoro peste apele lăptoase ale iezerului.

Himuna dădu din umeri și intră în casă. De pe vatră nu-l priveau flăcările. Oare își uitaseră datoria duhurile cele bune, care-l slujeau aici pe nevăzute? Dascălul le chemă. Și după un răstimp, o limbă mică albăstruie începu să se

miște încet pe vatră; dar vlaga-i era slabă; ea se topea în fum și buturugile mocneau numai. Himuna ieși până la banca de piatră de lângă apă, și făcu ceea ce nu făcuse încă niciodată; el strigă tare: „Aoro“!

Și Aoro veni, se așeză în fața dascălului pe o piatră, privindu-l cu ochi atât de mari și de statornici, în cât Himuna îi răspunse: „Tu, care de ani de zile ești la mine, tu mutule încăpățânat, pe care nu l-am gonit niciodată, pentru că ochii tăi grăesc, și chiar când grăesc împotriva mea nu mă supăr, pentru că taci, tu știi că viu de pe o stea mai înaintată în știință de cât acest pământ. Vroiam să ajut priceperii încete a pământenilor, ca ei să nu-și piardă vremea cu ocolul în jurul râului. Căci chiar atunci când acești oameni văd drumul drept în spre înțelepciune, îi copleșește dorul de prostie, și ei o îmbrățișează din nou cu înduioșare, și apoi se vaetă și supără alte duhuri cu plânsetele lor. Privirea ta spune: răbdare! Pentru ce? Dumnezeu ne-a arătat că ceea ce e sus e sus, și ceea ce e jos e jos, și ne-a ridicat capul în sus. Eu sunt o parte din ea și sunt slobod să fac ceea ce ea face. Incrunți sprâncenele, Aoro, și nu gândești ca mine“? și îndârjindu-se de odată, ca și cum el însuși ar fi fost un vifor de pe coastele Giuvaerului de gheață:

„Du-te atunci, du-te și tu“!

Aoro însă zămbi cu blândete și dădu din cap.

Himuna strigă cu tărie: „Dar cine ești tu, cu mândra ta tăcere“?

Și Aoro își deschise buzele și grăi: „Eu sunt tu. Și acum trebuie să te întorci tu însuși în spre acest ocol, și te vei întâlni cu mulți dintre cei pe cari ai vrut să-i îndrepti altfel, prea de vreme“.

Din clipa acestei convorbiri nimeni nu mai găsi casa lui Himuna pe streășina lumii.

Bucura Dumbravă

PE PLOAIE

— Din: AGATE NEGRE —

*Ce demon am, ce sorți, ce țară?
Și pentru ce pământu 'ntreg
mai strâmt
decât boltita mea cămară?
Azi am un sceptru, mâine 'l neg: —
S'a frânt?*

*Mi-e frig din creștet la călcâie.
E umed fiecare gând
și orb!
Ah! sufletu-i bolnav de râie
și pân 'la sânge se mângâie
Cu ghiarele-i de corb.*

*Mai sus, mai sus de noi și aștrii
e frig, pustiu, și e 'nzadar
să pleci,
mînjit de-atâți satiri albaștrii, —
spre stăvilarul secular
înfipt în haos cu pilăștrii —
căci nu-i făcut să treci.*

*Mai sus, mai sus! Spre ce? Spre unde?
În loc de-a merge poate 'n sus,
spre ideal,
te 'mping spre beznele profunde
greoaie, ca un șal
de bronz, sub care doarme dus
alt Nepătruns, alt Presupus. —*

THOMAS CARLYLE ¹⁾

II.

După această definiție a personalității lui Carlyle, să venim la explicația elementelor din care s'a alcătuit sufletul lui.

Să nu uităm că el e încă, în cei d'întîiu ani ai copilăriei lui, un om din secolul al XVIII-lea, fiind născut la 1795. Activitatea lui a ocupat o mare parte din cele d'întîiu decenii ale secolului al XIX-lea, dar el e născut la sfîrșitul secolului precedent.

În acest secol al XVIII-lea, în Anglia, anumite vechi inspirații naționale, anumite elemente de rasă fuseseră înlăturate și înlocuite prin ceva de suprafață și de împrumut, care venia din Franța. Și aici trebuie să lămuresc mai bine ceea ce vreau să spun, pentru că de aici pleacă elementul fundamental în activitatea lui Carlyle.

Englezul cuprinde într'însul elemente anglo-saxone, cuprinde alte elemente care vin din colonizarea romană, dar alături de partea germanică, anglo-saxonă, alături de partea care a acoperit acest substrat barbar prin latinism, alături de aceasta se întîlnește al treilea element fundamental, atît de fundamental, încît, atunci cînd am scris „Istoria literaturilor romanice“, am fost adus în chip firesc să închid și cea mai mare parte din literatura engleză în Istoria literaturilor romanice. Și nu pentru poizghița latină, care a fost cîndva, care a exercitat o așa de slabă influență asupra alcătuirii poporului englez, ci pentru alt motiv: rasa de bază este o rasă celtică. Anglo-Saxonii ca și Latinii s'au așternut peste baza celtică fără s'o poată desființa.

Celții, frați buni cu Latinii și Grecii, sînt însă una din cele mai interesante rase ale umanității, interesați prima

¹⁾ Vezi: numărul 6-7.

Imaginație: o imaginație nestăpănită, capabilă de a găsi în literatură și artă expresii de o varietate amețitoare. Cine a comparat miniaturile medievale din Irlanda și Anglia cu miniaturile de pe continent, și-a dat sama imediat de aceasta. Nici nu se pot descrie elementele care intră în inițialele din Insulele Britanice, atât sînt de curioase, în chip așa de haotic se amestecă liniile neînsufletește cu figuri luate din realitate vie.

Elementul acesta celtic e, pe de altă parte, continuu în legătură strînsă cu misterele naturii. Nu există pentru nicio rasă o conștiință atât de puternică și de neîntre-rupută a legăturilor omului cu natura, cum există pentru rasa celtică. Farmecul lui Shakespeare este format în mare parte din aceasta. Natura nu e un cadru pentru Shakespeare, ci între om și natură se face un continuu schimb de influențe, așa încît natura se umanizează și în acelaș timp ființa omenească întreagă e străbătută de inspirații misterioase care vin din natură. De aceea Shakespeare este inimitabil. Și, iarăși, nici odată basmele populare, legendele multimilor dela țară, n'au însuflețit o operă epică în gradul în care e însuflețit admirabilul poem englez „Regina zînelor“ („Fairry Queen“) de ceeace vine din adîncul legendelor rasei celtice.

La Carlyle, în cugetare și stil, lucrurile acestea se văd.

Și se mai vede încă un lucru: în rasa aceasta celtică este o conștiință de unitate a tuturor lucrurilor, o convingere că toate credințele, tot ce există pe lume nu sînt decît forme deosebite ce fac parte din manifestarea aceluiași spirit, el care creiază, și aceasta formează unitatea operei lui Shakespeare, oriunde ar strămuta acțiunile lui, foarte adeseaori naive. Aceasta se simte și la fiecare pagină din Carlyle.

Noi, cînd vorbim de un lucru, nu oprim asupra lui, dar ce este la dreapta și la stînga, ce este sus sau jos, nu ne interesează; pe cînd în sistemul de cugetare celtic ce se găsește la mijloc, asupra căruia apasă atențiunea, formînd tema literaturii și artei, este străbătut din toate laturile, nesfîrșit, pînă la mister, care isbutește să dea și lucrurilor neînsemnate un sens superior și măreț, măreț, chiar prin extrema fineță și delicateță a lucrurilor nesfîrșite ce se amestecă într'însul.

Așa a fost vechiul spirit celtic și el a produs acea

manifestare superioară a rasei care a fost Shakespeare. Și a mai produs, cităva vreme după aceasta, mișcarea religioasă, care a dat în politică pe Cromwell și o întreagă dominație exercitată asupra Angliei în secolul al XVII-lea. Cromwell i-a fost deosebit de drag lui Carlyle; i-a fost drag ca „erou”—și o să arăt îndată cum concepea „eroul”;—i-a fost drag și altfel: în simplitatea și naivitatea lui, în rusticitatea lui, precum i-a fost drag acel poet din secolul al XVIII-lea, scoțian, care e în fruntea nu numai a literaturii engleze din acel secol, dar a tuturor literaturilor prin spontaneitatea lui de exprimare în dialectul de acasă a unor lucruri care aparțineau legendei și vieții patriarhale, Robert Burns. Și, adaug, e foarte regretabil că Burns e necunoscut în literatura noastră, care nu mai are nevoie de variații tehnice, căci le-a epuizat pe toate, a trecut dincolo de dînsele în ceea ce expresia are mai dur, ci ceea ce ni trebuie e sufletul, și un suflet simplu, convingător, sincer; dintr'un astfel de izvor s'ar putea înprospăta literatura noastră.

Dar, în Cromwell, ceea ce-l influența simpatic pe Carlyle, nu e numai apropierea de ființa lui însuși, îndemnându-l a face un erou din șeful republicanilor englezi în secolul al XVII-lea, ci și această simpatie față de Celtul original, de Celtul cu convingerile adânci, cu un curaj absolut în exprimarea lor și, în același timp, cu un sens particular al misiunii pe care o are el. În politică, Cromwell, în secolul lui, profetizează, precum va profetiza în literatura dela începutul secolului al XIX-lea Carlyle. Ei se înțeleg ca între profeți sinceri; nu ca între auguri cari rid unii de alții, ci ca între profeți adevărați cari știu ce este adevărul și înfruntă o lume întreagă când cred că se găsesc în stăpânirea lui.

Asupra acestei lumi, întrupată într'un Shakespeare în literatură ori în viața politică a unui Cromwell, s'a așternut nivelarea franceză. Regalitatea absolută aducea cu dînsa această cultură a Franciei secolului al XVII-lea. În acel moment literatura, arta, politica, toate au purtat jabolul de dantele, pălăria cu pana mare, haina strînsă la mijloc și sabia la coapsă a „curtezanismului” francez. Și atunci Englezii au fost supuși la o disciplină, pentru un secol și jumătate, în care au trebuit să-și părăsească ființa lor proprie.

Ce se întâmplă însă, cînd un popor primește forme care nu vin din sufletul lui? Aceste forme se falsifică. Se produce o literatură de formă și o viață politică vestejită în însuși principiul ei. Anglia secolului al XVIII-lea a avut o lirică imitată după lirica franceză, lirică externă, fără nicio putere de expresie. Dacă un James Thomson a cîntat Anotimpurile, le-a cîntat, e adevărat, cu mai multă emoție decît Delille în Franța, dar cam în același fel; iar regele englez, împiedecat în anumite tradiții din evul mediu de a stabili absolutismul fără rezerve, a căutat cu toate acestea să se apropie cît mai mult de acel model care era, pentru toate regalitățile europene, stăpînirea strălucitoare, dar asfixiantă, a lui Ludovic al XIV-lea.

Cînd un popor stă însă un secol și jumătate strîns în legături străine, cînd sufletul lui nu se poate manifesta, cînd ființa lui adevărată nu-și poate căpăta expresia, cînd izvoarele de viață sînt împiedecate de a se revărsa rodind, atunci trebuie cineva care să întrupeze revoluția sufletelor împotriva acestei apăsări și mișcarea forțelor vii împotriva acestor legături care le stăpînesc și le amortesc.

Carlyle a fost îndemnat către această mișcare și de altceva: vechea viață constituțională engleză, fără o regalitate care tindea să fie absolută, putea să deie manifestatii sănătoase, dar, cînd regalitatea absolută încercă să falsifice formele tradiționale ale societății engleze, trebuia să se ajungă, din aceste tendințe de a împăca principii așa de deosebite, la corupție. Anglia materialistă în clasele de sus, din secolul al XVIII-lea, a devenit o Anglie coruptă în ceeace privește manifestările politice din acea vreme. Erau parlamente care se adunau foarte des, erau discuții, deși nu publice — nu știu dacă din fericire sau din nenorocire, — se discuta bugetul, ca și anume probleme importante. La anumite date poporul se aduna pentru a alege pe reprezentanții săi, și guvernanții nu erau la adăpostul unor anumite acuzații de falsificare de voturi. Tipul oratorului suit pe butoiul innăuntru al căruia alegătorii știau foarte bine ce se găsește și pentru cine, și perorînd înaintea mulțimii, pregătită și pe altă cale pentru a manifesta simpatie față de vorbitor, acest tip a rămas în istoria moravurilor engleze.

Atunci, și față de acest materialism în viața sufletească, față de această falsificare, ipocrită în viața publică, față de o societate de sus și de o literatură care nu mai corespundeau tradițiilor poporului englez, față de societatea de sus politică ce se rupsesse de ce avea mai sănătos evul mediu, Anglia a produs această manifestare a lui Carlyle.

El era menit să fie preot, ca și Renan, și i se rezervase un loc de pastor. Locul acesta nu l-a ocupat, a trecut dincolo de dînsul ca să îndeplinească altă misiune. După ce a fost înzestrat cu cîtă matematică poate răbda un elev de școală secundară și un student de Universitate, după ce însuși a făcut eforturi ca să fie doi ani de zile profesor de matematică, la 1820 și-a început activitatea literară publicînd într-o enciclopedie din Edimburg articole despre Montesquieu, Montaigne, Nelson și cei doi Pitt. Articolele se cuprind în opera lui completă și merită într'adevăr să figureze înăuntru. Rare ori s'a întîmplat ca o caracterizare de scriitori sau personalități politice să fie mai multilaterală în ce privește subiectul. Pentru moment în cele d'întîiu lucruri pe care le tipărește el nu definește încă definitiv sufletul cel nou care se găsea într'însul. Indată însă ce trece dela aceste „Essays“ la lucrări de polemică, această definire se întîmplă, și iată care sînt elementele principale din firea lui de scriitor deplin format, prin anii 1830—40.

Întîiu și în aceste „Essays“, și în „Sartor Resartus“ (1833) și în „Revoluția franceză“ (1837) și în „Charism“ (1839) și în cartea despre „Eroi“ (1840) și în celebra sa serie de cercetări care poartă titlul de „Trecut și Prezent“ (1848) — după aceasta nu mai vine decît „Viața lui Cromwell“ (1845) și „Viața lui Frederic-cel-Mare“ (1858 — 65) — în toate acestea se vede formidabilul desgust față de materialismul de origine franceză—din care Franța mai venia și altceva, dar aceasta era partea care stăpînia mai deplin Anglia: materialismul grosolan al secolului al XVIII-lea, filozofia fără orizont, doctrinele acestea care uscau sufletul și distrugeau orice pornire spontană, orice germen de sinceritate. Atunci, cum Carlyle, care ridică pînă la cea mai mare înălțime poezia, nu desprețuește să se coboare

pină la formulele cele mai vulgare, el își arată repulsiunea, desgustul față de ceea ce este opus poeziei, pină la care poate să se ridice Olimpul spiritului său, în unul din pamfletele sale—în înțelesul cel bun—care se cheamă Filozofia porcului. Iată câteva din articolele din care se compune această filozofie:

„Universul, după cât putem conjectura metodic, e o imensă falangă de porci, consistând din solid și lichid și din altfel de contraste și feluri, dar consistind în special din lucruri ce se pot atinge și din lucruri ce nu se pot atinge, cele din urmă în cantități imens mai mari pentru cei mai mulți porci.

2. Răul moral e să nu poți afla tărie; bunul moral să le capeți...

3. Misiunea întregii porcimi și datoria tuturor porcilor din toată vremea e să scadă cantitatea de lucruri ce nu se pot avea și să crească aceia a celor ce se pot avea...

4. Poezia porcească trebuie să consiste din obșteasca recunoaștere a tăriei... și fericirea porcului e să fie troacă în ordine și să aibe destul: guî!“.

Aceasta este filozofia materialismului împotriva căruia se ridică. Toți aceia cari înțeleg utilitarist rostul lumii, cari caută în lume numai satisfacții de ordin practic, intră în categoria pentru care Carlyle a alcătuit decalogul din care am citat câteva puncte expresive.

În același timp însă când atacă materialismul din cugetare, din simțirea și din direcțiunea vieții, el se ridică și împotriva vieții publice falsificate, împotriva iluziei că din forme care nu mai au sinceritate, care n'au valoare morală, poate să rezulte solidaritatea unei societăți și fericirea unei națiuni. Cine a cercetat opera lui Renan a putut să vadă că acesta a trecut dela credința în revoluția dela 1789 la o îndoială adincă în ce privește binefacerile schimbărilor constituționale aduse de Revoluție. El a isprăvit ca un eterodox în ce privește principiile democrației: i s'a părut că democrația modernă îl înșelase, că zdrobește individualitatea și vulgarează o societate, că supt cuvintele care atrag se găsește realitatea care răspinge, și nu de dragul cuvintelor frumoase o societate poate să sacrifice cea ce e mai nobil în mulțumirea ei. Aceași convingere se produce în gândul lui Carlyle. El spune, pe la 1848, după revo-

luția de atunci: „Peste Europa întreagă în acești ani
îmi dau sama că Statul a murit; a tușit frumos ultima-i
suflare în salve de stradă, și a căzut mort”.

Statul, spune el, este așa cum l-a făcut democrația
după sfârșirea oricărei autorități, după pulverizarea
oricărei voințe, după instalarea la cîrmă a „ce se nu-
mește acum „celulă”. D-ta, conducător al unui Stat, nu
trebuie să ai nicio convingere; d-ta aduni sovietul No.
1, mai îngust, acesta adună sovietul No. 2, care e mai
larg, și, cu cît e mai larg, cu atît e mai prost, pînă a-
junge să se adune acel soviet care nu pricepe nimic din
lucrurile în discuție.

Parlamentele nu-i impun de loc, în țara parlamentaris-
mului. Renan s'a presintat odată la o alegere și n'a reu-
șit; Carlyle n'a făcut-o niciodată, și în privința Parla-
mentului el are această opinie: „Parlamentele au dove-
dit prea bine în anii din urmă că nu ele sînt leacul”,
și ar trebui un rege, un *adevărat* rege. „Dacă am putea
căpăta o astfel de entitate fără preț, ceia ce nu putem
chiar acum!” Și, în lipsa acțiunii regelui, are cineva
frazologia Parlamentului: „În societatea de astăzi, me-
ritul mare, mijlocul principal de a ajunge, este a-ți purta
limba cu accente meșteșugite”. Neavînd legi constitu-
ționale și permanente, poți avea măcar regi neprevăzuți
prin Constituție și cari îndeplinesc o funcțiune temporă-
ră. Să alegi dintr-o societate pe omul care o poate
conduce în orice domeniu al vieții, să-i dai toată încre-
derea, să nu-i slăbești acțiunea prin ideile d-tale, infe-
rioare ideilor lui, ci omului acestuia, odată ce l-ai ac-
ceptat, să-i dai ceia ce crește puterile lui: asentimentul
imens al unei națiuni care se lasă condusă de acela pe
care a ajuns să-l respecte, să-l asculte potrivit respectu-
lui pe care i l-ai acordat... Și Carlyle recomandă: „a
promova pe oamenii de talent, a căuta și a cernă în-
treaga societate în fiecare clasă după oameni de talent”.

Mărturisesc că, și eu legat de altă democrație decît
cea dela 1789 și crezînd în altceva decît în triumful „ce-
lulei” pe care trebuie s'o întreb și în ce privește cele din
urmă invențiuni tehnice ca și în ce privește cele mai
delicate combinații de politică externă, cu toate aceș-
tea nici eu nu cred, cum crede liberalismul englez, dela
care a luat exemplu liberalismul din toate celelalte na-
ții, că salvarea unei societăți rezidă în legi și reforme.

Știu că „reformă” e o vorbă ce umblă bine în gură; știu că, azi, Constituție înseamnă în materie de reformă tot ceace poate fi mai complet, mai făgăduitor de binefaceri pentru o nație nenorocită; toată lumea e convinsă că scăderea leului se datorește faptului că n'avem o Constituție în legătură cu nevoile timpului, dar, imediat ce vom avea o Constituție nouă, leul va crește, și multe alte lucruri care ne supără prin prețul lor excesiv în momentul de față se vor iefteni în proporție cu dorința noastră. Și iarăși știu că omnipotența legilor formează un articol de crez în societatea modernă, dar iarăși îmi dau sama că, dacă în casă lipsește pînea într'o zi și dacă vom decreta o lege ordonînd să fie pîne albă a doua zi, pîne tot nu va fi, și, dacă vom decreta ca după atîtea săptămîni de lipsă de soare care a influențat asupra sufletelor noastre să fie o zi frumoasă, așa de caldă încît să topească toată zăpada și să usuce tot noroiul, putem decreta lucrurile acestea, dar, dacă în rostul naturii nu se găsește ceace trebuie pentru ca lucrurile să fie îndeplinite, rămîn lucrurile cum erau, oricîte legi am făuri. De ce să credem că posibilitățile omenеști se găsesc supt influența legii mai mult decît în mina naturii, cînd și unele și altele fac parte din acelaș sistem de unitate, pe care legile nu-l văd, dar care pentru Carlyle forma elementul de credință: „Parlamentele de sufragiu universal”—spune el—„nu pot să-ți dea o suflare de viață”. „Eroii cari vin călări pe umerii sufragiului universal și se instalează ca prim-miniștri, și oameni de stat, lecuitori prin multă reclamă de gazetă, nu prea oferă garanții să aducă națiile înapoi pe căile lui Dumnezeu”.

Prin urmare din această critică reținem două lucruri, reținem întîiu desgustul față de credința materialistă, care nu provoacă viață nouă și care strivește elementele de viață pe care le-a întîlnit. Pentru Carlyle, ca și pentru mulți alții, credința principală este aceasta: că toate lucrurile vin din suflet, trăiesc în funcțiune de suflet, și, în măsura în care sufletul slăbește, oricît ar rămînea forma la suprafață, forma nu mai valorează nimic. Nu materia creiază sufletul, ci orice așezămînt material nu e decît o emanație sufletească trăind în virtutea sufletului care a creat-o.

Și, al doilea, că formele politice nu însemnează nimic,

ci ceiace însemnează este viața organică a societății, care și fără lege își creiază mijloacele prin care trebuie să se manifeste și prin care poate să înainteze.

Cînd ajunge dela tăgăduire și răspingere la mijloacele de îndreptare, Carlyle nu se gîndește, cum s'ar fi gîndit altcineva în această Anglie așa de religioasă, nici la formele religiei de Stat nici la formele opuse ale așa-numiților „disenteri“, ale celor cari se deosebesc de catehismul ortodox al religiei de Stat anglicane. În materie de religie el are o concepție care se apropie foarte mult de Renan, însă felul dibaciu, călugăresc aș zice, de expresie al lui Renan, menajînd și îndulcind și desmierdînd pe adversar în momentul cînd îl face să sufere operația cea mai dureroasă, nu samănă cu felul violent, profetic, asămănător cu accentele biblice ale lui Isaia, prin care Carlyle lovește'n același lucru. El spune, definind religia:

„Lucrul în care un om crede de fapt, și aceasta destul de adesea fără a și-o declara lui însuși, cu atît mai puțin altora, lucrul pe care de fapt un om și-l pune la inimă și-l știe ca singur în ce privește relațiile lui vitale cu acest Univers misterios, și datoria și soarta lui aici, acesta e în toate cazurile lucrul d'întîiu pentru dînsul și determină creator tot restul. Aceasta e religia lui sau poate simplul lui scepticism și nereligie: felul în care el se simte a fi legat spiritual cu lumea nevăzută și, dacă-mi spui ce este aceasta, îmi spui într-o foarte mare întindere ce e omul acela, ce fel de lucruri va face“.

Prin urmare, oricare ar fi Biserica de care te ții, și chiar dacă nu te-ai ținea de nici-o biserică, dacă ai concepția d-tale proprie în ce privește legăturile ființei d-tale cu imensitatea misterului care te încunjură, dacă în formula aceasta d-ta crezi, dacă de această formulă te conduci, indiferent dacă spui un „da“ un „nu“ sau un „poate“, și indiferent dacă „da“ se îndreaptă la dreapta sau la stînga, și indiferent dacă „nu“ e brutal ca o formulă de știință naturale sau sec ca o formulă matematică, sau dacă el cuprinde și puțină filozofie, dar nu indiferent dacă îndoiala d-tale este o simplă jucărie superficială, de modă, sau dacă, trecînd în adîncul ființei d-tale, este un element de viață, faptul că d-ta crezi în acel lucru, te conduci de acel lucru, faptul că d-ta ai o realitate legată de gîndul și inima d-tale, care:

trece dincolo de cercul îngust al „porcilor” cu catechism materialist, care trece mult dincolo de cercul trecător al formulelor ce se schimbă și cauți între d-ta și lumea încunjurătoare raporturi pe care să le păstrezi o viață întreagă, aceasta se chiamă,—n'o spune Carlyle, pentru că în limba lui cuvîntul nu este sau nu se întrebuintează —aceasta se chiamă religiositate, lucru mare chiar fără religie definită, pe cînd religie fără religiositate nu înseamnă nimic. Religia definită impune anumite gesturi, anumite formule, cu care poți căpăta de multe ori foarte ușor și foarte puțin sincer un rang de înțietate în lumea către care tind sufletele noastre, pe cînd religiositatea aceea însuflețește, spiritualizează și sfințește tot ce te încunjoară în familia, în munca, în societatea, în umanitatea din care faci parte, și în sensul complex misterios din care și omenirea și tot ce e în jurul omenirii fac parte.

Carlyle trăia într-o societate care era dispusă a pune lucrurile acestea în literatură.

Vorbesc la o societate literară, eu însumi am făcut literatură; aprecierea mea față de literatura altora nu e totdeauna aceea pe care ar dori-o unii, cum și aprecierea altora față de a mea nu este poate aceea pe care aș dori-o eu. Cum mie mi-e tot una, așa se poate să fie tot una și celorlalți. Nu se poate zice însă că eu, ca unul care a practicat mult literatura, n'am respect pentru dînsa. Dar am o părere în privința literaturii care, dacă ar fi numai a mea, și încă aș fi păstrat-o, dar, cum o înțilnesc la o mulțime de spirite alese, sînt dispus s'o păstrez cu atît mai mult, și în ce mă privește pe mine și legăturile mele cu societatea în care trăiesc.

Orice, este în funcțiune de societatea în care te afli. Nu există artă, literatură mai presus de dînsa. Totul este în legătură cu omul pe pielea căruia se fac toate aceste lucruri, în singele căruia trec aceste lucruri, în viața căruia se transformă toate aceste lucruri. Nu este un rînd de carte desăvîrșită în care să nu fie sînge din ființa aceluia care a scris-o, și nu e rînd de carte, bună sau rea, care să nu se prefacă, mai curînd sau mai tîrziu, în sînge curat sau în sînge impur. Și acel care creiază în societate prin ceiace scrie, acel care face artă din înșuși singele său curat, e vrednic. Acela însă, oricare ar

fi valoarea estetică a lucrului pe care-l scrie sau pe care-l face, oricare ar fi cantitatea tehnică de muncă omenească și rîvna pe care o pune înăuntru, care contribuie ca societatea să fie ticăloasă, nenorocită, acela—afară cu dînsul din rîndurile oamenilor de treabă, și ar fi de dorit și afară din societatea pe care o corupe!

Această părere s'a impus în alte împrejurări cugetătorului englez. El zice: „Talentul pentru literatură? Ai tu un talent ca acela? Nu crede, nu te lăsa ușor s'o crezi! Natura nu ți-a poruncit neapărat să vorbești orișicui; dar ți-a poruncit să lucrezi... Unde te afli, lucrează, lucrează; orice ți-ar găsi mîna să faci, fă-o, cu mîni de om, nu de fantomă. Aceasta să-ți fie neștiuta fericire și marea-ți realitate prisoselnică... Spiritual, mai ales, să nu fii spiritual: nimeni din noi nu e obligat a fi spiritual supt pedeapsă; a fi înțelept și adevărat sîntem cu toții, supt cele mai teribile pedepse“.

„Pe cine ori ce admiri în chiar sufletul tău și te lupți să imiți și să emulezi; pe un servitor al lui Dumnezeu ori al Dracului? Limpede, aceasta e toată chestia. Nicio religie în om nu este care să nu fie o nimica toată, în comparație. Teologii, doxologii, ortodoxii, eterodoxii nu sînt de folos decît ca ajutoare spre un bun sfîrșit în aceasta; dacă ajută bine în aceasta, sînt bune, dacă nu sînt bune ori indiferente nu sînt nimic.

Sau: „lucrează nobil și vei sămăna cu Creatorul tuturor acestor lucruri; lucrează ignobil, și vei semăna cu dușmanul Creatorului“.

Vorbind de muzică, el are o bucată foarte interesantă, în care descrie impresiile lui la o reprezentare de operă și analizează cu ce se întoarce fiecare acasă după două-trei ceasuri de ascultare.

E foarte adevărat. S'a întîmplat de atîtea ori să trebuiască să ascult și eu o audiție muzicală care nu se mai isprăvia—și pentru partea neinteligibilă, pentru matematica muzicală am tot respectul—și să-mi pun întrebarea aceasta. Înainte de epoca noastră fiecare fel de muzică era în legătură cu un act al vieții societății. Grecul cînta în procesiuni religioase, pelerinul din evul mediu cînta în pelerinagiile lui, poporul cînta la munca lui, la suferința lui; muzica era în legătură cu viața societății, și în legătură de fiecare moment, legătură discretă de fiecare moment cu viața fiecărui individ. Dar, cum tabloul

modern este o negare a rostului artei—vechiul tablou era făcut sau pentru o catedrală, și se potrivea, sau pentru un palat, și se potrivea, sau pentru o sală de mîncare și se potrivea, dar tabloul pe care-l poți pune în orice cuiu, în orice loc, care nu corespunde nici cu locul, nici cu felul de viață al omului, nici cu destinația ansamblului din care face parte, ce este oare, această artă anonimă, vagabondă, fără nicio originalitate, fără nicio destinație, fără nici un scop, pe care e bine s'o atîrni undeva cum sînt locurile unde se expun morții în urne sau pe zidurile cimitirului Franciscanilor din Palermo în care, după o foarte veche și odioasă datină, morții se usucă: tablourile sînt luate fiecare din rostul în care ar fi avut viață; s'ar fi izgonit unul pe altul: „ce cauți lingă mine?, nu te cunosc; n'avem nimic comun de făcut—tot așa și cu muzica aceia se poate întîlni și la o auditiție, și la un îmbogățit de războiu, și la Curte, ca un mijloc de a aduna un număr de oameni cari n'au nimic să-și spuie. Și atunci Carlyle spune: „Tirteu n'a cîntat „Bărbierul din Sevilla“ ci nevoia de a bate pe dușmanii țării sale“.

Ceeace înseamnă, într'o formă cu totul particulară a lui Carlyle, că lucrurile create într'o societate, trebuie să se întoarcă asupra acelei societăți, s'o miște potrivit principiilor de viață ale acelei societăți; tot restul este înșelătorie, pretenție, zădărnicie. Și el spune tinerilor din Anglia: „Căutați oameni vrednici de a fi imitați, nu formule“.

În felul acesta morala lui Carlyle se desface, și cu formularea acestei morale voiu termina: să-ți dai sama că o societate nu este o adunare întîmplătoare de lucruri incapabile de a se subordona, că o societate este un suflet și că acest suflet unii îl exprimă mai bine decît altul și este în orice societate unul care exprimă mai bine decît *toți* ceilalți. Dacă în anume împrejurări poartă o coroană e rege dacă poate să fie un derviş cerșetor, dar în acest derviş exprimă mai bine principiul de viață și nevoile acelei societăți, el este „rege“, el este *erou*, căci dela dînsul pleacă viața întreagă a societății. Îl recunoști, te conduce; nu te conduce, ajungi de umbli ca orbul, prinzînd în întunerec, ba pe unul, ba pe altul; îi dai drumul și cauți pe cel de lingă dînsul și-ți pierzi

vremea; alții fac drumul pentru că sînt conduși, pe cînd d-ta nu ajungi decît să te joci de-a baba oarba.

În sensul acesta sînt „eroii” la dînsul, și cartea lui cu acest nume înfățișează: eroi regi, eroi creatori de religie:—Luther,—eroi scriitori din lumea engleză a secolului al XVIII-lea: Johnson. Cînd a scris despre Cromwell, Carlyle a văzut într'însul un erou reprezentativ al timpului său. În secolul al XVIII-lea, unde totul eră modă și convenție, trebuind să prindă pe cineva, l-a pus pe Frederic al II-lea, regele Prusiei. Nu merită această onoare, dar alegerea era așa de restrînsă pentru acea vreme! Pudrat și el, cu musca în colțul gurii, vorbind franțuzește prost, scriind și mai prost, ignorînd națiunea lui, incapabil de a prevedea pe un Schiller sau un Goethe, mințind, înșelînd, falsificînd monedă, călcînd tratate pe care pentru aceea le și încheiase, lui Carlyle i s'a părut însă că între păpușile celelalte acela e un om, și, atunci, cu imaginația lui creatoare, a făcut un Frederic al II-lea care n'a existat niciodată. S'a oprit asupra figurii acesteia, spunîndu-și că pe lîngă ceilalți, cari se joacă, acesta lucrează; pe lîngă ceilalți, cari calcă pe loc, acesta înaintează; pe lîngă ceilalți cari nu pot decît să distrugă, acesta creiază. Și de fapt a creat. A creat acea Prusie fabricată, pe care alții n'au putut-o conduce mai departe și a ajuns unde a ajuns. Cîtă vreme a fost însă în minile lui, Frederic, el a frămîntat aluatul destul de moale național german, el l-a turnat în forme filozofice franceze, și din acele forme a scos Prusianul, l-a pus înaintea lumii, l-a animat cu voința lui și a făcut ca dihania să meargă.

Iar, cînd Carlyle a vorbit de Revoluția franceză, aici se vede chinul lui cel mare: nefiind eroul unic, el scapă creînd personalitățile revoluției franceze, căroră li vorbește, fiind în continuu dialog cu „eroii” lui. Au mai fost istorici — am cunoscut pe cîte unul — care tratează trecutul ca o viață, cari se încălzesc de acea viață. Și Carlyle dă viață eroilor și chiar sub-eroilor și oamenilor obișnuiți cu cari are a face. Dar el, nu numai că-i creiază, dar stă de vorbă cu ei. Cînd se duce cu Ludovic al XVI-lea la eșafod, îi ține vestitul discurs: „Poor Louis...” și e unul din cele mai frumoase pasagii acela în care mîngîie pe Ludovic care trebuie să moară. Nu e unul din oamenii revoluției franceze cu care visionarul

să nu fi făcut cunoștință personală și intimă, cu care să nu fi avut un schimb de vederi, pe care să nu fi dorit să-l anime în sensul particular în care înțelege să anime pe al lui pentru a face dintr'înșii oameni superiori. Dar necazul lui mare e că nu găsește pe reprezentantul unic, de la Robespierre la Danton, și deci se oprește mai mult la Mirabeau, care i se pare mai aproape de eroii lui, poate pentru că n'a fost lăsat de soartă să ajungă la catastrofa spre care ar fi mers cu toți părtașii unei „filosofii“ false.

Dar se vede dorința de a crea eroi și acolo. Poate că aici n'a înțeles un lucru: că eroul era mișcarea însăși, peste greșelile, slăbiciunile și rătăcirile criminale ale oamenilor cari au intrat în mișcare. Căutînd eroii în indivizi, Carlyle a pierdut posibilitatea de a crea dintr'înșii, amestecați, confundați și împăcați, am zice, icoana de unanimitate amestecată și armonizată care a fost revoluția ea însăși.

Și, după ce dă societății indemnul de a-și recunoaște eroii, de a-i înarma, de a-i urma, de a-i susține și de a se jertfi pentru dînșii, de a consimți, societatea această democratică, să se „monarhizeze“ printr'un om, chiar dacă omul acela n'ar aduce cu dînsul un drept altul decît cel care pleacă din prisosul de forțe vitale și de conștiință a scopului, care se găsește în el însuși, după acesta el adresează un sfat, cu care se va încheia această conferință“.

„Singurul dușman pe care-l avem în Univers e stupiditatea, întunecul minții; al cărui întunec, iarăși, sunt multe izvoarele, fiecare păcat un izvor și probabil trufia de sine izvorul cel mare... Pentru Împărați sau pentru indivizi nu e decît o clasă de oameni de care trebuie să tremuri: și aceasta e clasa stupidă.

În cap nu e visiune, și de aceia toate membrele sînt întunecate și în lanțuri. Nu e visiune în cap: eroism, credință, intuiție devotată de a deosebi ce e de folos, curaj nobil de a-l face, lipsesc strașnic aici“.

Renan zice altfel: o societate trebuie să creadă înainte de toate binele. Dar a zice „binele“ sau „adevărul“ e același lucru. A' zice că o societate e în adevăr, înseamnă că e pe calea cea bună; a zice că o societate e în minciună, înseamnă că societatea a rătăcit drumul. Natura nu admite minciuna. Cei mai mulți oameni declară că o știu, dar puțini și-o pun la inimă.

În același pasagiu, Carlyle enunță lapidar doctrina lui: „Orice e adevăr, dar orice este adevăr în ordinea naturii, în ordinea internă a omului reprezintă o religie“.

A urma pe calea lui Carlyle era o datorie pentru societățile occidentale crescute de mult prin cultura și instituțiile lor în acest cult al adevărului. În lumea răsăriteană, în care un vechiu Bizanț stăpânește cu forme sacrosancte, în care nimeni nu crede în dogme dar toți le exploatează, și sufletele n'au curajul de a-și lua avântul, predica lui Carlyle e mai folositoare decît oriunde.

Și, atunci cînd cartea folositoare sufletelor va fi concepută ca mijlocul de căpetenie prin care se poate reforma o societate, va trebui să se aleagă din paginile inspirate ale lui Carlyle ceia ce se cuvine spre a da încă una din cărțile de care avem nevoie pentru a crede în conducere, pentru a crede în devotament, singurul mijloc prin care societățile dezorientate se pot salva și pot să înainteze.

N. Iorga.

D U R E R E A

Oprită să urce 'n ceruri vreodată,
Durerea n'are aripi să-și facă vânt
Ci calcă peste lespezi încovoiate,
Înger pururi încătușat de pământ...

Adâncu-i glas n'ajunge la stele
Brațele-i vântură cenușă și lut
Presărându-le peste răni grele...
Dar Domnul a ales-o dela 'nceput.

În ochii ei lucește încă ne'nțeleasă
Lumina, Semnul lui izbăvitor.
Și-a pus-o mai presus, crăiasă
Și pildă îngerilor tuturor.

Ea nu știe, dar când somnul o doboară
În miezul nopții și-al tăcerii,
Marii îngeri din cer pe pământ coboară
Și se pleacă de sărută picioarele durerii.

V. Voiculescu

ROMÂNII DINTRE VIDIN ȘI TIMOC

2. OAMENII (III)

Samoil Dragsin a venit pe lume în anul dela Cristos 1822, într'un sat din Banat, Petrovăsela. Azi trag pe-acolo vapoare cu pavilion Sârbo-Hroato-Sloven. Despre cei dintâi patruzeci de ani ai lui nu știm nimic. Bătrâni, cari și-l mai aduc aminte, spun că până atunci ar fi neguțătorit. Un atestat al primăriei, din vremea când era să fie hirotonit preot, îl arată „agronom și servitor al bisericii, care mult s'a ostenit spre înaintarea și cultivarea locului natal". Așa îl descopăr și faptele de mai târziu: om trecut prin multe, întreprinzător, hotărit, dărz și, pe deasupra, cu un sâmbure din acel jar care face pe apostoli și care l-a învățat deodată în pragul bătrâneței. La 5 Iunie 1863, împreună cu fiul său Petru alias Pavel și cu fata sa vergura Theodora alias Ephrosina, a primit credința greco-catolică și a fost trecut monah al mănăstirii Sfântu' Sava de lângă Ierusalim. Cu acest pas el se desface din vreme și dintre semenii și intră în istorie. Cu acelaș pas își începe și calea durerii.

Anul viitor îl aflăm călător pe la Roma, „D. Samuil Draxin Monachus Dioeces Logosole in Austria peregrinus", ca să se pocăiască și să vadă fața Sfântului Părinte. Pe toamnă e la Ierusalim, de unde ni s'a păstrat această ciudată adevărită, în care spusele întocmai ale smeritului oaspe îndepărtat au pătruns cu asprimea lor valahă în armătura senină latinească: „monachum Samuelem Draxin de Sancto Petro Vaxilla Calugaro Monasterii Santului Sava Valea Plângerei se tiene de Diecesa Logosului Jerusalem feliciter pervenisse". În primăvara lui 1865 e îndărăt la Lugoj, unde-și reînnoește voturile monastice ale chipului celui mic al Ingerilor. De-acolo îi pierdem urma. Când îl regăsim e între Români vidineni, în sat la Stanotarn.

O corespondență bogată cu Oradea Mare, Blajul și Bucureștii, începută în 1867 și încheiată la 1882, luminează

de-acum viața lui. Scrisoare cu scrisoare gândul minunat, care putea să dea un cuprins sufletesc de luptă și să aducă scăparea unui crâmpieșu de neam rupt de ale sale, se infiripează și urcă, pentruca treptat, lovit de pretutindeni, să se întunece și să cadă. Cu gândul lui s'a frânt și Dragsin. Piere ca o mână de pulbere, răsucită de un ultim vârtej pe drumurile Ierusalimului și aurită scurt de sfințenia unui hagialăc de mucenicie și desnădejde.

Cum a ajuns în Stanotârn nu ni s'a păstrat mărturie. Dar de acel sat de baltă, în care Dunărea când crește dă năvală din toate părțile, înecă fânețele, umple zâmnicele și face din oboare așezări de crapi și de somni, s'a legat soarta și a propovăduitorului și a seminței aruncate de el. Acolo i-a fost întâiu ascultat cuvântul și acolo s'a păstrat mai îndelung. În Kumbair a locuit și s'a zvârcolit Dragsin ani. În el a ridicat bisericuță și a slujit, a avut școală de copii și de oameni mai răsăriți. Câte un moșnegel cu ochi albaștri, paznic sub cocoașă al vreunei vechi biserici din Vidin, ca un cocostârc sur de clopotniță, îl știe încă. Ce-a pus la cale nu mai încălzește însă pe nimeni. Cu Stanotârnel e altminteri. Cele mai mândre case, cu comarnic și cu prispe colorate pe sus, sunt ale „catolicilor”. Poate că numele li s'a dat ca ocară. Biserica lor e acum tot cea obștească. Dar cu toții își aduc aminte și nu se rușinează de trecut.

Aci se strecurase un ardelean sau bănățean, cu nume Romúz. Subt el trebue să se fi ascuns un Rêmus sau Romulus oarecare, latinizant. Era și acesta o mică pânză purtată încoace de valul Dragsin. Alții vor fi venit sau ar mai fi venit, solie bună și stâlpi de întărire la margini. Norocul însă a vrut să încurce aceste drumuri și să spulbere pe ceice le apucaseră. Iată pătimirea lui Romúz, povestită chiar de fata lui.

Era un om cu știință de carte și cu haină neagră. Învăța copiii oamenilor. Aceștia s'au gândit să-l lege pe pribeag de sat și l-au insurat cu o fată de ciorbăgiu. Prunci s'au născut din această unire. În răstimp, frământările, ale căror unde porneau dela Vidin, sporeau. O parte din săteni se trăgeau înapoi, în adăposturile vechi credințe. Alții se țineau tot mai strâns de Unire. Ciocnirile nu mai conteneau. Atunci i-a murit învățătorului un copil. Dupăce l-au plâns și l-au așezat în lemnul lui, părinții cu rude, vecini și prieteni, au plecat spre grobiște. Alaiul s'a mișcat încet pe ulița mare, a cotit pe după grădini și s'a îndreptat spre-

biserică. Dar la întâia răsărire o ceată de pravoslavnici le-a ieșit înainte și le-a cerut să se întoarcă. De ce? Pentru că trupșorul răposat nu fusese botezat după lege și n'avea ce să caute în pământ sfințit. Alaiul s'a îngrămădit, s'a umflat într'un loc, zgomotos, bărbații au dat în față și au încercat deodată să-și rupă trecere. Atunci ceilalți au ridicat cio-bărneacele! Și a fost o învălmășeală, cu capete sparte și oase zdrobite, din care mortul abia a putut fi scăpat și dus repede acasă. Acolo i-au săpat pe seară o groapă în dosul casei și i-au dat o odihnă pe care tată-său n'a mai putut-o avea. Curând a fost silit să se ridice și să se mute către de unde venise. Și-a luat cu el și casa, femeie și copii, dar curând femeia s'a întors. De locurile străine pe care le colindase nu știa să spună multe. Întrebată de ce n'a rămas, se văeta că nu putuse să se mai rabde într'o țară unde mămăliga se fierbe în oală. — Un bastion de colț din cetatea Unirii se dărâmasese. Nu l-a mai ridicat nimeni nicio-dată. Sfărâmaturile lui le mai petrec prin mâini oamenii mirați de azi și le arată, fără înțelegere, trecătorului.

Ceeace a început între Românii vidineni Dragsin era, cum se vede, cu destulă tocmeală și rădăcini. El găsisese aici câteva zeci de mii de oameni, fără alt sprijin pentru sufletul lor decât limba și credința, și fără căpetenii. Cei câțiva preoți erau cu totul umili și nepregătiți pentru o sarcină mai luminată. Stăpânirea era străină și păgână, străin și răznit, pământul, străini și dușmănoși, locuitorii de baștină. Ivirea lui acolo trebuie să fi fost privită ca o sărbătoare fără pereche. El era Legătura, Trimisul, Cuvântul. Nici astăzi nu e altfel. Eram așa de inconjurați și de doriți că ne vedeam adeseori siliți, tocmai ca să nu le facem zadarnice neajunsuri, să ne ferim și să ne închidem. Iar Dragsin n'avea nici de cum aceleași temeri și era și o ființă binecuvântată. Vorba lui trezea iubire, cererea lui, ascultare, focul lui, flacăra. Atâta lume, atunci și mai târziu, în acele locuri sau aiurea, săracă cu duhul sau cărturară și obosită de civilizație, a suferit același farmec. Așa se și lămurește cum el, un biet om, cu scrierea lui tremurată chirilică, de școală veche și puțină, a izbutit să urnească atâtea interese, să creeze o înfricoșată problemă și să adune asupra-i atâtea luare aminte, binevoitoare sau împotrivă. Nu mult a lipsit ca să izbutească. El nu se știa însă cât e de singur, și câte puteri, în această bățăioasă singurătate, stărnise spre distrugere, ale duhului și pământului, datini și inversunări de

veacuri, meschinării și deșertăciuni de-o clipă, sau bănuelile Rusiei și neîncrederea Austro-Ungariei. Ele l-au săpat ne-băgat de seamă și l-au prăbușit, când se credea mai tare, pornindu-l pe apele uitării și ale morții.

Ce mirare atunci că poate în mintea lui se născuse într-adevăr gândul de care mai târziu îl învinovăteau cu vicle-nie dușmanii, al unui rost mai de seamă și mai statornic între acești oameni? El n'o făcuse doar înainte să-și îm-pletească deapături soarta lui cu a lor și n'a fost abătut sau grăbit nici cu un bob de nisip dela porunca lucrului în sine. Alexandru Dobra, episcopul Lugojului, răspundea mitropolitului Ioan Vancea, la îndemnul acestuia să strângă bani pentru clădirea unei biserici la Vidin, că Samuil Dragsin carele mai înainte în dieceza lui a trecut la Sfânta Unire, apoi a apostat, imblând pre la Blaj și Urbea Mare, unde s'a sântit de preot, a venit iar pre acolo, *cu brâu roșu*. Iar Episcopul catolic din București îl învinuia că, întors dintr'o călătorie dela Viena, cetea poporului scrisori min-cinoase prin care cardinalul cap al congregației de propa-gandă l-ar fi așezat vicar apostolic sau ceva asemănător peste tot pământul acela („populo ostendit et legit falsas litteras... quibus instituebatur vicarius apostolicus, vel nescio quid aliud, per totam illam provinciam”). Popa Dragsin n'a rămas dator acestor înalți părăși. În scrisorile lui, pe care era prea neîndemânatec în purtarea condeiului ca să le scrie însuș, ci le dicta, el a dovedit, fără puțință de răsturnare, în graiul lui tăios, colorat și pătimăș, ce alte pricini decât iubirea adevărului slobozea peste el asemenea taină.

A nimerit în Stanotarn prin 1865. Într'un memoriu al lor din 1872, prin care-l cereau îndărăt, curând după ce fusese îndepărtat, Românii vidineni scriau „că sunt vre-o șase sau șapte ani de când ne-au venit în aceste părți răsăritene, în Statul Otoman, în județul Vidinului, un preot călugăr care ne spunea nouă tainic că este misionar și rumân unit, anume părintele Samoil Dragsin”. Dela început îl întâlnim împreună cu băiatul lui, Petru. Împreună sunt și peste șaisprezece ani, când unul, cel mai tânăr, coboară în pământ, iar celălalt așteaptă un cuvânt la malul mării, ca să plece pe dru-muri neîntoarse. Pentru noi, el așteaptă mereu, mănios, și după atâția ani, înaintea acelorași ape, cuvântul de des-legare.

A fost bine primit. Oamenii erau evlavioși și orice față bisericească le deschidea inima. Acesta, spre deosebire

de ale lor, le vorbea răspicat despre o obârșie strălucită, despre legătura cu Roma, despre înrudirea cu Franța și cu principatul vecin, de unde cei mai mulți descălecaseră, și care era țara Românilor. Le vorbea despre puțința să fie supuși uneia din acele puteri, Franței, de pildă, și să aibă dela ea școli, biserici și orice ocrotire, Franței, care stătea în toate primejdiile și alături de frații lor de dincolo de Dunăre. Dușmanii lor nu erau Turcii, ci Bulgarii, Rușii și Grecii. Biserica lor nu era a lor, ci a acestora. Ei le tăgăduiau orice drept pe aceste locuri și limba lor în altar, și voiau să-i sărăcească și să-i înghită. Poarta de scăpare le-o deschidea tot maica Roma. Ea îmbrățișase de mai bine de o sută cincizeci de ani și pe alți Români aflați în marginea pierzării. Biserica acestora se unise cu Biserica Papei, care era a celor mai luminate și consângene popoare, și nu le schimbaseră nimic din limbă, din obiceiuri, din port. El era călugăr al acelei Biserici, numite pentru aceasta unită, și afară de cele patru puncte nu știa să se deosebească prin altceva de orice creștin român. Il văd, vorbește ca ei, are portul și barba lungă a popilor lor, își face crucea așa, așijderea, zice Tatăl nostru, uite, la fel. Vlădică român unit, dela Lugoj, l-a primit în cinul monahicesc, și Vlădică al Vlădicilor, Mitropolit Preaosfințit, păstorește în odăjdii și cârjă de aur, în cetatea împărătească a Blajului. De-acolo le poate veni și lor, părăsiți cum sunt, bieți plugari fără altă ureche să-i asculte, mântuire și foloase.

Din asemenea și alte lămuriri și indemnuri a ieșit memoriul neașteptat cu care a intrat în Blaj într-o zi de vară din 1867 călugărul bănățean. Mult se vor fi minunat și-l vor fi întors pe toate părțile cuviosii și învățații canonici. El aducea veste de Români necunoscuți și de o tainică dorință. Omul acesta mic de stat, focos, umblat, isteț, care-i sfredelea cu ochii lui neastâmpărați, putea multe. El arăta lucrurile ca și făcute. Dar Mitropolitul era bolnav la băi, la Vâlcele. Trimisul hotărî să plece cu hârtia numaidecât acolo. Până atunci cerea să i se primească din nou mărturisirea de credință greco-catolică, de care împrejurările slabe ale bisericii lugojene și dușmanii locali, îl desfăcuseră; ceea ce după o examinare pe larg despre cele ce se țin de ea și anumit despre cele patru puncte, i s'a și împlinit, spre laudă.

Dragsin s'a repezit până la Vâlcele, dar n'a putut să facă mare ispravă — Mitropolitul era prea șubred — și s'a întors

la Vidin. De aci a pornit peste două luni cu alt memoriu, mai limpede și mai grăbitor decât întâiul, iscălit ca și el de preoții și fruntașii a două sate, Stanotârn și Coșava. Dela Blaj, unde deocamdată nu mai era mult de făcut, s'a dus la București și Nicopol, de unde a plecat cu o înaltă bună voință câștigată, și cu certificatul episcopului Ant. Jos. Pluym, care, „déclare que le vénérable moine Samuel Draxin et son fils Prierre (!) sont sujets autrichiens et catholiques du rite roumain ; des personnes très honnêtes et qui ne s'occupent que de l'instruction de la jeunesse et de ce qui regarde la religion catholique“. Vidinul făcea parte din dieceza acestuia și cei dela Blaj îl vor fi îndreptat aici. Apoi s'a înfățișat pașei Midhat și Consului austro-ungar din cetatea dunăreană, Schulz, cari i-au făgăduit tot sprijinul. Li s'ar putea zice acestor alergări, mijlociri și biruințe faza diplomatică pregătitoare, după faza de pipăire și de propagandă locală, a Unirii. Firele ei erau cum nu se poate mai meșteșugit urzite și se înmănunchează toate în mâinile călugărului, care luase marea hotărîre și lucra de-acuma strâns.

La 13 Martie 1868 „Draxin Samuilescu, călugăr laic din Bulgaria, se roagă să fie primit în cinul călugărilor Basi-liți din Mănăstirea Blajului“. La cererea lui alipise hârtiile de pelerin la Roma și hagiul la Ierusalim, certificatul lui Pluym, adeverința de trecere la Unire în două rânduri, la Lugoj și Blaj, și atestatul de bună faimă al satului de naștere. Consistoriul îl primește, dar, fiind Mitropolia vacantă în urma morții lui Șuluțiu, îl trimete ca să fie hirotonit preot, dacă acesta îl va găsi vrednic, episcopului de Oradea Mare, Dr. Iosif Papp Szilágyi. La 30 Martie Dragsin e preot și aduce cu mâna lui la Blaj, raportul episcopului, Aprilie în 7, când capătă și un ajutor de drum de 50 de fiorini. De-aici pornește ca preot la Bulgari, cerut dela Roma și dela București. Misionariatul lui luase ființă.

Acasă pune la cale trecerea satelor la Unire. După Stanotârn și Kumbair, vin parte din Coșava și Isăn. Nouii credincioși se numără cu miile. Dar în acelaș timp se ivesc și piedicile. Biserica bulgară prinde de veste și luptă, pe deoparte să dărâme pe preot, iar pe de alta, să ispitească sau să înspăimânte pe credincioși. Bulgarii încercaseră și ei, cu câțiva ani înainte, și tot mai mult din pricini politice, să se unească cu Roma. Amestecul Rusiei îi oprise. Acum erezia dela care fuseseră întorși, ca și întrezărirea unei pri-

mejdii naționale în acest unghiu, îi făceau mai crânceni și necruțători decât sunt de obicei.

Dragsin, „în mijlocul a multor lupi sălbatici”, își ține aproape neoliții. Aleargă neostenit în toate părțile. Iar scrisorile lui încep să colinde pe la toate locurile sus puse de unde putea veni, se cuvenea să i se trimeată și i se făgăduise ajutor. Vina căderii lui e că la atâta răvnă s'a răspuns întâiu slab, și apoi deadreptul cu silă sau dușmănie. Misionarul nu făcea parte din datinele noastre. Întâiul, care s'a creiat singur, mic pentru cei mici, ne-a speriat. Nu l-am înțeles. Ne-am întors capul dela el.

Episcopul hirotonisitor e rugat să stăruie la Viena ca bunul consul Schulz să nu fie mutat în Egipt, cum acesta pesemne îi destăinuise că e primejdie; să mijlocească și deadreptul către ministrul Franței la Constantinopol, pentru că scrisoarea dată către consulul francez din Vidin n'ajunge, ca țara lui să ia sub ocrotire pe Românii uniți din Bulgaria, osebit de ceilalți catolici, cari sunt sub protecția Austriei; să ceară pedepsirea unor locuitori Bulgari cari terorizează pe Românii dornici să treacă la Unire. Lui i se plânge apoi de puținul ajutor pe care îl găsește la Episcopul catolic din București, căruia de geaba i-a scris să ceară dela Oradea un canonic „cu părul netăiat și cu barbă și mustăți mari, căci proștilor așa le place”, și să vie la Vidin, unde n'are ce căuta singur, „că nu știe batăr o vorbă românește, și dacă îl vor vedea Românii că nu poate vorbi românește, alta nu vor zice ci vor gândi că le schimbăm ritul și atunci ne vor fi ostenelele zadarnice”. Și tot pe el îl roagă să-i dea povată cum ar face să zidească o biserică Românilor din Vidin. La toate aceste rugăminți și cereri, Szilágyi prevăzătorul, cu toate că a făcut unele intervenții, despre care numai noi din arhivă știm, n'a răspuns nimic.

Misionarul vrea însă cu orice preț biserica lui în Vidin. Ii trebuia un locaș unde să slujască și un adăpost suflesc pentru uniții scoși din biserica lor de Bulgari. Și pleacă în vara 1868 la Viena, cu recomandări dela Consul către Miniștri și înalți demnitari. Erau încă prieteni. O scrisoare lungă, inimoasă și plină de încredere a vicerectorului din seminarul greco-catolic central, dr. Grigoriu Silasi, către Mitropolitul Blajului, ne-a păstrat dovada și a acelei vrăji pe care o răspânda în jurul lui, Dragsin, și a în-drăsnelii cu care acesta a bătut la toate porțile în Capi-

tala Impărăției. S'a întors de acolo, prin Pesta, Blaj și Gherla, cu galbenii trebuitori cumpărării unei grădini unde să ridice biserica, și cu mari făgădueli. Până în toamna viitoare, capela, din scânduri deocamdată, era ridicată, o cruce falnică de piatră cu o inscripție cât un hrisov de domnie, înfiptă alături, și școala, deschisă. Cea mai grea treabă fusese săvârșită, o culme ajunsă, temeliile Unirii puse. Mucenicia era alături.

Episcopia catolică din București nu era mulțumită cu Dragsin. Această nemulțumire s'a arătat întâiu în oprirea salariului. Omul se vaetă, dovedește în ce încurcături e pus, cum preoții nou câștigați sunt lăsați în vânt, el însuș umilit și înglodat în datorii. Poate că ajunseseră până acolo știri despre plângerile misionarului la Viena și Blaj, sau despre încercarea lui să se desfacă de jurisdicția Nicopolei și să treacă sub Mitropolia ardeleană.

Dragsin scrie Mitropolitului în 1871 cum n'are sprijin în alergarea lui de zi și de noapte, cu primejdia chiar a vieții, pentru mântuirea neamului și lățirea credinței; „dar servul care a purtat greutatea sarcinei și a suferit zăduful zilei semănând și secerând în holda Domnului său, apoi cu durere ar fi ca seara să nu-și primească dinarul”.

Dinarul acesta nu era numai cel bătut cu chipul Chezarului, ci din ce în ce mai mult, în tot înțelesul lui evanghelic. Peste rodul ostenețelor lui Dragsin osânda se rostise.

Venirea noului episcop catolic la Vidin strică mai mult lucrurile. Consulul se depărtează și el de misionar și e câștigat la punctul de vedere al celuiilalt. Legăturile cu legația franceză nu puteau rămâne multă vreme ascunse. Pusese negru pe alb numele lui Napoleon în scrisori pastorale. Iar Franța se găsea după iarna grozavă a lui 1870. Călători cu trecere, cum era Kanitz, arătau, puși în cunoștință de apucături ale lui Dragsin, cât de primejdioase puteau ajunge ele pentru monarhie. Turcii înșiși sunt întârâtați de frământările vidinene. Mitropolia din Blaj e covârșită de pretutindeni, atât dela București cât mai ales dela Viena și Pesta, dela Ministerul de Culte și Externe, cu cereri de rechemare.

Ca și cum ar fi simțit cercul de dușmănie care se închidea în juru-i, Dragsin, sărind peste așezările românești vidinene, aduce deodată 10.000 de noi credincioși în sânul bisericii unite, de rândul acesta dintr'un ținut unde supraveghearea dușmanilor trebuia să fie mai mică, al Cibru-Pa-

lancei. și Rașovei. Duioș pune el înainte pe cei 15.000 de fii duhovnicești și cere, tare pe oastea lor, drepturile. Acum e tot pe drumuri, „Semper in itineribus erat”, îl părăsc Blajului Bucureștii. Iar Dragsin descopere Mitropoliei cum „spune Măria Sa că este Episcop latin, dar nu este de ritul grec și pentru aceea nu vrea ca să mi plătească, dar eu nu mă pot latiniza, pre mine și pre acel popor de 15.000 de suflete, ca să-mi pot câștiga leafa, pe care mi-a oprit-o Măria Sa”. Tot atunci Petru, fiul său, la o Înviere, când era obiceiul ieșind din biserică să se tragă cu puștile de bucurie, lovește pe cineva, care moare. Răuvoitorii spun că dinadins și că ar fi fost la mijloc o femeie. Învățătorul e băgat în temniță de Turci. Tatăl ține piept, leește, tuturor.

El își cunoaște bine dușmanii. Memoriul semnat de 213 înși, din toate satele vidinene și rașovene pe unde trecuse, care cerea îndărăt pe Dragsin și trebuie să fi fost inspirat, dacă nu chiar redactat de el, zice într'un loc: „Prea limpede cunoaștem că ridicarea cuviosului nostru părinte au fost numai dela aceste două persoane, adevăd din partea Consulului și a Episcopului latin”. Pentru menținerea mai departe în Vidin a lui Schulz poate că nu puțin contribuisse pe vremuri și cuvântul urgisitului de acum. Dar zilele prieteniei trecuseră.

Și aiurea, zice același memoriu, intrând mai adânc în împrejurările locale și desvăluind alte socoteli sau greșeli grele:

Măcar că suntem noi așa de proști și neînvățați totuș cunoaștem că este ceva la mijloc din minciunile Consulului nemțesc din Vidin la ridicarea bunului nostru Parinte, pentru că noi știm și putem adevărați și amărturisi cum că Consulul mai de multe ori au batjocorit caracterul Părintelui și își făcea răs de religia noastră unită, pentru că zicea că legea unită este numai o minciună și că nu suntem catolici și că numai cu ritul latin sunt catolici. Și vă arătăm una mai pe scurt pentru încrederea Măriei Voastre: cum că anul trecut au venit un Italian din Calafat ca să-i boteze părintele un copil în Vidin. Și au întrebat pe secretarul Consulului nemțesc, că unde șade părintele, ca să-i boteze copilul. Dar secretarul așa-i dete răspuns Italianului, cum că Părintele nostru nu este catolic ci să se ducă la Craiova că acolo este popă catolic. Și auzind omul așa, s'au întors cu copilul nebotezat înapoi la România, unde din întâmplare am fost și noi de față. Iată vedeți contra Consulului nemțesc.

Încă vă mai descoperim și alta, cum că astă toamnă au trecut doi ani de când au venit Episcopul latin Paul din București la noi și au slujit în bisericuța care au făcut-o părintele nostru în Vidin, și după slujbă ne-au ținut nouă cuvânt de învățătură, unde eram pă-

tru, cinci sute de bărbați adunați afară, de femei și copii, unde au fost și Consulul de față. Ne spunea cu asprime ca să nu mai ținem praznicele care le-am pomenit dela Părinții noștri, adică pe cuvioasa Paraschiva, pe Sfântul Dimitrie și pe Sfântul Gheorghe, că acelea nu sunt praznice catolice, ci sunt ale Grecilor. Și ne-a spus că are să ne trimită preoți italieni învățați și luminați, cari pot să ne povățuiască. Pentru care (de) cuvântarea D-lui nici unul n'au fost mulțumiți, pentru că am cunoscut planul ce recugetă ca să facă cu noi. Dară noi ne ținem după făgăduințele care sunt în proclamațiile care ni le-au adus părintele nostru dela prea sfinția sa Episcopul Silagi, cum că nimica nu ni se va schimba, din obiceiurile noastre. Dar nu așa precum au făcut Episcopul latin din București de ne-au trimis pe popa lui cel tuns, ca să ne strice legea și obiceiurile noastre: nu, aceea nu o vom primi nici morți!

Dușmanii aceștia erau însă acum prea puternici, iar prietenii, fără încredere și sperioși.

La 24 Iunie 1872 popa Dragsin dăduse în primire preotului greco-catolic din Calafat, Bartolomeo Pantaleoni, capela, potirul și pe Românii uniți vidineni. La 20 Iulie zugrăvește din Golenți, de lângă Maglavit, Mitropoliei din Blaj, nenorocirea și lipsa lui, risipirea gospodăriei din Bulgaria, lăsarea zălog pentru datorii în mâinile Turcilor a copiilor, și neputința, din toate aceste pricini, să vie la scaunul mitropolitan. Zic să fi spus Ioan Vancea că acesta nu Dragsin, ci Drac în sin (sân) fusese pentru el și Mitropolie. În anul următor era numit preot administrator al mănăstirii Strâmba Fizeșului. Zilele de apostolat apuseseră. Românii vidineni muriseră pentru misionarul lor. Dar muriseră și pentru Unire! Se împlinise ceea ce scrisese învățatul Grigoriu Silasi Mitropolitului Vancea: „Căci ar fi păcat de moarte, și pentru noi în veci rușinea cea mai mare a lăsa din indiferentism ori mârșăvie să cadă și să se ruineze acei muri început ai Ierusalimului“.

N'a fost Dragsin vreun călugăr stafidit peste bucoavne învățate, cu mintea ascuțită de mănuierea subtilităților dogmatice și încărcat ca în odăjdii, de citate latinești. Nici vreun sfânt, argăsit de posturi, cu genunchii bătătorii de mătănii și mijlocul sângerat în cingători de casne. Era numai un om oțelit de viață, preot al întâmplării și pe care îl umpluse dela o vreme gândul lui sfânt. Om cu patimi încă și cu păcate, cu câteva adevăruri și o dialectică simplă dar sigură, aproape în totul de oamenii pe cari îi păstorea și cari de aceea îl înțelegeau, îl iubeau și îlureau. Prin scrisorile lui prindem uneori și mici abateri, izbucniri sau potriveli poate mai mărunte. Dar fapta nu e mai

puțin îndrăsneată, căile mai pline de jertfă, scopul mai măreț. În vremea aceea și într'un cerc mai strimt, ideea națională n'are ostaș mai hotărît și pe poziție mai pierdută, nici biserica, râvnă mai neodihnită.

Ce s'a mai întâmplat după aceea cu Dragsin, privește mai puțin rosturile lui din vremea de mărire, cu toate că nu e nici atunci străin de ele. Opt ani a stat el în pustnicia lui, înmlădiat după noua soartă și gospodărind cu strășnicie. Mitropolia hotărîse însă altfel cu averea mănăstirii și arendașul, care trebuia s'o ia în seamă, a dus și la îndepărtarea preotului. După firea lui dreaptă și iute, Dragsin a alergat, s'a împotrivit, dar n'a putut să facă nimic. Ba superiorii, ca să-i frângă cerbicea, i-au scos vorba că ar fi fost speculator de avere nu speculator de suflete. Din cercetarea pusă la cale, el a ieșit însă fără pată. Rămăs fără rost, a luat atunci drumurile Banatului, de unde plecase și umblase cu ochii după o stea înșelătoare, douăzeci de ani. Aici a încercat să dobândească un loc de preot dela episcopul Mihali, diplomatul, care, în față, îl căina și îl punea cu el la masă, iar, în dos, scria Mitropolitului că nu vede cum l-ar întrebuința, bătrân cum e, și sarcină fondurilor la a căror strângere cu nimic nu se împărtășise. Mitropolia, pe de altă parte, îi porunca să se întoarcă și, ca vinovat de plecare fără voce din eparhie, să facă osânda de 40 de zile închisoare.

Și săcăit, amărit și răzvrătit, într'o bună zi Dragsin a pornit în al șazecelea an al vârstei, rupt și numai cu toiagul și dăsaga goală, fără un crăițar, dela Ticvanul Mic de lângă Oravița, dealungul Banatului și al Țării, pe jos, către Mare și de-acolo la Ierusalim. Din Calafat își ia pe băiat, pe Petru, pe „fiuțu” scump, care avea aci soție și casă. Acesta îi moare pe brațe, după plecarea din Mangalia, la Carcal. Și, după ce-l îngroapă, scrie acel îngrozitor memoriu, cel din urmă, către Mitropolia din Blaj, cu toată istoria suferințelor sale, și pierde. Va fi ajuns la Ierusalim? Nu va fi ajuns? Se vor fi odihnind oasele lui în Dobrogea aspră, ori s'au târit până în pustiul Iordanului, la locurile sfinte? Pe vatra capelei lui a trecut plugul. Piatra, cu scrisoare măreață și care a stat trântită într'un dos de grădină, până mai anii trecuți, n'am mai putut-o găsi. Arhiva singură a rămas, cu documentele astăzi spălăcite. Și cercetătorul, rătăcit printre ele.

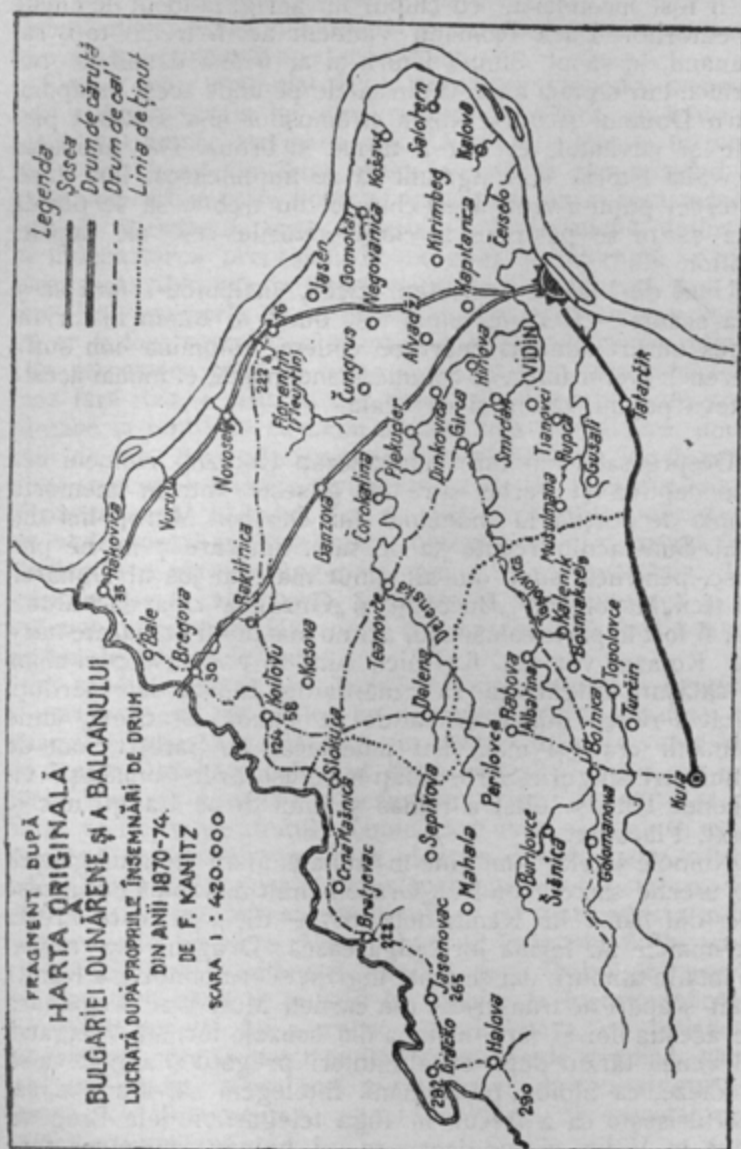
Dacă biserica lui s'ar fi putut ridica de piatră în mar-

ginea Vidinului, pe unul din pereții fundului popa Dragsin ar fi fost încondeiat, cu chipul lui aprig, la locul de cinstire al ctitorilor. Dacă Românii vidineni ar fi trecut toți, rămânând, în sânul Sfintei Uniri, și ar fi fost destul de puternici, într-o piață a unuia din satele pe unde acest învăpăiat întru Domnul și întru Roma strămoșilor și-a scuturat pletele și cuvântul, ei l-ar fi turnat în bronz. Dar nici una, nici alta istoria n'a îngăduit să se împlinească. Iar, după câte, cel puțin a vrut, acest chip, el nu trebuie să se piardă nici să ni se păstreze în caracterizările rele ale neprietenilor.

Unul din acești neprieteni zicea, înălțându-l fără să-și dea seama: „Certum enim est quod si totam historiam istius miseri hominis enarrare vellem, volumina non sufficerent“. Noi n'am avut volume la îndemână, ci numai aceste câteva pagini, târziu și cu sfială.

Despre satele în care sunt așezați Românii vidineni cea mai deplină și veche știre se găsește într'un memoriu trimis de aceștia la indemnul lui Dragsin Mitropoliei din Blaj. Sunt acolo trecute 52 de sate, din care 7 nu ne privesc, pentru că sunt din alt ținut mai din jos al Dunărei, iar trei: „Mosomani“, „Bucovați“ și „Guzaliea“ chiar dacă atunci vor fi fost în parte românești, azi nu mai pot fi numărate între ele. Români vor mai fi și aici, cum se pot descoperi chiar în sălașuri bulgărești, ca Smârdan și Inova, dar pierduți. Uitat a rămas numai un sat de pe Timoc, Brachevț, unde Românii erau și mai sunt amestecați cu Sărbii. Sunt de altminteri singurii Sărbi aflați între așezările românești vidinene. Tot așa uitat a rămas și unul de pe Câmp, mic și mixt, Plăcuder.

Numele satelor sunt bine însemnate, afară de mici greșeli de ureche sau de condei. Greșeli mult mai mari nu lipsesc nici din harta lui Kanitz dela 1870—1874, în care firește că numele au forma lor bulgărească. Dragsin era numai în întâile timpuri, dar se arată îngrijit scormonitor. La Kanitz sunt scăpări de transcriere din carnet. Mult mai prejos însă de aceștia doi și fără niciuna din scuzele lor, stă Weigand. El venea târziu după ei, altminteri pregătit și anume ca să studieze, ca filolog, pe Români. Înțelegem că, într-o zi, cât mărturisește că a trecut în fuga telegarilor dela Bregova până în Vidin, și, pe deasupra, și bolnav, nu putea face mare ispravă. Dar nu înțelegem să dea ca informație

sigură, luată, față de laici, sub cheazășia semnăturii unui om crezut de știință, spusele fragmentare și necontrolate ale unuia și altuia. Transcrierea s'a făcut apoi după harta bulgărească, așa că numele românești sunt adesea de nerecunoscut. Și nici vorbă că dacă trebuia ca undeva aceste nume să fie până la amănunt cum le știu și le zic locuitorii, lor, era aci. Dăm lista lui Weigand (*Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens u. Bulgariens*, 1899, pag. 15), împreună cu îndreptările și întregirile noastre.

I. 1. Jasenovac = *Isănovăț* (mare); 2. Mahala = *Mahala* (mai des prescurtat, *Mală, Isănovățul mic*); 3. Sipicovo = *Șipicova*; 4. Borilovac = *Boroivăț*; 5. Perilovac = *Perilovăț*; 6. Rabovo = *Rabnova*; 7. Funden = *Fundeni* (singurul nume pus de Români, cu formă de plural, ușor de recunoscut); 8. Cernomasnica = *Țarlomașnița*; 9. Zlokuča = *Zlocutea*; 10. Kojpiovo(?) = *Coilova*; 11. Kosovo = *Cosova*; 12. Delena = *Deleina*; 13. Kalenik = *Calinic*.

II. 14. Prekudere = *Plăcuder*; 15. Tejanovo = *Tianuț*; 16. Rakitnica = *Răchitnița*; 17. Bregovo = *Bregova*; 18. Balevo = *Balei*; 19. Rakovica = *Racovița*; 20. Virf = *Vârș*; 21. Novoselo = *Novosel*; 22. Ginzovo = *Gânzova*; 23. Cungruș = *Ciunguruș*; 24. Alvadži = *Halvagii*; 25. Florentin = *Florentin*.

III. 26. Jasen = *Isăn*; 27. Gomotar = *Gumătarți*; 28. Košava = *Coșava*; 29. Slanotern = *Stanotârni*; 30. Kutovo = *Cutova*; 31. Negovanica = *Negovaniț*; 32. Kapitanovici = *Căpitanuț*; 33. Kerunbek = *Kirimbeg*.

Am așezat, noi, satele pe grupe, după cum sunt locuite: I. de Pădureni, II. de Câmpeni și III. de Văleni. Lipsesc dela Weigand din întâia grupă: *Brachevț* sau *Brăteuț*, în citirea pădurenească, *Grascov, Halova, Boșneacul mare, Boșneacul mic, Molălia*; din a doua grupă: *Ciorocălina, Din-covița, Gârți*; din a treia; *Șeu, Kumbair*. Satele mărginașe, dintre două insule de limbă, au caracter mixt. Graiul Câmpenilor a pătruns adânc între Pădureni. În unele locuri Bulgarii s'au strecurat și se înfig, desnaționalizând. Din cele 44 de sate înșirate, 9, adică *Halova, Grascovul, Isănovățul mare și mic, Șipicova, Brachevț, Țarlomașnița, Zlocutea* și *Coilova* au fost luate de Sarbi. Celelalte 35 au rămas Bulgariei.

Stălcite apar cele mai multe din numele acestor sate în toate cărțile și hărțile, în care au fost amintite sau fixate, dela *Ethnographie de la Turquie d'Europe* din 1861 a lui

Lejean, unde e vorba de Govalantzi (Gumătarți ?) ori de Stanotitz (Stanotârn ?), până în zilele noastre, la harta Statului Major Român, „Vidinul“, scara 1: 100.000 din 1913, unde citim Balcovo în loc de Balei, Vrad în loc de Vârf, Slanotrâna în loc de Stanotârn, Halvadân în loc de Halvagii și altele; sau la harta despre „Intinderea elementului românesc în dreapta Dunărei“, dată de T. Bega la studiul său: „Românii din Serbia“ în *Anuarul de geografie și antropogeografie*, destul de cuprinzătoare, dar cu numiri ca Negovanți, Iaden, iarăș Slanotern, Șef; sau la „România Mare“, a d-lor General Constantin Teodorescu și Dr. Vasile Meruțiu, profesor universitar, scara 1: 650.000 din 1919, cu Coșarevo în loc de Coșava, sau cu erezii ca Weinkeller“. Pe semne că informația cartografică a autorilor s'a rezemat pe lucrări austriace. Dar „Weinkeller“ putea fi găsit și în harta Statului Major român cu echivalentul său „Pivnița“, între Cosova și Răchitnița, și în tot cazul e cel puțin umoristic să fie întâlnit cu numele nemțesc într'o hartă românească a unui ținut bulgăresc. E mai greu de găsit pe teren, unde astăzi nu mai corespunde cu nimic. Pivnițele erau așezări de bârne sau și altfel clădite, cu groapă în pământ, unde locuitorii proprietari de vii într'un anumit circuit, se învoiau, până la vânzare sau întrebuințare, să-și păstreze vinurile. Dela un timp ele s'au desființat. Numai balada populară locală le mai cunoaște cu vechiul rost. De-acolo se vede că așezare omenească propriu zisă n'au de ce se fie socotite. Uneori erau lipsite și de paznic.

Dragsin credea, după spusele oamenilor, pentru că el nu pare să fi călcat niciodată în cele mai multe sate pe care le înșiră, că numărul Românilor din cele 52 de așezări ar fi fost la 1868 de vreo 40.000. În ele intrau însă și câteva sălașuri rașovene, care nu încap în cadrul nostru. Weigand scria la 1899 că Românii trăitori în județul Vidinului pe pământ bulgăresc, în 30 de sate (uitând că pe pagina cealaltă singur le socotise, e drept, și așa greșit, la 33!), se ridică neapărat la 50.000 de suflete, căci cea mai mare parte din sate sunt mari. Tot el arată că în Novosel sunt mai mulți Sârbi. Sârbi în Novosel însă nu se întâlnesc. Oameni de știință bulgari s'au pasionat pentru descoperirea originilor, dar se pare că n'au ajuns la ceva care să poată fi de toți primit. Locuitorii vorbesc o bulgară veche și bătrânii ne-au spus că s'au mutat din Tekia sârbească. Nu se vor fi coborât acolo din Banat din niscaiva coloniști te-

rezani, cari nu putuseră să prindă rădăcină și, venind din Serbia, se vor fi așezat peste o vatră de Români? E ciudat că Românii îi trec toți între satele locuite de ai noștri și spun numai că sunt „letin”. Iar, când îi întrebi: ce înțeleg ei când zic „letin”? răspund că: „letin” se lumără nici românește curat, nici bugărește curat! și mai mult nu poți scoate dela ei. Din Novoselen se trage familia olteană Marincu.

Statistica bulgară aduce aceste cifre, ale recensământului din 31 Decembrie 1905 (общи резултати etc. Sofia 1911):

	PLASA VIDIN			1910	PLASA CULA	
	1905				1905	1910
	In g-ral	Oraș	Sat		In g-ral	
Bulgari . .	34816	10055	24761	37365	32338	35781
Ruși . . .	9	8	1	11	1	—
Sârbi . . .	336	251	85	236	249	127
Alți Slavi .	35	34	1	49	4	2
Turci . . .	2301	1945	356	1926	9	—
Tătari . . .	1	1	—	2	—	—
Greci . . .	80	42	35	91	5	—
Români . .	28404	1248	27156	31382	11759	12629
Evrei . . .	1924	1859	65	1764	13	3
Armeni . .	62	62	—	49	—	—
Germani . .	114	98	16	—	—	—
Francezi . .	3	3	—	—	2	—
Țigani . . .	1582	680	902	1798	183	252
Alți neslavi	124	101	23	205	3	7
Total	69791	16387	53404	74938	44566	48801

Din cele patru plăși în câte e împărțit județul Vidin, întâia, Vidinul, avea în 1905: 28.404 Români, și în 1910: 31.382; a doua, Cula, în 1905: 11.759 și în 1910: 12.629; a treia, Lom în 1905: 3881, și în 1910: 4505; iar a patra, Belogratic, în 1905: 58, și în 1910: 15 (!). Aceasta înseamnă pentru tot județul: 44.122 în 1905 și 48.531 în 1910. La această din urmă dată, populația de limbă românească și cetățenie bulgară a Bulgariei întregi era de 96.502 oameni, adică mai bine de jumătate locuia în județul Vidinului.

Și să nu se piardă din vedere că statistica oficială bulgară, oricât de corectă s'ar fi străduit să rămână față de ceea ce numim noi azi minorități, a scăpat pe atâția la numărătoare. La cifrele ei minime trebuie adăus totdeauna un procent de greșală. Mulți din Românii cari vorbesc și bul-

gărește — iar aceștia sunt din ce în ce mai numeroși — n'au încăput aici. E soarta și aiurea a statisticilor făcute de populația majoritară pentru fragmentele de altă limbă.

Românii dintre Vidin și Timoc, despre cari singuri am vorbit, lăsând de oparte ca o mică insulă, cu altă istorie și nelipită de ei, pe Românii din Lom, au, față de ceilalți, indoiul folos că sunt strânși la un loc și alcătuiesc o neîntreruptă masă etnică cu Românii din Craina și Banatul sârbesc.

Datele noiei statistici, dela 31 Decembrie 1920, nu s'au publicat decât în parte. În deosebi și în ce ne privește, gruparea după limba vorbită, a populației, n'o avem. Oarecare încheeri însă tot se pot trage. De pildă, populația întregii plăși Vidinul, cu cel mai mare procent de Români, era în 1910: 74.938 (Români 31.382, întrecând, ca populație rurală, pe Bulgari la sate); în 1920: 79.740. Să nu se uite pierderile pe care grupul român le-a suferit prin trecerea celor nouă comune iugoslaviei. Bulgaria o simte; populația de limbă bulgară, nu (месечни статистически извѣстия Sofia, 1921, 3—4).

Din Dunăre până înăuntru în pădure și dela Timoc până sub streășina de piatră a Diilor, acești cinci zeci și mai bine de mii de oameni muncesc pământul și cresc vitele, așa cum moșii și strămoșii au făcut, acasă ori pe unde descălecau, peste munți ori peste apă. Ogoarele sunt acoperite de porumb ori de grâu, poenile pe sus de oi, malul cu podgorii, râul, cu lăptoace și năvoade. Singurele meșteșuguri care se văd sunt morile, cu titirezul bătând piatra prin zăvoae, pivele de vâelari, vetrele fumegate de nălbantși și războaele prin argele.

Bunăstarea lor abia dacă se poate asemana cu a celor, mai chiaburi țărani dela noi. Averi ca a lui Mitre Ion Cioarec din Șeu, nu sunt de loc lucru rar. El avea, de pildă, 350 de decăre arătură, 80 de decăre, livadă, 10 decăre grădină, 15 bașca, vie, și 5 curte. Toamna gem drumurile de carele încărcate cu bucate sau cu struguri, pornite la Schelă. Și de atâtea ori am întâlnit prin trenuri către Sofia sau orașe de aer și de ape, săteni în cheba lor, cu femeia alături, lângă o lădiță cu alămuri, în căutare pe la băi, la sute de kilometri de casă, de sănătate și de petrecere.

Puțini, mai ales din flăcăii în așteptarea moștenirii, au

invăţat drumul Americii. Pe-acolo se însoţesc totdeauna cu Românii ardeleni şi le aduc la întoarcere cântecele şi amintirea firii vesele şi aprige, sau colindă apoi satele cu biblia şi propovăduirea lor pocăită. Alţii se lasă spre Miazăzi şi scot la chimir cu lunile de zile de pe la Pernic, de lângă Sofia.

O viaţă tihnită şi stăruitoare, aceeaş din vremuri vechi, îşi vede de rosturi sub înaltele cutrupişuri cu ţiglă şi prin avlia plină cu de toate. Treci pe-alături şi n'o ghiceşti. Dar câte o zi mare vine, şi atunci, ca la o deschidere de cer de Bobotează, viaţa aceasta se desvăluie de odată, imbrăcată în curcubeie, ca o floare a pământului, ducându-i datinile şi amintirea prin veacuri. Omul calcă atunci pe prispa de lumină a zării ca un Mare Vistiernic al trecutului, pe care nicio arhivă nu-l cuprinde şi căruia niciun invăţat nu i-a descuiat lacătele.

Emanoil Bucuţa

NERVI DE TOAMNA

*Iarbă de plumb și aer tare,
Pudrat pe-o exemă ce fața mi-o sapă,
Pe câmp cu-o umbră de cugetare
Violet, corbi și oglinzi de apă.*

*O! tu care vei suferi ca mine
În culori închise și amețit de pas,
Dus de frumos, de mai bine...
De mult, într'o toamnă, s'a stins un glas.*

G. Bacovia

CÂTEVA CONSIDERAȚIUNI ASUPRA NATUREI RĂZBOAIELOR

Născută din groaza pricinuită de cel mai crunt războiu, Societatea Națiunilor zămislită în sânge și durere, întrupează nădejdea omenirii de a putea înlocui pe viitor hotărârile brutale ale armelor prin dreptele și cuatele hotărâri ale unui Tribunal Internațional care va judeca pricinile popoarelor, fără altă grijă decât aceea de a împărți dreptatea cea mai neîntinată. Totuși, dacă în anii din urmă s'au scris în toate țările din lume, nenumărate studii asupra modului cum se putea mai bine așeza pacea de mâine și cum urma a se înjgheba acea organizațiune internațională menită s'o asigure, dacă leacurile propuse pentru a vindeca omenirea de boala războiului au fost multe și ingenioase, cercetările asupra naturei răului de vindecat au fost mult mai puțin numeroase, deși luptăm cu atât mai bine împotriva unui rău cu cât îi cunoaștem mai precis pricinile. Doar războiul nu este decât criza finală, manifestarea exterioară, „explosivă“, a unei stări latente a societății. Determinate de situația societății în care izbucnesc, cauzele războaielor urmează a fi căutate în concepțiile politice ale timpului; în situația economică și culturală; în mulțumirea contemporanilor cu orânduirea societății în care trăiesc sau în dorința lor de a o schimba. Orice societate reprezintă un compromis între realitatea de ieri și dorința de mai bine, este astfel materializarea dinamică a unui ideal social și politic mai mult sau mai puțin conștient. Forma dinamică a ideii este pasiunea, și așa după cum concepțiunile politice sau sociale ale diferitelor grupări organizate se vor putea mai ușor sau mai greu armoniza și împăca, conflictele vor fi mai rare sau mai dese și posibilitățile de războiu micșorate sau înmulțite.

Popoarele germanice și slave care au sfărâmat împără-

ția Romană și au pus sfârșit lumii vechi, erau organizate în triburi,—unite câte-odată între ele prin alianțe și confederațiuni vremelnice,—dar nu se ridicaseră încă până la concepția unei organizațiuni mai trainice, mai stabile, a unei țări așezate, a unui „Stat“, în adevăratul cuprins al cuvântului.

Purtând grija numai a intereselor sale imediate și materiale, lipsit de friul impus de etica unei religii superioare și de priceperea trebuincioasă pentru a concepe o societate întemeiată pe respectul drepturilor fiecăruia, tribul barbar nu poate avea alt ideal politic decât acela al puterii materiale, fiindcă puterea îi dă siguranța față de celelalte triburi și puțința de a se îmbogăți mai ușor cu prada luată dela ele, vite sau robi. Intre triburi deopotrivă dornice de pradă și de mulțumirea ce o da suflfetelor copilărești puterea triumfătoare a pumnului nu poate fi liniște decât atunci, când se înțeleg, pe spina-rea unui al treilea, spre a'l putea jefui mai ușor. O societate în acest stadiu al evoluției va fi pustiită de un războiu veșnic. Anarhia generală care a urmat căderea Romei a izvorât astfel nu din contrastul unor concepțiuni politice, din conflictul unor interese generale, ci tocmai din imposibilitatea în care se aflau acei barbari de a concepe o societate întemeiată pe altă bază decât satisfacerea imediată a nevoilor materiale ale tribului. Multe veacuri au trecut înainte ca acești barbari aspri dela miază-noapte, să fie destul de îmblânziți de Biserică și de conviețuirea lor cu popoarele romanizate cucerite de ele, ca să se poată ridica până la ideia „Statului“. Inșă chiar atunci când în jurul domnitorilor medievali, națiunile de astăzi au prins să se închege, în relațiunile dintre ele se vădește, cu oareșicare îndulcire datorită timpurilor mai puțin sălbatice, tot vechia mentalitate a tribului de pradă. Regele este numai capul unui trib mai numeros, mai puternic, mai luminat și mai legat de pământul pe care trăiește, dar ca mai marele triburilor de odinioară, datoria lui esențială constă tot în a îmbogăți pe ai lui prin prada luată dela vecini. Acum însă prada râvnită nu mai este atât vitele și femeile învinsului, cât pământul lui, aurul orașenilor și al vistiriei, căci într'o mie de ani Europa s'a mai îmbogățit, orașele au început să se desvolte, păstorii s'au făcut plugari sau meseriași, iar populația este prea numeroasă și

împrăștiată pe ținuturi prea întinse pentru ca prada luată dela vrășmaș să poată fi împărțită la sfârșitul expediției norocoase între ostașii după vrednicia și vitejia fiecăruia, ca în vremurile năvălirilor dintâiu. De aceea Domnul ia însărcinarea să reprezinte pe toți și să dea prăzei făcute întrebuintărea cea mai convenită folosului obștesc. De puterea Domnitorului, de norocul lui pe câmpurile de luptă atârână astfel, deși mai puțin direct ca odinioară, bogăția și fericirea supușilor. Intr'o societate condusă de aceste idei și stăpânită de aceste sentimente, atunci când puterea oastei și dibăcia Regelui sunt măsura prosperității fiecăruia, idealul ei va fi tot puterea materială și *starea de războiu* va fi mai departe, *starea normală*. Nu mai este însă și permanentă cum era la începutul vremurilor de mijloc.

Grupările omenești s'au încheiat în principate, în regate întinse, ostașii de pus în mișcare sunt mai numeroși, e mai greu să-i aduci, mai greu să-i hrănești, conflictele nu mai *pot fi difuze și permanente* ca în toiul anarhiei barbare, ci tind deja a lua înfățișarea războaielor moderne, *mărginite în timp și spațiu, dar mai violente în concentrarea lor*. De altfel, o schimbare mare se pregătește. Cu cât învățămintele Creștinismului intră mai adânc în suflete, cu atât crește valoarea personalității și a vieții omenești. Dacă oamenii sunt fiii lui Dumnezeu, batojcorirea lor, omorîrea lor sunt păcate pe care Dumnezeu le va pedepsi în viața de apoi cu grele și nesfârșite chinuri. Totodată Biserica, în floarea puterii sale, impune pe cât poate, pacea. Sunt zile în fiecare săptămână când luptele sunt oprite sub pedeapsa sancțiunilor canonice, intervalele de liniște sunt din ce în ce mai lungi. Sub înrăurirea creștinismului și a civilizației, războiul societății barbare, războiul făcut pentru pradă, trebuie să dispară. Un creștin nu poate să ducă pe alt creștin în robie, o armată de creștini n'are dreptul să fure și să necinstească soțiile legiuite ale învinșilor; a se îmbogăți cu avutul altui creștin este lucru urât. Ingrădit astfel din ce în ce mai mult, deși constituția politică a societății rămâne cam aceeași, războiul de pradă își pierde cu încetul înțelesul. Individualismul fundamental al creștinismului începe să fie mai bine priceput. Războiul născut dintr'o reciprocă dorință de cucerire, *războiul materialist*, este treptat înlocuit de *conflictele de idei și de credințe*.

Din veacul al XIV-lea și al XV-lea, prosperitatea și cultura se răspândesc repede în Europa de miazănoapte, oamenii cugetă mai mult asupra problemelor religiei în care se cuprinde mai toată viața lor spirituală. Huss, Luther, Calvin, Knox, exprimă rezultatul acestor meditațiuni. Creștinismul adevărat stabilește o legătură mistică imediată între Dumnezeu și fiecare om, toți suntem deopotrivă fii Domnului, egali spiritualicește prin urmare și *liberi* să hotărîm după conștiința noastră felul în care vom arăta mai bine iubirea noastră. Sufletul nostru ne este dat de Dumnezeu și nimeni, fie el preot, fie el Rege, n'are dreptul să ne poruncească ce trebuie, sau cum trebuie să credem. Suntem răspunzători numai înaintea Domnului și stăpâni până la moarte a conștiinței noastre. Această revendicare a libertății spirituale se lovește de o împotrivire grozavă din partea majorității Domnitorilor cari se cred datori să apere Legea Romei și a Byzanțului și cari simt tot odată că egalitatea și libertatea spirituală duc neapărat la o identică libertate și egalitate în ordinea politică.

Incepe atunci între cei cari vor să transforme Biserica ca să asigure libertatea spirituală a fiecăruia și acei cari cred că Puterea și Autoritatea trebuie să fie temeliile ordinii politice și religioase, acea lungă serie de războaie care însângerează Europa timp de o sută cincizeci de ani. Lupta se sfârșește prin izbânda Reformatorilor: primul mare pas este făcut pe drumul ce duce spre libertatea desăvârșită a individualității omenești. Religia s'a despărțit de autoritate. Dacă trupul omului mai rămâne încă supus arbitrarului politic al autorității, *spiritul lui este liber* și calea s'a deschis.

Rezistențele nu sunt înfrânte pretutindenea deodată. În țările dela miază-zi, în răsăritul Europei, populațiunile, fie că sunt mai puțin individualiste din fire, mai obișnuite să dea ascultare unei autorități centrale, puternice, sau fie că sunt mai înapoiate și mai apatice, rămân credincioase catolicismului și ortodoxismului. Dar și în acele țări se admite cu încetul, dacă nu principiul unei libertăți spirituale explicite, cel puțin acela al toleranței.

Odată însă ce această mare luptă pentru libertatea cugetărei și-a ajuns scopul, dispare și cauza războaielor care pustiau continentul. Nici o mare cauză sufletească

de interes general nu mai frământă popoarele. Căci dacă fuseseră destul de deprinse cu studiul bibliei ca să aibă idei lămurite cu privire la problemele religioase, nu erau încă destul de culte, de pregătite politicește ca să cerceteze cu același spirit de liberă critică, după dogmele și organizația Bisericei, orânduirea societății politice. „Etapa“ a doua pe drumul libertății, „etapa“ cuceririi drepturilor cetățenești nu sosise încă. Așa, după sfârșitul luptelor pentru libertatea religioasă, în lipsa altui contrast de idei destul de adânc, războiul retrocedează către o formă mai primitivă, determinată numai de constituția politică materială a societății de atunci.

Deși Regele din veacul al XVIII-lea, înconjurat de fastul și de tot alaiul ce le puteau da bogățiile unor țări mari și civilizate, nu mai semăna în aparență întru nimic cu strămoșul său feudal, necioplit și sărac, dela care își moșteneau puterea, concepția politică pe care o întrupa era aproape aceeași. Statul este moșia Domnului. Domnitorul este dator s'o rotunjească și s'o lase mai mare urmașilor săi. Statul este Domnul, în puterea lui, în îmbogățirea lui, trebuie să găsească supușii fericirea și bucuria lor. Temelia statului a rămas ca aceia a triburilor cu o mie de ani înainte: singura putere materială și ideal politic nu este altul decât mărirea acestei puteri în paguba vecinului. Într-o *societate dinastică* așezată pe aceste baze, *războiul de cucerire, de agresiune*, rămâne relația normală internațională, sau mai bine zis, inter-dinastică. Acest război de cucerire nu mai este însă crud, s'a făcut blând, aproape blajin. În afară de părțile de răsărit ale Europei unde Turcii și Tătarii fac războiul de pradă și de cucerire cu toată primitivitatea lui, niciodată războiul n'a fost mai puțin crunt, niciodată n'a fost soarta învinsului mai puțin de plâns. Se înțelege ușor de ce. Războiul este cu atât mai sângeros, mai nemilos, cu cât este mai popular. Cu cât ideile în luptă vor fi mai mari, mai generale, cu atât războiul va fi mai grozav. Războaiele de religie au fost de o înfiorătoare crâncenie fiindcă fiecare se simțea direct și intim interesat. Bătălia răsuna cu întreaga ei intensitate în fiecare suflet. Războiul era al fiecăruia, înainte de a fi al guvernului. Problema libertății este o problemă personală pentru fiecare om, pe când în războaiele din secolul al XVIII-lea, problema libertății nu

mai este în joc. Regii, fără să ceară părerea supușilor lor, se bat pentru ținuturi coloniale, foloase economice, sau și mai des pentru așa zise drepturi istorice și motive de prestigiu. Regii se bat fiindcă așa se cuvine. Dar cauzele sau pretextele acestea nu interesează pe supuși. În lipsa unei prese cei mai mulți nici nu știu de obicei despre ce este vorba.

Popoarele se simt străine de războaiele stăpânirii și din altă pricină. Cu progresele făcute de arta militară și cu costul din ce în ce mai mare al armamentului, vistieria Domnului nu mai poate îndeștula nevoile unei armate numeroase, atuncea când războiul nu mai încetează aproape nici odată. Gloatele prea numeroase pot fi de altfel primejdioase pentru însăși Stăpânire. Și astfel armatele sunt compuse din profesionali; nobili sau lefegii de rând. În afară așa dar de rare cazuri, poporul ia parte la războiu numai cu avutul lui prin plata unor biruri mai grele și nu cu trupul. Din actor s'a făcut spectator necăjit. Patimile populare nu mai sunt răscolite. De aminteri sub autocratismul puterii centrale se păstrează în apus, ca una din moștenirile bune ale vremurilor de mijloc, libertățile locale, comunale și provinciale. Acestea sunt cheazășia locuitorilor că atuncea chiar când s'ar schimba Domnul și s'ar muta granițele, viața lor zilnică și obiceiurile lor nu se vor resimți prea mult de această schimbare politică. Problema limbei n'are nici ea vr'o importanță deosebită. Precum se știe, limba latină a fost limba cancelariilor, limba Bisericei, în cea mai mare parte a Europei apusene și centrale, până târziu, iar limba franceză încă dela începutul veacului al XVII-lea poate trece drept limba universală a cercurilor culte.

Din corespondența lui Voltaire cu Frederic cel mare al Prusiei, se desprinde bine cât de departe este războiul monarhic din acele timpuri de războaiele din veacul al XVI-lea sau de acelea din zilele noastre. În toiul luptelor sale cu Regele Franței, Frederic nu scrie decât franțuzește, se interesează de aproape la toate amănuntele vieții literare și elegante a Parisului și nu se sfiește, când vine prilejul, să-și bată joc de grosolănia și de prostia prusianilor și de încălceala limbei germane. Iar, de partea lui, Voltaire se bucura cu Regele Prusiei de victoriile sale asupra oștirilor Franceze și

scrisoarea în versuri pe care i-o trimite după înfrângerea Mareșalului Soubise este cea mai spirituală și cea mai crudă satiră ce s'a scris vr'o dată despre o armată bătută.

În aceste timpuri războiul era o luptă între „echipe“ de profesionali în folosul unor guverne care își trăgeau autoritatea nu din voința explicită a poporului, ci numai din tradiția istorică. În asemenea împrejurări, când de cele mai multe ori nici oștirea, nici populația nu pricepeau scopul sau rezultatul războiului și nu trăgeau nici un folos material sau sentimental tangibil din luptă, nu e de mirare ca să se fi pierdut din ce în ce mai mult din vedere legătura între războiul și scopul lui utilitar, și că în locul celui scop prea ascuns, armatele să fi privit din ce în ce mai des războiul ca un fel de scop în sine. Ostașul se bate pentru „gloria Regelui“, iar Regele molipsit și dânsul cu încetul de această mentalitate, dă o importanță mereu mai mare „prestigiului său“ și pornește la războiu, dacă i se pare că acesta este cât de puțin atins. De aminteri, mulți dintre generali ai cei mai vestiți ai timpului, ca Eugen de Savoia, Mauriciu al Saxoniei au comandat rând pe rând armatele diferitelor state mai importante ale Europei; până la sfârșitul veacului al XVIII-lea armata Angliei ca și a Franței, cuprindea foarte mulți germani. Cavalerismul vremii vine de aci. Este cavalerismul sportsmanului; adversarii de pe câmpul de bătălie nu sunt dușmani, ci confrăți.

Așa se lămurește contrastul între numărul cel mare de războaie din acele timpuri și indiferența populațiilor și cosmopolitanismul cercurilor culte. Războiul monarhilor era consecința unor concepțiuni politice care nu mai supraviețuiau decât într'o mică parte a populației din jurul Domnului și în formele legale pe care le îmbrăcaseră. În mintea intelectualilor și sufletul mulțimei se pregătea încet o lume nouă și mai liberă. Ca pe vremurile războaielor de religie, odată ce această aspirație pentru o libertate mai desăvârșită s'a răspândit într-atât că partizanii ideilor noi s'au simțit destul de puternici, au încercat să schimbe, în armonie cu aceste idei, organizația societății.

Acest nou avânt către libertate ridică pe puritanii lui Cromwell împotriva lui Carol I-lea al Angliei. În luptele pentru libertate popoarele nu mai rămân spectatoare

nepăsătoare. Toți acei care cred că liberul consimțământ al fie-căruia trebuie să fie temelia ordinei politice, precum a devenit aceia a ordinei spirituale și religioase, se simt chemați la luptă. Armatele care sfărâmă pe nobilii și pe lefegii nefericitului Carol I-iu nu sunt armate profesionale, ci oștiri improvizate, de mici proprietari dela țară, de negustori, de oameni neînvațați cu meseria armelor dar tari prin ideile ce le reprezintă și prin adâncă lor convingere. De asemenea, la 1775, împotriva lefegiilor Regelui George al II-lea care a uitat învățămintele revoluției din secolul precedent, coloniștii americani,—mulți dintre dâșii coboritori ai puritanilor emigrați în veacul al XVII-lea,—știu să adune o armată destul de puternică ca să poată continua și desăvârși pe acest nou continent lupta începută de ostașii lui Cromwell pentru dobândirea și asigurarea drepturilor cetățenești. Nu este de mirare ca cel d'întăiu războiu pentru libertatea politică să se fi dat pe pământul Angliei. Acolo era populația mai pregătită ca să poată pricepe valoarea ei. În afară de Olanda, nicăieri nu fusese libertatea de cugetare cucerită mai deplin. Intr'atât chiar că biserica protestantă învingătoare, supusă ea însăși aceluias spirit de liberă critică care înlăturase catolicismul, se desface curând în nenumărate secte. Cu logica practică care deosebește pe englezi, întărită aci de aplicarea lor firească către individualism și de vechile lor tradiții de libertate semi-parlamentară, cele mai radicale din aceste secte repede urmate de majoritatea populației, aplică curând la critica ordinei politice, principiile care au transformat ordinea religioasă.

Dela Revoluția Franceză încoace, războaiele de tip monarhic dispar de pe scena istoriei. Războaie agresive având drept motiv și scop esențial, prada, cucerirea materială, se mai fac, dar numai *în afară de Europa*, în regiuni locuite de neamuri barbare sau semi-barbare și socotite incapabile de a se desvolta singure. De amintiri, aceste războaie coloniale nu se pot asimila întru totul cu războaiele de pradă primitive, fiindcă pe când acestea, ca războaiele făcute de Turci, erau războaie distrugătoare de bogății, erau lupte pentru apropiția imediată a avutului învinsului de către învingător și desorganizau și descurajau în acest chip munca și producția, războaiele coloniale ca războaiele făcute de Roma Veche,

sunt cuceriri constructive, producătoare de bogății. Astfel, dacă nesocotesc întrucât-va principiul libertății, se poate însă susține că se justifică prin binele ce-l fac majorității omenirii, de oarece mulțumită lor se deschid unei civilizațiuni superioare regiuni întinse a căror prosperitate crește în proporție.

Se mai poate spune totodată că o minoritate, prea puțin luminată de altfel, când e vorba de triburile africane, ca să-și dea seama de adevăratele sale interese, nu poate să opună bunul său plac binelui general. Drep-tul unui grup omenesc asupra bogățiilor unui ținut există numai atâta timp cât nu atinge interesele generale ale omenirii, libertatea unei minorități încetând acolo unde ar știrbi drepturile legitime ale majorității.

Dacă natura și scopul războaielor se schimbă în Europa, aceasta se datorește progresului ideilor liberale și individualiste. Am văzut că după războaiele din veacul al XVI-lea, omul scutură jugul Bisericei și al Statului în ceea ce privește credința. Însă deși a câștigat libertatea în lumea spiritului, rămâne încă supus arbitrarului guvernelor pentru cele ce privesc viața lui politică. Dar paradoxul că cel care e liber să-și aleagă credința și să critice. Scriptura să nu poată să-și aleagă guvernul sau să critice actele sale, nu poate dăinui odată ce s'a înfiripat o burghezime bogată și cultă. Războaiele revoluționare dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și revoluțiunile dela 1830 și dela 1848 au tocmai de scop distrugerea acestui paradox pe continentul European, precum a fost distrus deja în Anglia și în America. Entuziasmul armatelor de cetățeni înfrânge definitiv, cu revoluția franceză, disciplina armatelor profesionale și guvernele autocratice cu legiurile lor învechite sunt înlocuite treptat în toată Europa, de guverne parlamentare și de legi care asigură o egală libertate pentru fiecare. Războaiele făcute pentru dobândirea libertăților cetățenești și-au ajuns astfel și ele scopul în cursul veacului al XIX-lea.

Libertatea individuală nu este totuși deplină, dacă omul nu poate întrebuința nestânjenit limba lui, dacă este nevoit să trăiască sub un guvern slab în mâinile unui popor care-i este străin de limbă și de tradiție și care se folosește de puterea sa ca să împiedice dezvoltarea lui naturală, națională. Dreptul de a alege grupa-

rea religioasă, biserica, sau gruparea politică, din care dorim să facem parte, implică dreptul de a alege și gruparea națională în care credem că vom putea mai bine să ne desfășurăm activitatea. Tendința de a desăvârși libertatea individuală pe țărimul național este cauza aproape a tuturor războaielor ce au izbucnit în suta de ani din urmă.

Astfel de mai bine de trei veacuri istoria războaielor este istoria străduințelor popoarelor albe de a schimba întocmirile sociale, ca să asigure cât mai desăvârșit drepturile individuale și dezvoltarea cât mai complexă a personalității fiecăruia. Războaiele sunt „etapele” înfăptuirii libertății în lumea concretă. Cele trei capitole în care se împarte istoria acestei cuceriri a libertății erau impuse în succesiunea lor de logica inerentă lucrurilor. Etapa cea dintâiu nu putea fi alta decât aceea a libertății religioase, fiindcă dreptul de a critica Biserica se poate câștiga mai ușor decât acela de a critica faptele Domnitorului și administrația guvernului. De asemenea cucerirea libertăților civice trebuia să premerge dobândirea libertăților naționale, fiindcă se poate mai ușor schimba guvernul și regimul politic de acasă, decât granițele țărilor.

Cu acest fir în mâna noastră, putem pricepe mai bine evoluția civilizațiunei moderne. Labirintul istoriei se luminează. Odată ce ne dăm seama că luptele omenirii n'au fost oarbe deslănțuiri de patimi, ci jertfe făcute pe greaua cale ce duce către împlinirea unui prea nobil ideal de libertate, putem privi cu mai multă iubire, trecutul și, cu mai mult optimism, viitorul. Incidentele istoriei pot fi supuse întâmplărei, trăsăturile sale generale ne arată o evoluție logică către o țintă mare.

Din această prea scurtă și superficială schiță a războaielor din trecut am putea, pare-se, să mai tragem și alte încheieri. Dacă am admis că războiul izbucnește, fie înlăuntrul unui stat, fie între două țări, atunci când în concepția ideii de libertate divergența a crescut într-atât încât nu se mai pot concilia vederile apărătorilor concepției mai restrictive cu acelea ale novatorilor, reese că acele crize din care se nasc războaiele vor fi cu atât mai dese și mai violente, cu cât activitatea spirituală a timpului va fi mai intensă, deoarece această activitate se va manifesta printr'un ritm accelerat în evoluția ideilor.

Concepțiile cele vechi vor fi astfel depășite prea repede pentru ca armonizarea lor cu ideile noi să se poată face fără sguindire. Vremurile de prosperitate economică și de răspândire a culturii au drept rezultat întărirea individualismului. Cu cât omul se îmbogățește și se luminează, cu atât se simte mai sigur de sine, mai aprig să apere drepturile sale, mai setos de libertate. Războaiele de religie n'au izbucnit din pricina unei apăsări mai grele a Bisericii catolice, ci au fost urmarea progreselor mari ce le făcuse cultura și educația populară în nordul Europei în cele două veacuri precedente. Tot astfel lupta pentru cucerirea drepturilor civice a pornit din Franța la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiindcă din toate țările Europei continentale Franța era aceea în care progresele burghezimei fuseseră mai repezi în cursul secolului, așa încât numărul acelor pentru cari problema drepturilor cetățenești era o problemă personală de interes imediat, nu era nicăieri atât de mare.

De asemenea, dacă în cursul celor o sută cincizeci de ani din urmă luptele naționale au fost mai crunte în centrul și răsăritul Europei, aceasta se datorește nu numai faptului că harta era acolo mai puțin în concordanță cu aspirațiunile naționale, sau asuprirei mai grele a populațiunilor subjugate, ci și progresului mai repede al națiunilor din acea parte a lumii, care fiind rămase în urma civilizației apusene, recăștigau în sfârșit cu un ritm grăbit timpul pierdut.

Așa ritmul progresului, măsura însăși a dezvoltării individuale și a dorinței de libertate legată de aceasta, va determina posibilitatea și numărul războaielor. Într-o lume în care libertățile individuale nu vor fi pe deplin asigurate, posibilitățile de conflict și de războaie se vor înmulți în proporție cu vitalitatea și propășirea acestei societăți. Dacă ritmul progresului ar fi pretutindenea încet, sau dacă ar fi aproape același în diferitele clase și națiuni, situația lor respectivă și tendințele lor s'ar schimba destul de încet pentru ca adaptările cuvenite să se poată face. Într-o perioadă de mare dezvoltare, variațiunile sunt din potrivă mai violente și rupturile de echilibru mai dese. Iar națiunea care la un moment dat posedă vitalitatea mai mare, va reprezenta elementul de transformare dinamică, agentul războinic al timpului.

Dacă războiul—în vremurile moderne—provine astfel dintr'o deosebire de ritm în progresul claselor sociale sau al națiunilor, poporul cel mai primejdios pentru pacea lumii, cel mai războinic prin fatalitatea lucrurilor —chiar atunci când membrii lui ar fi convinși de bună credință, de sentimentele lor pașnice,—este acela care stă în acel moment în fruntea civilizației, fiindcă reprezintă un stadiu mai înaintat al tendinței ideologice generale a timpului. Puterea agresivă va înfățișa astfel ideile cele noi în luptă cu cele vechi, apărute de popoarele al căror progres va fi fost mai încet. Propășirea economică pregătește progresul ideilor, nu sunt însă întotdeauna concomitente, așa în Germania, progresul material din veacul al XIX-lea a fost mai repede decât progresul spiritual. Tendința generală a civilizației europene dela sfârșitul timpurilor medievale a fost către o cât mai deplină asigurare a drepturilor individuale; fiecare perioadă de mari războaie înseamnă un pas înainte spre acest ideal. America și Federația Britanică, deși în capul civilizației, sunt astăzi națiunile cele mai pașnice fiindcă libertatea individuală a cetățenilor lor este deplină și fiindcă sunt destul de sine-stătătoare și de despărțite geograficește de restul lumii pentru ca să nu se resimtă de obicei de cât indirect de sbuciumările națiunilor care nu au sfârșit încă evoluția lor spre acest țel.

Prevederile ce s'ar putea face în urma acestor observațiuni cu privire la viitorul omenirii par a fi mai curând liniștitoare. Din cele trei faze ale luptei pentru libertate s'au încheiat două. Astăzi mai în toate țările din lume libertatea de conștiință și libertățile cetățenești sunt cucerite odată pentru totdeauna. (Bolșevismul care neagă toate libertățile nu poate fi decât o boală trecătoare). Iar libertățile naționale sunt pe cale și ele de a fi cucerite ca celelalte iar războiul din 1914—1919 ne-a apropiat fără îndoială de rezolvirea problemei naționale.

Trebuie totuși să recunoaștem că fruntariile din Europa centrală sunt încă destul de șubrede. Dacă s'ar fi adoptat, atunci când s'au tras, un principiu unic, sistematizarea lor ar fi avut de sigur o bază mai logică, ar fi fost mai puțin expuse criticilor și mai solide. De fapt, față de teritoriile fostei Ungarii s'a ținut seama, cu mici excepțiuni, de principiul etnic pe când în provinciile cari aparținuseră Austriei, s'a adoptat principiul etnic

sau principiul „drepturilor“ istorice, după cum unul sau altul era mai favorabil pretențiunilor noilor națiuni slave.

Logica inerentă ideilor este însă una, nu se poate opri la o graniță și își continuă drumul până se desăvârșește. Astfel atâta timp cât drepturile legitime ale germanilor nu se vor bucura de același respect de care se bucură cele ale slavilor, ne putem teme că Europa Centrală să nu cunoască pacea adevărată. Plenipotențiarii dela 1919 și-au dat seama de altfel de scăderile tratatelor în această privință, și cu gândul de a preîntâmpina pe cât mai mult primejdia noilor conflicte naționale ce puteau izvorî din ele, au încercat să asigure libertățile naționale în afară de cadrele statelor naționale. Așa zisele tratate pentru protecția minorităților reprezintă o încercare de a individualiza, de a personaliza libertatea națională, identică cu mișcarea care a individualizat libertatea spirituală. Progresul în cele două cazuri a urmat căi similare. La început, religia și naționalitatea individului atârna direct și în chip obligatoriu de religia și de naționalitatea grupului omenesc nomad s'au așezat, din care face parte. Societatea este întemeiată pe „*Jus Sanguinis*“. Mai târziu religia individului nu mai este determinată de religia grupului de sânge ci de situația reședinței fiecăruia (*cujus regio ejus religio*). Principiul geografic, „*Jus Soli*“, este precumpănitor în relațiile individului cu colectivitatea și determină natura și întinderea libertăților sale pe tot timpul „perioadei monarhice“ a istoriei europene care s'a sfârșit cu războiul din 1914.

Cu tratatele pentru protecția Minorităților ne întoarcem la „*Jus Sanguinis*“, cu deosebirea că pe când în antichitate și în timpurile medievale, personalitatea dreptului era menită de obicei să statornicească și să perpetueze rezultatele obținute de cuceritori în folosul lor, această nouă formă a dreptului personal are de scop să asigure libertățile naționale individuale în afară de vicisitudinile războaielor și de schimbarea fruntariilor.

Juridicește vorbind, naționalitatea este așa dar de acum înainte socotită ca un act de conștiință, o mărturie de credință, de aceeași natură ca religia, un fenomen individual înainte de a fi social, cuprins ca atare în sfera libertăților individuale și sortit ca religia (cu limitele

impuse de firea lucrurilor) să se disocieze din ce în ce mai mult de factorul politic al autorității Statale și de relația geografică.

Cu întărirea acestei tendințe, când,—fără a se ține seama de hotare,—fiecare om va putea întrebuința în biserică, în școală, în fața autorităților locale, limba lui obișnuită și când va fi sigur că datinele sale vor fi respectate, luptele naționale vor deveni curând tot atât de anacronice precum ar fi azi războaiele religioase.

Cu scăderea importanței fruntariilor politice și cu asigurarea deplină a libertății individuale, motivele care au pricinuit mai toate războaiele moderne ar dispărea. Din nefericire, Europa centrală și orientală nu pare a-și fi găsit încă echilibrul național definitiv, iar fruntariile politice au în lumea întreagă o rigiditate și o ermeticitate prea mare, pentru ca perioada luptelor naționale violente să fie de pe acum închisă, orișicâtă nădejde ne-am pune într'un viitor mai îndepărtat.

O întrebare îngrijitoare ne întâmpină însă aci. După ce omul va fi cucerit libertatea deplină pe tărîmul religios, civic și național, nu va începe oare lucrătorul să lupte pentru ce va socoti el „libertatea economică”? Dorința de a transforma așezămintele sociale și economice nu va lua oare locul aspirațiunilor naționaliste ca pricină de războaie, poate mai sângeroase încă și mai nemiloase ca cele din trecut? Dacă între două sau mai multe națiuni (sau chiar în sânul aceluiaș popor) există contraste puternice în modul de a concepe legăturile sociale, nu ne-am putea teme ca aceea națiune, (sau clasă) care se va simți destul de tare va întrebuința puterea ei ca să încerce să impună idealurile sale celorlaltor popoare? Nu ne îndreptăm oare spre o formă de războaie asemănătoare cu războaiele de religie în fanatismul și în misticismul lor? Aceste întrebări ridică de sigur o problemă foarte grea și nu cred ca răspunsul să poată fi un *nu* sau un *da* categoric; ci mai curând aș socoti că răspunsul ar trebui să fie, da și nu tot odată.

Da, nu este de tăgăduit ca odată cu industrializarea crescândă a lumii, problemele sociale care derivă din această industrializare, specializarea și automatizarea lucrătorului, accentuarea deosebirii între capitalistul și muncitorul, care nu mai poate nădăjdui, ca pe vremurile în-

dustriei mici, sau ca în țările în stadiul de evoluție agricolă, să ajungă și dânsul cap de întreprindere, vor putea lua o importanță din ce în ce mai mare și că, deci și crizele la care vor putea să dea naștere vor fi mai grave. Totuși nu cred că trebuie să ne îngrijorăm prea mult. Asemănarea cu războaiele religioase nu este decât superficială. Intre Europa din veacul al XVI-lea și Europa de azi (cu excepția Rusiei) există o deosebire fundamentală; societatea în care au izbucnit luptele de religie era o societate autocratică în care nu era nici o cale legală pașnică de a se aduce o schimbare în constituția statului, sau a Bisericei, dacă se opunea Domnitorul atotputernic. Dacă acesta nu trecea el însuși de partea reformatorilor—și prin firea lucrurilor aceasta nu se putea întâmpla des—reforme nu se puteau face decât prin violență și puterea armelor. Astăzi, dimpotrivă, atâta timp cât sistemul parlamentar funcționează normal, numărarea glasurilor înlătură nevoia de a recurge la violențe pentru a înfăptui o reformă. Dacă schimbările sunt într'adevăr dorite de majoritatea populației, vor putea fi înfăptuite ușor pe căile legale și pașnice, iar dacă majoritatea se opune, minoritatea n'ar avea nimic de câștigat printr'o mișcare armată împotriva unui guvern sprijinit de majoritatea populației, căci printr'o asemenea mișcare sortită înfrângerei militare, ar întârâta și mai mult opunerea majorității și ar îndepărta sau ar face cu desăvârșire imposibilă venirea zilei când ar fi putut nădăjdui să devie dânsa majoritatea. Astfel problema războaielor civile de natură socială nu este decât o latură a problemei libertăților cetățenești; acolo unde vor fi într'adevăr asigurate și respectate vor putea fi răzvrătiți locale, dar nu un războiu civil în adevăratul înțeles al cuvântului.

Revoluțiunile sociale vor izbucni așa dar numai în țările lipsite de acele libertăți, sau acolo unde ele nu vor fi sincer respectate. De aminteri, toate revoluțiunile politice sau sociale de până acuma confirmă întru totul aceasta și n'avem decât să ne reamintim numele țărilor în care au avut loc, pentru ca să ne dăm seama că acolo unde domnește adevărata libertate civică nu poate fi revoluție. Dacă războiul social intern reintră în cadrul general al problemei libertăților cetățenești, războiul social internațional nu poate fi privit în afară de

cadrul libertăților naționale. Orânduirea politică și socială a unei țări care se bucură de libertățile cetățenești, exprimă voința majorității populațiunei. Pentru ca o altă națiune să încerce să schimbe prin violență, această constituție ar însemna să nesocotească și principiul libertății civice și acela al libertății naționale. Numai un guvern care ar nesocoti la dănsul acasă aceste libertăți ar putea să facă un asemenea războiu și din fericire numărul guvernelor despotice scade din ce în ce; singurul în ființă azi în Europa este cel rusesc și situația lui este din cele mai nesigure. De amintiri un guvern asupritor nu se poate bizui în acelaș grad ca un guvern care apără libertatea majorității cetățenilor, pe spiritul de jertfe și pe entuziasmul armatei; astfel ar fi pus dela început într-o situație de inferioritate morală și poate chiar materială. În afară de aceasta, guvernul agresor ar ridica împotriva lui mai curând sau mai târziu toate statele care s'ar putea teme ca și libertățile lor să nu fie primejduite. Într-o lume în care libertățile cetățenești sunt asigurate, războiul social nu poate să fie decât un episod, o nouă formă a vechiului războiu de cucerire și ca atare un anacronism. Numai pierderea libertăților dobândite în cursul veacurilor din urmă și o regresivitate generală a omenirii către forme despotice sau dictatoriale de guvernământ, ar putea să facă din conflictele sociale cauze noi și permanente de războaie.

O asemenea regresivitate ar fi posibilă numai în urma unei decăderi materiale și morale prelungite a lumii. Civilizația materială și cultura s'au desvoltat însă cu atâta putere în America și în țările din apusul Europei, încât fenomene de regresivitate de această intensitate nu par posibile decât ca fenomene localizate și trecătoare.

Nu cred deci ca „dreptatea socială” sau „egalitatea economică” să poată lua locul libertății individuale ca idee determinantă, cu o egală putere de noi forțe și de noi schimbări în evoluția politică și culturală a omenirii. Pentru ca o națiune întreagă să fie gata să înfrunte toate primejdiile războiului, e nevoie ca pasiunea care-i dă această putere morală să aibe drept obârșie o idee destul de mare și de generală pentru ca să poată reprezenta un interes imediat și covârșitor pentru toți. Însă nici o idee politică n'are într-o egală măsură caracterul de universalitate și de intensitate pe care'l posedă ideea

de libertate. Orice altă idee va înfățișa năzuințele, interesul unui grup, unei clase, unei oligarhii, poate chiar în chip vremelnic, al unei majorități, niciodată însă nu va reprezenta deopotrivă interesul tuturor.

Dacă războiul social de expropriere, sau de transformare adâncă economică, nu pare deci menit a lua locul războaielor pentru libertate, ne-am putea întreba dacă sub o altă formă, problema economică nu va hotări totuși de evoluția viitoare a războiului. Populația lumii a crescut nemăsurat, nevoile fiecăruia în urma ridicărei generale a nivelului civilizației au crescut și mai repede decât populația, nici o țară nu mai poate trăi din produsele singurului său teritoriu, problema economică a luat astfel o importanță pe care n'a avut-o niciodată; nu se cuvine să ne așteptăm ca ea să domine pe viitor istoria și ca motive economice să fie origina tuturor conflictelor de mâine? Când un popor deține în chip egoist un teritoriu pe care îl exploatează rău, sau bogății pe care le sustrage, spre paguba celorlalți națiuni, circulației generale, n'ar avea dreptul alt popor să intervină în folosul libertății comerciale? Lungile războaie dintre Spania și Anglia n'au avut oare ca pricină pretenția Spaniei de a monopoliza toate minele și întregul comerț al Americii centrale și meridionale?

O scurtă considerație a lumii moderne ne va putea liniști. În timpurile economiei primitive care au ținut până la dezvoltarea creditului internațional și la invenția mașinei cu aburi, fiecare țară cunoaște o autonomie economică aproape deplină, schimburile de mărfuri se fac greu și fără siguranță. Situația economică este o situație „statică”, bogățiile esențiale (provenind aproape exclusiv din agricultură) au o *valoare imediată* ca mărfuri de consumație locală. Într'un asemenea grad de evoluție, crizele de supra producere nu se cunosc; cu cât numărul de vite este mai mare, cu cât holdele au dat un rod mai bogat, cu atât populația este mai fericită. Răpirea bogățiilor vecinilor, sărăcirea lor poate să fie de folos. Se mărește stocul de bogății naționale și vecinul slăbit și despuiat va fi mai puțin de temut în războiu.

În societatea economică de azi condițiunile sunt cu totul deosebite. Nici o țară nu mai este de sine stătătoare.

Interesele economice și financiare ale tuturor se întretaie într'ășa fel încât fiecare este solidară de toate celelalte, chiar atunci când n'ar avea legături directe cu ele. În anii din urmă fabricanții de bumbac din Anglia au suferit, spre pildă, foarte mult de pe urma crizei rusești, nu că ar fi exportat mai înainte multe stambe în Rusia, —pentru această stofă ușoară clima Rusiei nu este prielnică,—ci fiindcă s'a restrâns exportul în China centrală. Restrângerea cumpărăturilor făcute de acei Chinezi fiind datorită faptului că nu mai puteau vinde ceaiul lor Rușilor.

În timpurile de industrializare, de diferențiere și de specializare crescândă în care am intrat, prosperitatea națiunilor atârnă din ce în ce mai puțin de valoarea de consumație locală, de valoarea, am putea zice „intrinsecă“ a mărfurilor, și din ce în ce mai mult de valoarea lor de schimb pe piața internațională. Societatea economică nu mai este astfel o societate *autonomă, statică, ci o societate dinamică, comercială*. Urmarea este că bogăția unei națiuni se află legată din ce în ce mai strâns de prosperitatea celorlalte națiuni, precum bogăția unui negustor atârnă de prosperitatea și de numărul mușteriiilor săi. Multe spirite superficiale au vrut să vadă în războiul dela 1914 o fază a rivalității comerciale anglo-germane. După această teorie Anglia ar fi urmărit distrugerea comercială, sau cel puțin slăbirea comercială a Germaniei, pentru ca propriul ei negoț să poată să se desvolte mai bine. Adevărul este că nici o țară nu era mai interesată decât Anglia—tocmai fiindcă era cea mai industrializată—la propășirea economică a Germaniei și a Europei Centrale. Doborîrea comercială a Germaniei și sărăcirea acestei părți a continentului a pricinuit în Anglia cea mai grozavă criză industrială pe care a cunoscut-o vreodată. Nu se putea o mai izbitoare demonstrație a solidarității economice care leagă azi însăși națiunile ce par mai rivale.

Înflorirea într'o mare parte a Europei a sistemului primitiv al opririlor de export și de import, a piedicilor de tot felul puse negoțului cu amăgirea de a se putea „iefteni traiul“, sunt fenomene vremelnice, datorite în parte catastrofei valutare de care suferă cele mai multe țări din centrul Europei, și în parte lipsei de experiență sau preocupărilor demagogice ale guvernelor de după răz-

boiu. Aceste fenomene, chiar de vor putea fi întârite cât-va timp de naționalismul economic care bântuie azi, vor dispărea în chip fatal, deoarece evoluția tehnicii industriale și a mijloacelor de comunicație duce la o specializare a producției și la o intensificare și la o repeziune crescând a schimburilor de mărfuri și de idei. (Numai în ultimul sfert de veac știința ne-a dat automobilul, aeroplanul, telegrafia fără fir și acum telefonul și televiziunea fără fir). Globul pământesc se face tot mai mic. Acum șazece de ani era nevoie de o zi de drum ca să mergi de la București la Mizil, de curând un aeroplan a mers 26 de ceasuri de la New-York la San Francisco 5000 de kilometri). În câte-va secunde o idee se poate trimite în toate colțurile lumii. Pământul devine din ce în ce mai mult un singur mare oraș. Această transformare materială a lumii este prea revoluționară și prea recentă pentru ca evoluția morală a omenirii să o fi putut urma „*pari passu*“. Cu timpul însă va fi determinată de ea și solidaritatea materială de azi o să impună solidaritatea sufletească de mâine.

Ar fi deci fără nici o îndoială o greșală de a crede că războaiele de mâine vor putea izvorî din sfera intereselor comerciale în care solidaritatea internațională inconștientă și conștientă, este chiar de acum o realitate.

În timpurile noastre de tranziție, se prea poate ca contrastele economice să înăsprească conflictele naționale sau vice-versa și ca din îmbinarea aceasta să izbucnească vr'o criză violentă. E sigur însă că motive comerciale *singure* nu vor putea înlocui, ca pricini de războiu, aspirațiunile liberale și naționale. Orișicât de meșteșugită ar fi propaganda, opoziția interioară împotriva unui războiu pornit din asemenea cauze ar fi prea dârză. Pe când interesul pentru o idee sau o cauză de ordin moral poate fi deopotrivă de mare în toate straturile societății, interesul economic este prin firea lucrurilor, întotdeauna specializat și mărginit. Posesia unor mine de fier, poate interesa mult pe metalurgiștii unei țări, pe când va lăsa rece clasa agricultorilor, cucerirea unei pieți noi pentru vânzarea postavurilor poate fi de mare preț pentru fabricanții de textile, dar nu va schimba întru nimic situația metalurgiștilor. Se poate chiar ca interesele deosebite ale clase să fie în directă contradicție, aparentă numai sau adevărată. Astfel se prea poate ca o mare parte din ca-

pitalurile de care puteau dispune bancherii unei țări să fie întrebuințate într'altă țară, al cărei comerț face o concurență din ce în ce mai aprigă negustorilor națiunii care a împrumutat capitalurile. Intr'un asemenea caz capitaliștii ar fi interesați la propășirea acelei țări, pe când acei dintre fabricanți cari ar suferi mai mult de concurența ei, ar cere din potrivă stânjenirea, sau înlăturarea acestei rivale. Pentru oamenii de stat—chiar dacă lăsăm la o parte imposibilitatea psihologică de a face războiu cu sorți de izbândă, când ar lipsi cu desăvârșire acea unitate sufletească a națiunii fără care nu se poate învinge precum și absurditatea de a întreprinde pentru un scop de câștig bănesc, cea mai nesigură și cea mai costisitoare operație ca războiul—problema privită numai din punctul de vedere comercial cel mai strict ar fi de cele mai multe ori fără putință de deslegare. Chiar dacă pierderile pricinuite unor anumite industrii de concurența țării în care ar fi investite capitaluri naționale ar părea mai mari decât foloasele ce le trag capitaliștii de pe urma acestor operațiuni, cine poate știe dacă tocmai acea concurență nu pricinuește prosperitatea altor industrii naționale care n'ar mai găsi cumpărători din ziua când acești concurenți ne mai putându-se îmbogăți ar fi nevoiți să restrângă cheltuelile lor. Repercursiunile indirecte pot fi de altfel și mai neașteptate și cazul tipic pe care l'am amintit a decăderii exportului englez de bumbăcării în China din pricina sărăciei Rusiei, se poate repeta sub alte forme în toate și pentru toate țările lumii.

De aminteri, războaiele pentru scopuri de câștig material vor întâmpina întotdeauna piedica psihologică esențială că omul ține mai mult la viața, decât la îmbogățirea lui. Intr'o societate primitivă nevoia fundamentală de hrană îl poate împinge să-și expue viața; sălbatecul înfruntă moartea sub săgeți ca să nu moară de foame. În societatea normală de azi nu mai este în joc concurența alimentară pentru menținerea vieții; națiunile civilizate nu se mai tem de foamete, lupta nu s'ar mai da pentru esențialul, ci pentru „surplusul“, pentru o îmbogățire ipotetică și care nu este indispensabilă. Dar în afară de o mică minoritate, omenirea se mulțumește mai curând cu un câștig mai mic dar dobândit fără mare greutate, decât aleargă pe prețul vieții după o mai arătoasă bogăție.

O patimă destul de mare pentru ca omul să fie scos într'atât din firea lui ca să fie dispus să omoare și să moară pentru ea, nu poate să-l cuprinză decât pentru un scop *absolut* desăvârșit și complex în sine. O valoare spirituală poate fi de această natură. Așa, libertatea este o valoare întreagă în sine, o realitate absolută și independentă.

În schimb valorile materiale, în afară de minimul trebuincios pentru întreținerea vieții, n'au decât un caracter *relativ*. Valoarea concretă și sentimentală a unei bogății materiale atârână de relațiunea în care se găsește față de alte bunuri. Noțiunea de bogăție variază după gradul de prosperitate al națiunii, al clasei din care omul face parte precum și după propriul său trecut. Omul se bucură *sau* nu de libertate, în chip categoric, este liber *sau* nu, pe când este totodată sărac și bogat; avutul lui este variabil după relația de comparație ce se stabilește. Un adaus la avut ridică treapta de comparație dar nu schimbă relativitatea bogăției materiale. Moartea este însă un *absolut* și nu se înfruntă de obicei decât pentru a se cuceri alt absolut.

O încercare de a schematiza atât pe scurt evoluția istorică a cauzelor de războaie trebuie să lase de o parte multe fenomene esențiale. Am socotit totuși că o simplificare însăși excesivă de acest fel își poate găsi iertarea în lumina mai vie în care pune, am putea zice, „scheletul” istoriei. E de prisos să recunosc că în realitate mersul istoriei a fost mult mai șovăielnic. O epocă se continuă printr'alta, o evoluție sfârșită într'o țară, este de-abia la începutul ei într'alta. Cruciatale feudale au deja multe din caracteristicile războaielor de religie, și acestea sunt încă pentru o bună parte expresia concepțiunilor medievale și totodată prevestesc (s. p. cu anabapțiștii) mișcările liberale și sociale de mult mai târziu. Acest amestec de elemente sociale, politice, economice, mistice, l'am putea găsi aproape în toate războaiele. Cred totuși că rămâne adevărat că tendința fundamentală, dinamismul esențial al luptelor moderne a fost dat de dorul de libertate.

Din aceasta se cuvine să tragem urmarea logică. Dacă progresul civilizației, răspândirea culturii și științei de

carte, au drept consecință că dorința de libertate devine mai conștientă și mai generală, dacă admitem că mai toate războaiele moderne provin din revendicarea unei libertăți mai mare de către o clasă sau o națiune care s'a dezvoltat și s'a întărit destul spiritualicește și materialicește pentru ca să vrea și să poată să lupte pentru cucerirea ei, reese că mijlocul cel mai bun spre a se asigura pacea este de a se desăvârși și chezășui acea libertate atât de râvnită.

Această preocupare a libertății va trebui să fie temelia dreptului internațional care urmează să inspire politica Ligei Națiunilor și hotărârile Curții Internaționale de Justiție. Criteriul după care trebuie să se judece dacă un Stat amenință sau nu pacea lumii, dacă este vinovat sau nu față de colectivitatea omenească, va fi gradul de adevărată libertate ce'l recunoaște cetățenilor săi. O țară care tăgăduiește locuitorilor săi, ca Rusia Țarilor, libertățile civice, sădește revoluția. Dacă nesocotește, ca Austro-Ungaria, drepturile lor naționale, pregătește războiul. Menirea Ligei Națiunilor nu poate fi alta decât aceea de a păzi și de a apăra libertatea și drepturile individuale care izvoresc din ea. Această concepție a moralității internaționale întemeiată pe respectarea individului ar îndreptăți intervenirea Ligei Națiunilor în politica interioară a Statelor și ar tinde să facă din ea acel Supra-Stat de care se tem atât de mult oamenii politici în deobște. Ziua aceea este însă încă foarte departe fiindcă, deși dezvoltarea ei logică o îndreaptă pe acea cale, rezistențele de învins, tradițiunile de înlăturat sunt destul de puternice ca să întârzie încă multă vreme venirea ei. Totuși rămâne adevărat că războaiele sunt pricinuite de greșelile făptuite în politica interioară a statelor: politica *interioară* anti-națională a Imperiilor Centrale, politica *interioară* a Rusiei au adus războiul dela 1914 și bolșevismul. Răul trebuie combătut la rădăcina lui. Nu se va mai putea face multă vreme deosebirea între legile care privesc numai un stat și legile care privesc toate statele. Dreptul, spunea prea frumos Kant, este acea sumă de condițiuni care mărginesc libertățile fiecăruia spre a face cu puțință armonizarea lor. Dacă Suveranitatea Statului este rezultanta armonizată a libertăților cetățenilor în interesul colectivității, dreptul internațional va avea de

scop concilierea acestor rezultante în interesul superior al omenirii întregi.

Tratatele pentru protecția minorităților din Europa Centrală pornesc dela o concepție similară când mărginesc suveranitatea interioară a unelor sate în folosul unui interes socotit general.

Nădejdea că odată cu asigurarea desăvârșită a libertăților individuale, era războaielor se va putea apropia de sfârșitul ei este deja o realitate în continentul cel nou. Acolo se poate vorbi de acum despre agonia războiului. Lupta pentru libertate a fost dată și izbânda s'a câștigat, deplină.

În America de Nord libertatea de conștiință a fost înscrisă încă din veacul al XVII-lea în cele mai multe constituțiuni ale coloniilor care erau să formeze mai târziu Statele Unite. Libertățile cetățenești se cuceresc fără restricții pentru albi, cu războiul dela 1775—1783, și pentru negrii prin războiul civil dela 1860—1864. Iar problema libertății naționale n'a existat niciodată, deoarece naționalitatea Statelor Unite și a Canadei nu este amenințată de nimeni și la rândul lor ele nu amenință pe a nimănui. Astfel lupta pentru libertate s'a încheiat, alte pricini de războaie nu sunt și acest fericit continent nu mai cunoaște alte sbuciumări decât acelea care provin din frământările Europei. În asemenea împrejurări nu este de mirare că Statele-Unite cu milioanele lor de locuitori și cu bogățiile lor nemărginite se pot mulțumi cu o armată mai mică decât aceea pe care săraca România este nevoită s'o țină cu slabele sale mijloace.

Statele din America de Sud care au luat drept model constituția și legile Statelor Unite cunosc și ele, și pentru aceleași motive, binefacerile unei păci internaționale aproape desăvârșite. Dacă pacea lor interioară se vede câte-odată turburată, aceasta se datorește nu dorinței de a schimba legile liberale existente, ci faptului că ele nu se respectă întotdeauna de către guvern. Acolo, din nefericire, ca în câteva țări din Europa de răsărit, legile copiate de pe legile unei țări mai înaintată în cultură, sunt oareșicum artificiale într-o societate mai înapoiată, și de această artificialitate și slăbiciune congenitală se folosesc prea des guvernele ca să nu le respecte. Revoluțiunile sud-americane, dacă lăsăm la

o parte elementul personal care joacă un rol cu atât mai mare cu cât societatea este mai primitivă, nu sunt deci altceva decât reacțiunile unui mediu pentru care libertățile individuale merg câștigând un preț tot mai mare împotriva încercărilor guvernului, rămas morali-cește în urma evoluției generale a țării, de a călca aceste drepturi. De amintiri statele mai înaintate ale Americii de Sud, ca Argentina sau Chili, în care conștiința publică este mai dezvoltată, nu mai cunosc revoluțiuni, fiindcă guvernele lor nu se mai încumetă să nesocotească libertățile cetățenilor.

Liga Națiunilor în care se exprimă concepțiunile noi ale dreptului internațional este o încercare de a grăbi evoluția logică a Europei către o organizație politică și națională mai respectuoasă a libertății. Liniile generale ale unei asemenea organizațiuni le putem de acum distinge în America și în Federația Britanică.

Înainte ca acest sentiment adânc al drepturilor individuale să se desvolte deopotrivă în celelalte părți ale lumii, va trece încă multă vreme, totuși este deja o alinare dacă în zilele noastre rele putem întrezări, fie chiar în depărtarea unui viitor pe care nu-l vom ajunge, timpul, când omenirea apropiată și mai mult de progresele științei și unită într-o singură mare Federație de popoare libere va cunoaște Pacea și Mulțumirea de care să se bucure călătorul ajuns după un drum lung și plin de oboseală la popasul dorit al serei.

N. H. Lahovary

POETUL

*Zidarul daruri tari aşează,
Şi creşte zidul din belşug.
Ţăranul ţarina brăzdează,
Şi pânea-i albă dă din plug.
Pescarului în râu răspunde
Argintul undiţei, şi 'n unde
Un păstrăv — aur tremurat.
Şi răsplătindu-i viclenia,
Vierului, ce sapă via,
Paharul varsă vin curat...*

*Tu, singur, stai nătâng de-oparte
Legat ca umbra de zaplaz
De înflorirea ce nu 'nparte
La nimeni fragedu-i obraz.
N'ai sapă, plasă, plug, mistrie:
Cu ce poţi prinde ce-o să fie?
Cu gol în mâini, mereu milog?
Când haruri binecuvântate
Răsar în strai de noutate
In sufletu-ţi rămas zălog.*

Ion Pillat.

PÂCLE DE TOAMNĂ

Amurgia.

Aleia foşnia subţ paşii lor, cu zgomot de sticlă care se fărâmă:

— Câte cioburi, vezi?: ai zice că pomii au scăpat de pe umeri amfora fragilă a frunzişului.

Din nou toamnă, prietene....

— ...Din nou? — Andrei tresări: săgeată izbind în plin, cuvintele lui Mircea îi înfiorară neaşteptat şi puternic sufletul. În ochii secaţi de zare — ape moarte — trezite şi dornice, pâlăiră priviri; o clipă, pe marginea genelor, fură păsări setoase de zbor: parcul mut... cărările pustii... un măturător îngânând un cântec cu vorbe destrămate, care înţepau dureros tăcerea atârnată jilav de crengile pomilor... — şi, cum s'ar fi izbit de-un geam, privirile căzură înlăuntru:

— Aceiaşi toamnă, Mircea...

Tăcură. Andrei înţelegea: sufletul prietenului se împletea cu vremea. În viaţă avea şi primăveri şi toamne. Pentru Mircea toate îşi aflau încă un rost: se mai putea bucura ori întrista. Il mişcau pomii cari se învesmântă luminos în alb, ori frunzele care cad; sufletul i-se colora astfel asemeni timpului. E, fără îndoială, un mijloc de a simţi viaţa; poate singurul — şi una din marile fericiri: traiul lăuntric trebuie să înceapă totdeauna prin ceva din afară. Deaceia gândul prietenului — care-l mirase îmbucurător adineauri — îl îndurera acum; ar fi vrut să aibe măcar prilejul lui de întristare: toamna, care pentru el, ca orice alt anotimp, îşi topise demult culoarea în apa ştearsă a vremii. N'o mai putea avea însă nici pe aceasta. Viaţa îi rămânea drum pustiu: popasuri rare, capătul i-l uitase, iar sfârşitul cine poate să-l bănuie — când sufletul e sterp de pre-simţiri şi gând?..

Pe cerul întunecat se înseilă, în linii frânte, zborul unui stol de cocori şi peste parc se cernu tristeţă de tipăte răsleţe:

— ...Și când pleci, Andrei?

Vru să ocolească un răspuns drept; dealtminteri, nici el nu știa hotărât:

— ...Curând...

Întrebarea lui Mircea îl nedumerise o clipă: unde să se mai ducă? Își aminti apoi, că pleca în fiecare toamnă. Aci, prea îi erau cunoscute toate. Dar, așa, călătorind, acolo între cer și apă, mai aștepta cel puțin ceva. Pe mare nu sunt nici primăveri, nici toamne. Aproape nu e vreme.

— ...Ne mai întâlnim?

— Poate...

Îi strânse mâna, și — cum ochii tovarășului îi căutau pe-ai lui — rămase privind în jos. Auzi pașii înecându-i-se în tăcerea parcului. O poartă se închise. Liniște. Pe alei, nimeni; doar lumina vântată a înserării și frunzele care foșneau. Singurătatea se întindea neliniștitoare ca o presimțire. În boschete băncile așteptau, goale. Printre pomi, lacul se străvedea pătat de frunze; câte-va sălcii, îngenchiate pe margine, își muiaseră prelung în apă fața îngălbenită. Din oraș, căzură peste tăcerea parcului lovituri, rare și adânci, de clopot.

Andrei se cutremură. Poate întâia dată simția așa de puternică adierea singurătății, care-i deștepta în suflet năluci uitate: lac, de pe care o undă de vânt ridica lințoliul ceței. Nici o tresărire. Apa rămânea nemișcată. Toamnă. Gândurile se povârneau în adâncuri: izvoare, care țâșneau iar deasupra, limpezind amintirile. De undeva — poate de pe celălalt mal al sufletului — se cerneau prin păclă lumini palide, chemări nedesluite. Trecutul. Aproape nu și-l mai amintea. Timpul se deschidea acum ca o fereastră: și, dincolo, toate se limpezeau precis; creșteau din depărtări ceți străvezii, se încheau apoi aidoma și clare.

Totuși, aceiași brumă de nepăsare stăruia: nici tristeță, nici bucurie,—suprafață netedă de iezăr, pe care frunzișul căzător al sălciilor nu-l turbură niciodată:

...de mic trăise singur; copilăria abia răzbătea până la el, cu amintiri vagi, întunecate, desprinse tainic dintr'un adânc de ceață. Părinții chiar și-i cunoștea nelămurit—

atât cât putuse afla dela bunică și din pozele albumului: prea puțin ca amintirea lor să fie harac îndrumător iederei sărace a copilăriei lui. În lume intrase dintru început cu povara unei pustietăți covârșitoare; vlăstar lipsit de umbră, copilăria i-se uscaseră astfel curând. Acolo, între zidurile cenușii și aspre ale internatului, sub privirea severă a pedagogului, viața i-a curs netedă și fără bucurii. Dumineca, tovarășii se răspândeau prin oraș: el rămânea închis în dormitorul atât de mohorât și strein că omora orice gând și pojghețuia sufletul cu singurătate.

Sfârșitul școalei și moartea bunicei—singura care-i înșorise uneori sufletul—l-au readus acasă. A pornit să-și muncească, nepriceput și greu, via și sfoara de pământ rămase dela bătrâni. A legat apoi prietenie cu câțiva vecini: și așa a cunoscut-o pe Ana. Stroe, megiăș și vechiu cunoscut, îl îndruma de multe ori în ale muncii; cu vremea însă, spre conacul vecinului — mai mult decât sfatul — îl chema chipul fetei. Ana, avea o față plină, netedă și albă, peste care clipirea genelor lungi zvârlea uneori o umbră nelămurită, iar linia întunecată a sprincenelor, mult arcuite și negre, însemna ca un zbor de aripi deasupra abisului înnegurat al ochilor. Pe nesimțite, sufletul — bănuind o apropiată primăvară — îi înmuguria întâia dată gânduri de fericire. Dar, prea tăcut, stângaci, și împovărat de sfială, își frângea în cuvinte, abia pe jumătate spuse, mărturisirile îndelung gândite. Astfel, fata aceia mândră, ciudată, cu sufletul crescut pe marginea cărților și rătăcit în hățișul lor, i-a devenit soată: bătrânul, care-l pricepuse și-l iubia mult, a vorbit pentru el și-a hotărât pentru amândoi. S'au mutat în urmă, după voia ei, la oraș. Pentru el, neobișnuit cu lumea, viața aceasta falsă și prea zgomotoasă, era ca o povară. Deaceia îi lăsa toată voia. Era bucuros când, întorcându-se, îi deslușia, în lumina umedă a ochilor, mulțumirea.

Apoi... — gândurile i-se turbură: seara aceia; câteva rânduri scrise grabnic: „neînțelegere“... „despărțire“... „uitare“. Un val fierbinte, un fel de greutate amestecată, îi izbise tâmpile; o fremătare dureroasă în tot trupul, roșu, întuneric... Și-a căzut...

...după câteva săptămâni — în întâia zi, când a eșit din

casă — era plină primăvară. Dar durerea, pe care o cercase, trăsesse peste luminoasa bucurie de afară o perdea grea; ca printr'un geam vopsit, înăuntrul toate se strecurau întunecate. Tristețea stăruia pretutindeni, ca o ceață; dincolo de ea simția numai gândurile: soboli, cari îi fărâmițau neconținut sufletul. Liniștea, care stăpânise cândva aci, rămăsese asemeni unei amintiri de neînfiripat. Viața — altă dată prea zgomotoasă — abia ajungea acum până la el, ștearsă și cenușie, ca un nemărginit câmp neted. În oraș toate îi păreau la fel, monotone. Pe străzi viața aluneca greoi, împotmolită de mărul unei oboseli continue. Tăcerea aceia greoaie, neturburată, care împânzește totdeauna camera unui bolnav, creștea ca un mucegai peste tot târgul. Și vremea curgea mereu, aceiași. Rătăcind pe ulițele goale, vroia ceva care să-i omoare ori numai să-i amortească gândurile. Dar, în orașul lui, oamenii eșeau rar pe străzi și casele își copereau ferestrele cu storuri. Și-a amintit apoi, de casa dela țară:

...a găsit conacul îmbătrânit, grădina năpădită de bălării, gardul cu poarta căzută și putred, casa cu pereții desgrădinați, obloanele trase — și aceiași singurătate ucigătoare: plasă în care, prins, se zbătea neputincios. Toamna, imens crepuscul al pământului, apunea pe dealuri. Viața chihotea îmbelșugată pretutindeni, în culorile aprinse ale poamei și în țipetele culegătorilor. Podgoriile revărsau spre sate, și în suflete, bucurie. El rămânea însă mereu închis în grădina păraginită, cu brusturi crescuți sălbatic și pomi piperniciți, zgârciți la rod: sufletul nu-i prindea nici o rădăcină nouă; același pom uscat, în scorbura căruia — cuib de șerpi — pânneau gândurile...

Aci, l'a găsit o scrisoare dela Mircea. Ingrijorat de tăcerea lui, prietenul îi cerea vești. A' strâns în pripă câteva cărți și în noaptea aceia chiar a plecat.

...a cunoscut în urmă suvoiul care te fură: viața plină a orașelor mari. S'a lăsat în voia ei. Vroia uitarea deplină. Mircea îl purta pretutindeni: prin parcurile orașenești și cafenelele, îmbăcsite de fum și vorbă, pururi înțesate de oamenii cari vin și pleacă; dar parcă toată plictiseala pe care o vărsa aci, ca într'un canal, fiecare se scurgea în el, împovărându-l. Pleca. Afară orașul

hohotea vijelios și larma vieței zilnice curgea nestăvilit pe străzi. Țipătul strident al uzinelor, tremuratul sonor al caldarâmului, pașii asprii ai trecătorilor, strigătele, toate îl ameteau; uneori le simția cum se cern ca o pulbere peste el, ori cum se țeș în juru-i într'o rețea care-l năbușia. Pornia la întâmplare. Străzile drepte creau încărcate de oameni cari treceau, vorbeau, râdeau: o veselie ciudată și streină lui. Râsul lor îi zgâria nervii. Il obosia.

Uitarea întârzia...

...apoi călătoriile, în fiecare an, toamna. Zile întregi nu zăria pământ. Doar întinderi odihnitoare de apă. Pe mare. Arare, oglinda ei nesfârșită o încrunta o adiere de vânt. Pretutindenii cer și calm. Ochii se încărcau, fără să obosească, de imensitatea priveliștei. O liniște limpede — cântec mut și clar al mării — adia ca o nețărnută pânză de lumină peste larguri. O pace moale, molcomă, desfoia sufletul de gânduri. Popasuri rare și repezi: țărmuri pitorești, cu nume bizare și case mici, albe, care fluturau din depărtări, ca niște năframe, prin ferestrele deschise, perdelele; cheiuri sure, bătrâne, cu zboruri leneșe de porumbei și marinari tăcuți; orașe peste care dormia, etern, tăcerea...

Dar și acolo, departe, amintirea — zbor de goelanzi îndărătnici — îl urmăria...

Târziu abia, peste sufletul bolnav și obosit, a căzut uitarea: o liniște grea, aspră, neclintită, pe care n'o mai străbate nimic și nici un gând n'o mai turbură...

Vântul scutură peste parc o ploaie sunătoare de frunze. Seara era umedă și neguroasă. În întunec statuiile se deslușiau albe. Cărările se infundau în întunec. Licăririle turburi ale amurgului se stinseseră demult, însemnând pe cer o întunecată pată violetă. Rar, un fâlfâit domol de aripi tăia întinsul mohorât:

...spre care liman să se mai îndrepte?.. Să călătorească?: viața era aceeași, aci sau acolo. Il mai lega ceva de lume? Ființa îi rămânea în afară de ea: luntre pe care nici un odgon n'o mai prindea de țărm. Traiul

ii era deacum fără rost: durere? fericire? — maluri, la cari nu putea să mai ajungă; singurele căi prin care se intră în viață îi ereau astfel închise. Ea te cere întreg. Iar el nu-i putea da decât trupul. Sufletul?: ceva care a fost. Nu-și mai amintea de el decât ca de un lucru mort: pe acolo, unde odinioară erea viață — în albia secată — mâl de uitare se așternuse peste prundișul bucuriei. Trecutul? rămașițe, paragini de suflet; amintirile, nici ele, nu-l mai înfiorau. Liniște. Păclă. Oboseală. Mereu toamnă. Și pustiu. Acelaș gol înlăuntru și afară: ce putea să mai aștepte?

Un cocor întârziat sfâșie liniștea parcului cu un țipăt prelung, ca o chemare: cu priviri frânte, repezi, căutând parcă ceva, Andrei ridică fața dintre palme: pe lac felinarele răstrângeau, prin păclă, raze turburi—și cum pe întinsul lui, se așternuse deasă ceața, lacul semăna cu o vale, seara, toamna, în fundul căreia pâlpăiau lumini primitoare de case...

— ...Firește, să plece; lui Mircea i-a spus: curând....

Și porni cu adevărat: către luminile din fundul văiei.

Al. Bădăuță.

UN RASARIT...

*A scăpărat un răsărit,
în ochii tăi un răsărit,
și-un colț de mare ce-și bătea
poverile de stânci..*

*O, nu știu cum de-ai răs atunci,
dar ochii ți-au rămas tot reci
și'ngândurați de-un răsărit,
în care soarele bolea..
Și-am mers noi doi spre răsărit,
— se-atinse umerii în drum ? —
tu poate că n'ai tresărit,
tot liniștit ca și acum.*

*A, uite vezi.. și-atunci am mers,
am mers spre răsărit noi doi
— se-atinse mâinile în drum ? —
într'ale mele eu purtam,
un vâl de aur, să mi-l pun
pe creștet, când vom fi ajunși..*

*O, spune-mi, ce era să fac ?
și de știam ca să nu tac,
cât mai mergeam noi amândoi,
pe calea larg deschisă'n noi ?..*

Otilia Ghibu

THEODOR DÄUBLER

De trei ani de zile cuvântul „răsărit“ nu înseamnă numai o modă pentru Europa noastră. Neapărat, au vegetat și mai există destule mode intelectuale, prea fățiș și prea tembel determinate printr'un singur cuvânt. De data aceasta însă, urmările războiului și înfrângerea spiritelor și-au găsit un isvoraș spre liniștea nemărginită a Asiei. Forțe ce aproape se înecau în măricinișul crizelor, au fost scăpate de o mână străină, necunoscută, dar puternică, care în trăsăturile palmei purta atâtea slove și semne tainice. S'ar putea chiar spune: Copilul sburdalnic și deseori nelegiuit, Europa, privește înapoi spre leagănul vechi, spre mama lui tăcută și înțeleaptă, Asia.

Dar numele lui Rabindranath Tagore, simbol prea exteriorizat și prea european, n'a putut însemna un loc de pornire. Iar cine crede că generația de azi din Germania erește și se desvoltă în umbra lui, e departe de a fi inițiat în această chestiune, ce nu se poate pipăi și deslega de azi pe mâine.

Cu toate aceasta, tendința spre răsărit a rămas un fel de molimă, ale cărei microbi au fost exploatate de editori sub eticheta de doctoric. Chiar nepăsătorul spirit anglo-saxon s'a aplecat în fața noului zeu, așa că ziarele americane au fost nevoite să renunțe — firește numai în parte — la memoriile regiilor boxului și a inotului, făcând loc iscusitului foiletonist Tagore.

Unde au ajuns? La o debandadă a efinătății, la o pasivitate — intru nimic asiatică — care ar trebui condamnată aspru, oriunde se ivește în calea individualității complexe.

Azi Heinrich Mann, omul inteligenței politice în sensul cel mai spiritual, și-a ridicat din nou vocea pentru „Europa, împărăție peste împărății“, iar în Franța, André Gide și atâția alții au căutat să descătușeze din nou inima adânc omenească și vibrândă a complexului european, care, trântit de soartă între colosul slav și lumea anglo-saxonă

va avea de îndeplinit, întotdeauna, o misiune supremă și dumnezeiască.

Dacă chiar știm că o punte organică există între Expresionism și apucăturile artistice ale omului exotic, între plastica lui Brâncuș sau a lui de Fiori și plastica din Asia și Oceania, e totuși de mirat că influența Expresionismului absolut asupra totalității spiritelor n'a fost mai covârșitoare. Stilul pictorilor și al scriitorilor s'a înghemuit, s'a colțurat, s'a infierbântat în alambicul exaltărilor transcendente. Sufletele, sărăcite și prădate, s'au destrămat și mai mult. Hotărât, a lipsit identitatea firească între spiritul lumii și expresia artistică a câtorva. E de neînțeles cum pătrunderea în atmosfera complicată și nemărginită a Gotice a putut fi înlăturată atât de lesne de o transfuziune consecventă, dar nu prea radicală a spiritului răsăritean.

Zece ani înaintea apariției lui Oswald Spengler și a operei sale „Untergang des Abendlandes“, s'a tipărit în Germania o cântare uriașă, care intrupa un nesfârșit drum a luminii asiatice spre o împlinire în Apus, o glorificare neînțeleasă, dar măreață a Apusului și a Europei. Era epopeea „*Das Nordlicht*“ (Lumină Polară) de Theodor Däubler.

Era o teribilă mișcare elementară, o plantă proaspătă din țarina lumii întregi; era „un colos stâncos de mărimea unui continent“ — cum scrie Rudolf Pannwitz. Și era o negațiune nepricepută și mare față de timpul nostru, dar și o faptă indistructibilă în fluviul omenirii. (Scriind aceste cuvinte, sunt departe de superlative tinerești, ca și Paul Adler, Johannes Schlaf, Carl Schmitt, Erhard Buschbeck, Rudolf Pannwitz și alții care au scris despre Däubler).

Se găsiră destui critici în Germania să discute și să analizeze această faptă, care era un început nou al unui om european, trecut cu ochi și simțuri deschise prin întreaga cultură apuseană. Se găsiră și cetitori. Dar prea puțini. Căci lumea acestui poet mare cerea smerenie și o ingenuchiere. Iar ingenuchierea e un dar pentru unii, o gârbovire a eului pentru alții.

Timpul s'a răzbunat. Dar așa numita „exclusivitate“ a poetului — în cazul acesta și Goethe și tot ce e mare ar trebui să fie numit exclusiv — a strâns puțini în jurul ei. S'au scris mai multe cărți importante despre opera lui Däubler, s'au întrebuințat atâtea superlative, neapărat în-

dreptățițe. Mărginirea multora constată că ar fi înțeles partea doua din Faust, dar că nu pricepe ritmul interior al epopeii lui Däubler. E ridicol și ciudat. Adevărat e însă că bubuitul tobelor zilei nu ajunge până la un munte enorm, stingher între atâtea dealuri — până la Theodor Däubler.

Figura poetului înseamnă foarte mult în evoluția literaturii noi germane. E un îndrumător fără urmași, o personificare a nepăsării ce și urmează calea firească, fără a fi controlată de un intelectualism economic, otrăvit de proprii neputință — cumpănit. E un enorm conglomerat de valori, care, după spusele lui Carl Schmitt, se aseamănă Caucazului, nesocotit de unii grădinari intelectuali, din cauză că nu prea are drumuri și alei ciopârțite de foarfeca meșteșugului. Iar pe când expresionistul Johannes R. Becher a strămutat în atmosfera zbuciumărilor sale caotice, ce vorbeau numai despre un eu maltrat de exagerări supraîncălzite, atâtea voci și o urmărire încordată, opera lui Däubler a ajuns încet de la o ediție la alta, rămânând însă veșnic descuiată viitorului. Nu e o neîncetată zvârcolire fără proiectări și fără perspective. E o lume.

Däubler a trecut prin Impresionism. Dar e mai mult decât un impresionist, fiindcă bucățile de natură, prinse de viziunea lui artistică au întotdeauna rădăcini înfipte într-o totalitate mare de spirit. Arta lui nu are nimic din intimitatea unei poezii de Verlaine sau a unei legături de sparanghel pictată de Manet. E mai apropiată de seninătatea lui Fra Angelico da Fiesole și de focul metalic, transcendent al lui Matthias Grünewald. (Contrastele sunt încă o dovadă pentru acest enorm complex de simțăminte.) Nu e o artă didactică, motivele meditative și reflexiunile din versurile sale nefiind niciodată abstracte. Poetul e deseori expresionist în sensul cel mai curat al cuvântului și a fost chiar acela, care a denumit noua direcție în arta Expresionism. Adânc cunoscător al lui Dante, Däubler și-a însușit spiritul întregii culturi italiene, trăind apoi în mediul școlii franceze. E pe lângă toate celelalte, un clasic.

Viziunea lui largă și cosmică, mai puțin glacială decât aceea a lui *Alfred Mombert*, e și mai puțin abstractă. Priveșteea lui mediteraneană n'are soliditatea aceleia din „*Așa vorbește-a Zarathustra*”, nu știe nimic despre acea monumentalizare absolută și liniștită, dar e cu mult mai lumi-

noasă. Dacă chiar rămâne un fenomen independent în organica clădire a literaturii germane, Theodor Däubler va fi, de sigur, unul din aceia, pe care judecata timpului îi va așeza în apropierea lui *Friedrich Nietzsche*. (Nietzsche ar fi vrut să fie foarte păgân; Däubler e cel mai păgân dintre scriitori, fiind totdeodată așa de creștinesc ca și Primitivii germani, cărora biserica catolică le era o mamă).

Poetul s'a născut la Triest în anul 1876.

Tatăl său, de origină alemană, locuia de mai mult timp în acest oraș, port la Marea Adriatică. Atmosfera limpede și mediteraneană, care-i îmbrățișă copilăria cu toată bogăția ei vegetativă, a avut pentru copilul și pentru viziunea cosmică de mai târziu o însemnătate deosebită, dându-i acea fericită împletire de elemente latine și gotice. Dar s'a r putea chiar admite că situația geografică a Triestului să-și aibe rostul ei temeinic în ce privește misiunea poetului în Europa. D'Annunzio, prietenul lui Däubler, s'a născut și el la Adriatică, dar departe în sudul Italiei, în Abruzi. A rămas italian în întreaga lui operă. Triestul însă, e poarta spre lumea levantină, e o poartă între Nord și Sud, între Est și Vest.

Faptul acesta înseamnă o predestinație.

În casa părintească se vorbea nemțește și italienește. Servitorul tânărului Däubler era un Istroromân din împrejurimile Abbaziei. (Poetul își aduce azi încă aminte de localitățile românești Roma și Rozzo). Aurul Veneției apropiate curgea prin vedeniile și nălucirile cele mai exaltate ale copilăriei și soarele sudic îi inflori în orice faptă. Și după aceia stelele și soarele și luna se învăluiră în vestimente tot mai mitice. La vârsta de 14 ani, Däubler începu să priceapă intuitiv legătura între noi și soare, încercând chiar schițarea visărilor sale în versuri. Dar nu reuși. Opt ani în urmă plecă în sudul Italiei, la Neapole, unde întreaga-i epopee a luminii se desfășură largă în preajma vieții. Un pelerin smerit în fața duhului măreț al veacurilor ce au fost, Däubler cutreeră Italia întreagă, se stabili pentru scurt timp la Viena și plecă apoi la Paris. În acest timp înțelegerea lui pentru artele plastice se dezvoltă tot mai mult. În anul 1906 termină manuscrisul primei ediții a epopeii. Timp de patru ani colindă zilnic sălile Louvrului. Noua literatură franceză îi deschise zări noi spre fluiditatea limbii. Își începu notele biografice. Din nou se întoarce apoi în Italia. Termină într-o lună „simfonia” „Hespe-

rien" și lucră la complexul mare al „Imnului către Italia”. Locuia pe atunci la Florența și la Roma. Războiul veni: haosul prăpădului începu. Däubler fu nevoit să părăsească Italia. Dar pe când toate micimile și minciunile zilei fură strânse drept injurături la socoteala patriei sale sufletești, marele poet publică în 1916 acea „Hymne an Italien”, o înălțare simfonică a veșniciei, ce nu putea fi mănjită de ura infectată a politicei. În luptele aprige din jurul tendințelor expresioniste din Germania, Däubler a fost înțelegătorul cel mai suveran, dispunând de atâtea valori și forțe intuitive, pe care chiar un critic, mănuior de cuvinte negative și distrugătoare, a trebuit să le unească sub termenul de „göttliche Kritiklosigkeit”.

După război Däubler plecă din nou în Italia și de acolo în Grecia, unde trăiește și acum. Azi e la Atena, mâine în Tesalia sau într-o bisericuță de pe Sfântul Munte sau pe insulele Creta, Santorin, Itaca, Schiros. Colindă prin toată Grecia, găsim pe drumurile sale noi versuri și „sinfonii”, („Der heilige Berg Athos”, Eine Symphonie, Isel-Verlag 1923) însemnându-și impresiile, care, odată, vor alcătui cea mai frumoasă carte germană despre Grecia.

A doua versiune a epopeii „Das Nordlicht” a fost terminată pe insula Itaca în anul 1921. E cel mai voluminos complex de poezie germană. Avem înaintea noastră 1280 de pagini, mărunț tipărite, cu peste 25.000 de versuri.

În uriașa cântare a lui Däubler, care nu e o epopee în cunoscutul sens al cuvântului, elementul eroico-tragic fiind foarte interiorizat și susținut de un ritm spiritual, aurora boreală e un simbol. Înainte vreme se credea că lumina polară nu e altceva decât focul, care transpiră din centru pământului în regiunea polurilor. Această presupunere a fost luată de Däubler drept adevăr poetic. Toate forțele și toată dinamica viețuitoare a pământului, care e o bucată ruptă din soare, se îndreaptă înapoi spre creatorul eternă. Și tot așa cum în nesfârșitele nopți polare lumina interioară se revarsă, soarele din interiorul pământului și al omenirii crește în haos și în întuneric, până ce odată va trăi independent, fără soarele celălalt, numit chiar de Däubler „Vorsonne”. Cosmogenia poetului e, de sigur, înrudită cu spiritul scrierilor filozofice din timpul Romantismului și anume cu Schelling și Hegel. Dar poate fi vorba numai de o înrudire intuitivă, noțiunea poetică născându-se în Däubler ca o urmare firească a atâtor simțăminte și

viziuni poetice, ale căror culori, mișcări și motive prefac natura în duh sfânt. Și aci omul e centrul pământului. O idee supremă călăuzește firea, care nu „este” niciodată, ci „devine” mereu. Aceasta e și cea mai caracteristică diferență între Däubler și Dante. O cristalizare absolută nu există în lumea acestei cântări, ce înfățișează veșnicul drum spre un excelsior cosmic, un stadiu pentru care nu există nici o măsură în timp și spațiu, un colos veșnic embrional și veșnic subiectiv. E o mitologie întreagă a trecutului și a viitorului, înrădăcinată într-o lume de vedenii. Germenul, copilul e pentru Däubler nesfârșita cheazășie a timpului, așa că și toate motivele erotice tind la el spre o deslegare spirituală a relațiilor între sexe.

Destule paralele s'au făcut între Dante și Däubler! Spiritualizarea cosmică între sexe ne apropie de partea doua a „Dramei Omenirii”, strâns legată de întregul cuget al Romantismului din Germania. Dar Goethe și-a văzut hotarele în jurul ființei omenesti, pe când Däubler se luptă cu toată natura păgână, până ce o spiritualizează. Ca și partea doua din Faust, epopeea „Das Nordlicht” e un torso, cu atât mai puțin isprăvit, cu cât nemărginirea întrece lumea oglindită într'un spirit gotic, ce ingenuche în fața idealului elen, pentru ași vedea apoi indeplinită misiunea pământescă în intuiția vibrândă față de viața activă. Căci Däubler scrie: „Zuerst ist das Gebot, die Menschen kommen später”.

Epopeea lui Däubler se compune din trei părți. Prima parte „Marea Mediterană” reprezintă epoca soarelui exterior, biruit de „Fantazia Alexandrină” din partea doua, care poartă numele de „Sahara” și descrie drumul luminii interioare de la Sahara peste Egipt în India, de acolo peste Iran înapoi la Alexandria și de aci peste Spania spre Franța și Germania. De nenumărate ori viața zburcumată a lumii cade înapoi în vârtejle Araratului. Umbrele exterioare apar însă pentru prima oară în Spania, când Roland cade în luptă. Și umbrele cresc, înecă întreg pământul, până ce totul e spiritualizat de soarele interior. În drama „Ra” din partea doua, un zeu al soarelui se destăinuiește foarte vag și fără o voință sigură. Treacănd însă prin sfera exotică a vegetației indiene și prin misterele Iranului, drumul luminii devine tot mai hotărât.

Această cale de la răsărit spre nord-vest e glorificată de o apocalipsă, ce nu mai cunoaște nici timp, nici isto-

rie. La sfârșitul drumului împărăția spiritului e absolută. Epopeea luminii se termină cu versul:

"Die Welt versöhnt und übertönt der Geist".

Toate acestea sunt spuse de un om, pe care o credință supremă l'a dus la universalism. Sub orizontul lui totul e bun și totul are un sens în clădirea lumii. Cu toate că Däubler mai poate vedea lumea cu ochii primitivi ai unui păgân, ajungând la asociații de idei pe cât de ciudate, pe atât de înțelegătoare față de misticismul naturii, el scrie: "Creștinătatea e împlinirea cea mai înaltă a pământului".

Limba operei lui Däubler e lăcașul sfânt și magic al vedeniilor sale, unde plasticitatea impresiilor și fanatismul credinței artistice potențează realismul, ajungând astfel la motive și expresii transcendente. Și cu toate că limba lui Däubler e deseori izbitoare, ruptă și barocă, poate fi o muzicalizare. În nici o altă operă literară nu există atâtea asonanțe și aliterațiuni; din nici o altă cântare nu vedem atât de limpede, cât de extaziat și îmbătat era autorul de propriile sale cuvinte. Realitatea și închipuirea fantastică nu se mai pot deosebi una de alta. Zeii buni și răi, arhanghelii și dracii au devenit tot atât de reali ca și munții, copacii și apele. Luna, acel cadavru dus de pământ prin spațiu, e evocată ca și celelalte viețuitoare din jurul pașilor noștri. Elemente păgâne, creștine, țărănești, vegetative, ascetice, erotice se întărită, până ce spiritul le contopește.

Mântuirea pornește din slavă!

Sunt inegalități destule în această epopee. Se pot găsi chiar ușor. Întregul însă nu se poate măsura: e prea mare! Lumina e de-acum timp viețuitor! Pământul e o stea în infinit!

Aci misiunea criticei încetează de la sine. Așijderea unei uriașe păduri exotice, această poezie poate fi pătrunsă numai dacă cetitorul vrea să ia asupra-și povara pentru un drum lung și îndestul de anevoios.

Theodor Däubler și-a publicat notele sale biografice în volumul "Wir wollen nicht verweilen". Se găsesc aci primele silabe și primii fiori ai copilului, întâmpinat de lume. Atmosfera mistică a casei părintești se oglindește în ninsoarea chemată înapoi de amintire cu vorbele cele mai sfioase, tremurânde. Apoi Italia toată răsare înaintea noastră. Zece sau mai multe cuvinte prind parcă sufletul unui întreg oraș, priveștiștea toscană se desfășoară străvezie, luminată magic din interiorul ei. Fra Angelico mângâie din

nou zidurile mănăstirii San Marco, Michelangelo se încrunță inverșunat, săpând în piatră destinderea șovăitoare a dimineții. Iar sub cerul cenușiu al Parisului catedrala Notre Dame țâșnește din străzi ca o imensă cascadă neagră. Impresii aproape aforistice luminează literatura franceză, pictura de la Poussin și până la Seurat și Signac. Și localitățile ard parcă în soare, plutesc mistic deasupra masivității și materiei lor așijderea celui „Toledo în furtună” de Greco.

Vedeniile păgâne și cosmice ale poetului au fost strânse în volumul „Mit silberner Sichel”. E proză ce poate fi înțeleasă numai de cetitorii, cari sunt introduși în lumea fantastică a poetului. Scrierile lui Däubler despre tendințele noi artistice au apărut în multe reviste germane. Parte din ele s’au încheiat apoi în volumele „Der neue Standpunkt” și „Im Kampf um die moderne Kunst” (Erich Reiss-Verlag, Berlin).

Theodor Däubler e cel mai bine cunoscut ca poet liric. Multe din versurile sale au fost traduse în limba franceză, engleză și rusă. În Italia s’a spus că lirica lui e romană, dar scrisă nemțește. Calificarea aceasta deseori nu pare întru nimic exagerată, alteleori însă e departe de a deschide poarta spre priceperea acestei poezii.

Versurile lui Däubler au un umblet apăsător, liniștit, ba chiar greoi. Ca și la Trakl, culoarea albastră, fiind cea mai spiritualizată, e foarte des întâlnită. Vegetația Italiei își revărsă cald bogățiile, portocalii sunt făclii în amurg. Un Dumnezeu bun și darnic e tovarășul omului. Pădurile de măslini cântă în seară. Osuflare clasică se desprinde din fiecare cuvânt. Trecutul se înalță din marmura străveche. Toată natura e umanizată, iar ființa omenească e un pelerin pe drumul eternității, când conștient, când un fel de plantă ce se topește în ardoarea de cobalt a cerului. Soarele e aproape lichid și curge prin văi și peste stânci.

Glia naște un rai.

Se ivesc, însă, și destule motive întunecate, versuri ce par bruscate și triviale, banale și schiopătând. Da! Dar Theodor Däubler scrie cicluri mari, „sinfonii”. Versul e numai un mijloc pentru a prinde toată simțirea în poezii, iar poeziile de cele mai multe ori, sunt numai pietre în clădirile acestor „sinfonii”. Și cu toate că un număr mare din poeziile sale face parte din tot ce s’a scris mai valoros, de abia răsuflarea largă a ciclurilor întregi, evocă

priveleştea monumentală a nemuririi. În general, poeziile au rareori ceva din barocul chotic, întâlnit în partea doua a epopeii.

În volumul „Hesperien“ tăcerea suverană şi mişcarea grandioasă se cristalizează în ideea unei lumi dumneze-eşti, iar în „Înnul către Italia“ o lege neînţeleasă dă pământului şi istoriei sale un avânt suprem.

Numai versurile din cartea „Der sternhelle Weg“, care au o strânsă legătură interioară şi atmosferică, au motive independente unele de altele. În ele, un om ce n'a uitat niciodată să fie copil, priveşte Italia, îşi petrece nopţile în Apenini, cântă imnuri păgâne, ingenuche în faţa Fecioarei Sfinte. Singurătatea se resemnează, slăvind-l pe Dumnezeu.

Puţini ştiu astăzi că Theodor Däubler e, neapărat, cel mai mare poet liric, care scrie în limba germană. Iar patria lui Tasso, nu-şi cunoaşte copilul înţelegător, luat de suflet.

Goethe îl admira mult pe Schiller. Däubler îl admiră pe D'Annunzio, numindu-l „der Meister“. Căci astfel le e dat uneori marilor inconştienţi.

Dar poporul german mai are de plătit o datorie veche. Din acel dor pentru Italia, care e un fior cântând în ori ce bun spirit german şi nordic, din germenul aleman, veşnic scaldat în nemărginirea de lumină a Sudului, s'a înălţat un concert ceresc pentru lume.

Singuraticul drumeţ din Grecia e sdravăn ca un copac şi sănătos. Şi azi încă se ridică înaintea lui destule culmi în odăjdii de soare.

Oscar Walter Cisek

O PEȘTERĂ ÎN ATICA

De la Calamachi, unde locuiesc, și până la peștera de stalactite din Vari, drumul e cu două ceasuri mai aproape decât din Atena. Înaintea răsăritului soarelui pornirăm la drum, un arheolog german și cu mine. Cu puțin mai mult decât un ceas pășirăm peste coastele roșietice ale mării sclipitoare, din ochi clipind în fața soarelui ce se înalță aurind. Cu cât ne îndreptarăm mai mult de capitală, sărăcăcenia peninsulei Atica se ascundea tot mai tainic sub Alapochitoni, care, ridicate pe lângă mare, inverzesc poalele Himetului în cununi de păduri. Printre stânci pleșuve, unde mândrilor copaci nu le priește mai puțin, dar unde cresc mai risipiți, ne apropiarăm, pas cu pas, de dărămurile unei lumi dispărute, odinioară plină de templuri și morminte ciudate. Atica a fost, desigur — rămășițele teraselor pe coline o dovedesc — mai bine destelată și, firește, mai populată în timpul clasic. În deosebi în jurul unei biseri-cuțe a Sfântului Nicolae, lângă un puț adânc, între cimbru și tufiș de mastică, cu alte cuvinte, într'o întreagă regiune de mireasmă, o fi trăit oare un *demos* vechi în belșugul lui țărănesc? Eram de pe acum pe pământul din Anagir, în apropierea renumitei peșteri, pe care o căutam? Cu greu. La poalele Himetului, peste Falero și până dincolo de Halim, înfloreau multe *demuri* îmbelșugate, pe care coasta până la capul Sunion, bogată în pescărie, le putea ușor hrăni în timpuri prielnice. Acum ținutul nu zbărnăia încă de albine aurii, dar câteva săptămâni mai târziu poporul culegătorilor de miere ar fi fost găsit deșteptat. Și astăzi tulpinele Himetului sunt pline de stupuri.

Acum ne luarăm după o potecă; unde se desfăcea într'o furcă, furăm nevoiți să ghicim brațul cel bun. De-odată ne apropiarăm de o tabără de păstori, destul de sărăcăcioasă. Doi câini dolofani începură a lătra, ne primiră astfel mojește. Prin aruncături de piatră tovarășul ne scăpă repede de încercările dihaniilor ce voiau să ne fie conducători într'un fel atât de neliniștitor. Imdată după aceasta cutezarăm să

urmăm mai bine poteca ce ducea prin pădure, decât ramura ei cotită peste pietroaie. Aleseserăm bine, căci îndată ce intrarăm într'un luminiș, stătu înaintea noastră muntele aproape pleșuv, sub a cărui culme deschiderea peșterii înseamnă intrarea în sufletul pământului. Urcând, recunoscurăm repede locul la care ne dusesese dorul. Și destul de obosiți după aproape patru ceasuri de drum, amândoi puteam zâmbi, căci nu fiecare pelerin venit aci, a putut găsi atât de lesne această deschizătură rotundă în pământul Aticei!

Mai întâi ne răcorirăm, ne odihnim. Încă înaintea intrării noastre în peșteră mă noroci ziua fără seamăn din Atica cu priveliștea ei uimitoare. Ușor împădurite, coastele de soare ale Himetului își aruncau undele sub noi, până jos, la marea ce era un rai. Nici o casă, nici măcar o casă stingheră nu se zări; numai așijderea unui bob farul de pe micuța insulă Fleva. De mult, de când locuiesc la Falerolo, mă înveselește în timpul nopții cu focul lui. Capul Cavouras — adică: Capul Racului — dădu s'apuce colo în apă cu roșia-i foarfecă îndoită fărăma Atica, lungindu-se ziua și aruncând noaptea o uitătură aspră din ochii de ciclop. Orânduie parcă de o mână de meșter sau desenat de un pictor ce se fălește cu văzul lui ascuțit, munții peninsulei Atica se ridică, în direcția Capului Sinion, până la culmi ce parcă vor să se întreacă în înălțime, dar se lipsesc de orice sburdălnicie caraghioasă, de mișcări primejdioase și fatale. În cele din urmă toate grupurile de munți se înțeleg cu omul dătător de nume ca Olimpul din Atica să fie cel mai falnic pisc al regiunii!

Privită de pe culmi mai înalte, Grecia pare a fi o țară zdrobită în dărămături. Și ca un ciob svârlit departe, departe în mare, insula Melos lucește prin aerul limpede de iarnă până la Grota Nimfelor. Apoi un drum lat în zare rămâne mare sclipindă; de odată însă, la sud, insula stâncoasă Hidra taie un colț din prăpăștiile albastre; vin în urmă urieșii mărinișoși de pe Argolis și, împrejurul lor, ca niște eroi în fața zeliilor, culmile insulelor Poros și Aigina. Puțin timp se luminează într'asa fel în jurul nostru, încât ni se păru că vedem în depărtare templul Afeei, firește numai ca un bobuleț alb.

Ne strecurarăm aproape vertical în peșteră; ajunși de abia înăuntru, puteam deosebi, că se despărțea în două scobituri. Câteva reliefuri elene, cioplite în stânci ne făcură să dăm precădere scobiturii mai însemnate.

Peștera din Vari, astfel numită după satul cel mai apropiat, poartă altminterea și numele de Grota Nimfelor, Grota lui Pan sau și Peștera lui Apollo și a Nimfelor, fiind mai cu seamă un lăcaș sfânt al zeilor Pan și Hermes. Și Charles Heald Welles, unul din învățații americani cari au făcut descoperiri aci, presupune aceasta. Sub formațiunile de calcar strângându-se însă și apă limpede în basinuri de piatră, unele din stalactitele străvezii ca ghița au fost închinat Nimfelor. De Apollo ne aduce firește aminte și o inscripție astfel însemnată de Curtius și Kaupert în „Atlasul Atenei”: Ἀπόλλωνος Ἐρμού (Apollo din Hersus). Intr'adevăr aflăm de la Olimpiodoros spusele lui Platon, cum că în copilărie ar fi fost dus de părinți într'o peșteră a Himetului, pentru a se ruga lui Pan, lui Apollo și Nimfelor. Așadar, chiar zeul cel mai luminos era sărbătorit aci sub pământ. Deoarece însă o inscripție ne spune că Archedem (cioplitorul de piatră) ar fi închinat acest ascuns lăcaș sfânt lui Apollo, Nimfelor, Grațiilor și lui Pan, am voi să presupunem că peștera a fost la început, pe când cultul lui Pan ajunsese în Atica, numai locul slăvit al zeului de pădure din Arcadia, de al cărui altar se apropiară apoi chiar Grațiile și alți zei. Firește, am voi și să admitem că un cult al Grațiilor a fost mai întâi introdus aci. Căci și pe Acropolis a trăit odată un cult vechi al Grațiilor, în slăvirea căruia Socrate, sculptorul sau filozoful, a bătut din piatră grupul celor trei surori. Dar prea puțină apă picura de pe bolta peșterii, pentru ca ea să fi fost lăcașul sfânt al celor trei Nimfe. Aceste trei zeițe, fiicele fecundului Zefs sau ale artistului Hefaist, au fost în timpurile străvechi dăruitoare de creștere pământească, ce-și făcea un drum din inima gliei spre soare, iar mai în urmă, pe timpul lui Pindar, cântărețul lor cel mai mare, erau prietenele oamenilor muzici, tovarășele noastre la serbări și ospățuri, păzitoarele cinstei, iar ca atare fiicile Herei, nu însă: a unei Ocheanide sălbătice și ispititoare. Pan era mult iubit de ele, fiindcă știa să joace frumos și chiar Apollo le cânta din Chitară. Deseori omul elen își inchipuia zeițele grației, împletind jocuri ușoare în jurul pilăștrilor. Astfel, nu ne ademeneste să credem că aceste formațiuni gingașe de stalactite străvezii sub Himetul de marmură ar fi fost închinat Grațiilor? Poate că jucau singure împrejurul coloanelor sclipitoare din peșteră, până ce sosi și Pan, pentru a se învărti vesel cu ele. O astfel de peșteră respiră farmecul puterii feminine și a

uşurinţei. De câte ori mă cuprind vedenii sub stalactite' îmi vin în minte Horele ionico-atice de pe *Acropolisul peisistratid* şi trebuie să mă gândesc la fecioarele sfinte din catedralele gotice.

Ida Carlaton Tuallon, o doamnă americană, a scris un eseu asupra reliefurilor de marmură din peşteră, din al cărui conţinut aflăm că chipul lui Hermes a fost deseori, acela al lui Pan însă de cele mai multe ori săpat în piatră. Cum mi s'a spus la Vari, peştera a fost numită întotdeauna *Grota păstorilor*. Înainte turmele se goneau pe vreme rea înăuntru, astfel că Pan trăia, chiar în timpurile cele mai creştineşti, ferit aci în adâncime.

Peştera din Vari a fost de timpuriu răscolită de călători. Una din primele inscripţii, ce ne săriră în ochi, era: *Foucherot, Fauvel 1781*. Lăcaşele sfinte ale păstorilor, obiceiurile ţărăneşti şi cultul cărbunarilor erau întotdeauna extrem de atrăgătoare. Pe aceia, care acum două secole se duceau la Peştera lui Pan, îi socotesc drept premergători ai învăţaţilor ce azi se îndeletnicesc cu vârsta de piatră. Aceşti exploratori sunt foarte bucuroşi când întâlnesc ceva din timpurile mai târzii ale omului primitiv, dar îşi pierd aproape capul de entuziasm, când se pomenesc cu o urmă străveche. În Grecia însă nu s'au găsit până acum dovezi că oameni ar fi trăit aci foarte de vreme.

Altminterea nu sunt de loc de părere că peştera lui Pan nu adăposteşte destule minunăţii. Încă din prima clipă am fost uimiţi. Când la intrare te lupţi încă cu clar obscurul, privirea răzbate până la o figură şezândă, fără cap, săpată din stâncă. Nimeni n'a descuiat încă taina numelui ei. Mă întrebam: Să fie oare Apolo? Dar figura de pe tron pare femeiască. Care zeiţă? Chandler presupunea: Aceasta e Isis, Demetra Egiptului. — Ross nu vroia să admită aceasta şi îşi zise, dând din cap: Nu, e Demetra Grecilor! — Milchhöfer împărtaşea o altă părere: el numea această figură fără cap Rea. Dar această constatare, oarecum vagă, găsi puţini adepţi. În urmă ghici, ce se mai admite şi azi: e Cybela! — Uu cap de leu se găsi apoi, ca un fel de afirmaţie, în peşteră. Oricum, pare că acest cap a fost meşteşugit dintr'un material mai valoros, ca marmura sau bronz. Pe lângă această figură tainică întâlnim însă un lucru mult mai straniu şi mai obscur, cioplit din munte. Şi semnificaţia acestui uriaş chip de ou al lumii rămâne nedefinită. Nici cercetările Europei, nici ştiinţa Americii n'au

deslegat taina până astăzi. În urma afirmării lui Chandler că ar fi un *Itty-Falus* enorm, în deosebi cunoscătorii antichității din lumea nouă strâmbau din nas. În legătură cu un Fallus al lui Itty — dar aceasta e sigur — e numai o parte a monstruoșității umflate, ieșită prea puțin în afară din stâncă. Însă fiecare se putea întreba: Nu privim un vechi și foarte ciudat soclu, pe care era așezat odinioară capul lui Hermes? Da, dar mai lesne decât pe Hermes l'ar putea înfățișea chiar pe Pan! — ne asigură Weller. Archedemos, un meșter destoinic care trăia în secolul al șaselea, și-a săpat de mai multe ori numele și cel puțin odată chipul în mărime naturală din stânca muntelui. Astfel s'a născut chiar îndoiala, dacă n'ar putea fi el figura șezândă! Poate că el a fost creatorul acestui lăcaș sfânt. De două ori scris numele lui Archedemos stă lângă chipului bătut din piatră. Într'alt loc găsim numele lui scris în felul pronunțării dorice, iar într'altă parte, după indicația lui Curtius, Ἀρχεδημος ὁ Θυρρετός, adică Archedemos din Tera. Iar Tera era locuită de Dorieni.

Înfățișearea peșterii sfinte a lui Pan e și azi încă minunată, mai cu seamă văzută de jos drept în sus. Iarna, când zilele sunt străvezii, n'ai nevoie de lumânări în interiorul ei, dar vara un smochin inverzit își aruncă umbra peste intrarea în peșteră. Acum micile coloane de stalactite și perdelele lor de calcar limpede sunt deseori înegrite de funinginea făcliilor aprinse aci. Multe ciudățenii naturale au fost schilodite și furate — și totuși, treizeci de metri sub pământ, te încântă vedenii îndepărtate de realitate, depărtarea de lumea și atmosfera obișnuită. Archedemos, harnicul mănuior de daltă în stâncă, ne aduce aminte să îndeplinim dorința zeiței: la zeii Greciei, amoriți, dar nemuritori să ne reculegem! În mine, abaterea la ușa lui Pan înșiră vedenii vii și amintiri ciudate.

Soarele privea încă de sus, când din nou ne urcarăm afară din grotă. Ne mai puturăm permite o odihnă de o jumătate de ceas în fața prveliștii, apoi găsim o potecă ce ducea spre Vari. Toți locuitorii pe care-i întâlneam credeau că ne îndreptăm de abia spre peșteră; când le spuserăm însă că, fără să fi fost conduși de o călăuză, eram de acum la întoarcere, ne priviră ca pe niște mediciști ale căror capacități s'ar fi putut întrebuința și la ceva mai folositor decât la scormoniri prin dărămături și cioburi, ce nu erau bune de nimic! Deseori întâlnești la nevinovații locuitorii,

mai cu seamă la cei din munți, un fel de admirație și compătimire față de ciudații călători culți.

De mai multe ori am fost întrebat — cător-va cunoscuți li sa'ntâmpnat acelaș lucru — dacă „hetainica” (societatea) tremite pentru cercetările arheologice numai membri internaționali europeni sau și greci. Intr'adevăr, oamenii, care ne pun aceste întrebări, sunt de părere că facem parte de o asociație a căutătorilor de comori ascunse, ce lucrează sub aparențe false. Antichitățile nefolositoare sunt în închipuirea lor numai un pretext. Ei cred că în fond mai toți cercetătorii acestor locuri trăiesc în speranța de a găsi comori de aur, așijderea aceloră din Micena. Și în cazul acesta rămâne însă taina: Cum ajunge „hetainica” la socoteala ei? E oare sigur că ciudatele întreprinderi ajung în posesiunea bogățiilor aduse la lumină? Cine veghează și constată dacă tot aurul se predă asociației?

Din Vari apucărăm drumul spre casă. De două ori ne mai oprirăm la frumoase și tainice ziduri de morminte, apoi ziua noastră la Pan, la Grații și Nimfe, Hermes și Apolo se sfârși. Stelele aruncătoare de licăriri și șirurile de lumini, ce se apropiuau tot mai mult din Falero și din Pireu, ne ajută să ajungem cu mădularele întregi acasă.

Atena, Februarie 1923.

Theodor Däubler

Trad. autorizată, după manuscris, de
Oscar Walter Cisek

DIN THEODOR DAUBLER

INCEPUTUL „PASTORALEI“

*Italia, nouri mari aşteaptă peste mare
Ca să-ţi aşterne 'n fulger toamna la picioare.
Pierdut e vântul în cernita, greaua zare :
De-odată ploaia printre calde stânci va sare.*

*Roşite case poartă aurite zale.
Grădini s'aseamnă cu zări bălaie 'n vară.
Cosita râpă e covor pestriţ în cale,
Pe care doi păstori în soare se uitară.*

*Prin multe văi trecură ocoliri de ploaie.
In aur şi albastru broasca e trândavă.
Octombrie stă pe nouri mari ; dintr'o văpaie
Când va svârli scânteia-i aspră iar prin slavă ?*

*Albaştrii struguri se culeg din viţa caldă,
Prin via coaptă se avântă coşuri pline,
Mori încântate în cascade se tot scaldă ;
Spălătorese 'şi cântă dorul gârlei line.*

*Se scoate pătlăzeaua vândată din glie,
Smochinile azi se culeg cu bucurie.
Şi roşcovi vor dăruitori şi buni să fie.
Luminile : opale. Umbrele invie.*

*Din rupte stânci turma de nori vine uşoară,
Pe mare, lebede de ceaţă sunt de-odată,
In golfuluri d'aur tot albastrul se 'nfloră
Şi prevederi de-argint pe lângă bărci s'arată.*

*Și dârz furtuna neagră focul își ridică.
Străpunsă-i pâcla 'n vânt ș'un fulger crapă iară.
Ce e? Pietroaele s'au aburit de frică:
Stindardele căldurii lungi se destrămară.*

*Peste vulcan norul de foc vrea 'ncet să zboare.
Dar vântul îi smucește fulgere stinghere.
De stânci se vor lovi frunzi de furtună tare.
Azi marea un an bun va naște în durere.*

RUGI DE PIATRA

*Umilii sfinți sunt visuri albe impietrite,
Pe poduri largi ei duși prin vis veghiază iară.
Și ale lumii rugii târzii iar pleacă pe șoptite.
Și 'n cârje cerșetorii sub sfinți se tot strecoară.*

*poi vde-asupra lor scântei sunt rândunele.
Și bărci aduc prunci gălăgioși, femei tot mute.
De-acum și seara vine cu sulimanuri grele,
Ca 'ntr'o parabolă să fie toate azi văzute.*

*Dogoarea pare ochiului și gurii mai aproape.
Norodul amuțește: o flacără ce moare.
Ce spun prorocii 'ncovioiați strâmbi peste ape?
Noi știm că sufletele vin dintr'o cântare.*

*Sărmanii sfinți sunt visuri albe impietrite.
Pe pod întâile lumini revarsă licăriri.
Și ale lumii rugii fierbinte pleacă pe șoptite.
Și'n cârje cerșetorii găsesc duh și proptiri.*

D E S E O R I

Dece 'mi răsare iar și iară
 Un rău și brazi și 'n seară valea?
 O stea nu știe de ocară,
 Spunând: Tăcută 'ți fie calea.

Ș'atunci las sufletele bune.
 Ce mi-a adus amar de-afară?
 Clopote 'ncep acum să sune
 Și steaua tremură ușoară.

R A I V E R D E

Ne-arată plantele a șesului ușoară moarte
 Și 'n frunză blânde ne întind o mână.
 Ce rece ești! Vrei flacăra-mi să nu'ți fie departe?
 Mori în frunziș. Razele-mi turbure se 'ngână.

Morții se întâlnesc în clipa de sfințire,
 Iar fiecă tufiș e limpede în sine.
 Aci stă frunza, neclintită în mahnire,
 Dar pace bună curge 'n aurul care vine.

Și ce mărești se sting toți oamenii 'n simțire!
 Frunze de basme ne cuprind pierdute 'n fiori.
 Cu fapte să încingem oricare presimțire,
 Până ce încântarea se împlinește 'n flori.

Ce simplă-i creșterea azi în făptură:
 Mor, da, mor iar în firea-mi apropiată!
 Nu zăbovim; trecutul veșnic se îndură.
 Refugiul e în noi. Destinul nu s'arată!

A M I A Z A

*Pe mlaștini arde fâlfâind un sbor.
 Și rațele dau aripi luciului spart,
 Duc duhul iazului bătrân iar într'un nor
 Și dealurilor verzi și tineri îl impart.*

*O barcă îndeamnă lin ora încetată.
 Vâslitul în soare de nuferi e greu.
 Din trestie sbor libelule mereu
 Prin ostrov: vestirea lui verde s'arată.*

RUGĂCIUNE DE VARĂ

*În grădina crângi de rodii luminează roșii,
 Înfloresc jăruind ca amurgul în stingerea-i caldă,
 Urieșe stindarde de umbră, chiparoșii,
 De vreme, grădina în noapte iar scaldă.*

*Întindem brațele 'n a focului vâltoare,
 M'afund ca despuiat în flăcări și sclipiri.
 Firea-mi se vede în haină de floare:
 Și eu sângerez cu arborii miri.*

*În stacojii vesminte, plecând, tu soare,
 Te pierzi printre ramuri cu rodii'n lucire.
 Spre tine urc pe scări viețuitoare,
 M'asemăn cu a serii tăcută mulțumire.*

*Voi fi năluca ce în frunți se sbate vie,
 Sunt rodia în căldura înfloririi.
 Încinși în sclipiri licuricii să fie!
 Vestiți-i, le-aprindeți, frați în focul pornirii.*

SEARA INCANTATA

*Grea de purpură, tăcerea de minuni a serii
Se'nchină țarinii, vine din slavă cu dragoste de mare.
Chipuri de joc în vesminte roșii, desculșe, din taina verii
Ușor sosit-au, dar se pierd prin năluciri în zare.*

*Năprasnic ceasul e'nroșit. Aprinse în mânia,
Pantere vin, sclipind cruzimi. Și fac rășcoală!
Rămâne una: un copil pe ea învie
Noaptea cu minuni și bucurii în poală.*

*Noapte! să apună jarăgaiul tot din seară.
Chiar pantera se îndepărtează furișând.
Să urmău copilul! Sună sub sandalele-i de pară
Ritmul gol din Babilon în jocu-i blând.*

*Toate flăcările ne lăsat-au? Dus de 'nfrigurare,
Pruncul, abia pășind, tremite-un semn.
Dispare 'n lume? Stele sunt în fața vântului, pe mare,
Feciorești închinări din a liniștii dornic îndemn.*

A M U R G

*Pe cer stă iar întâia stea,
La Dumnezeu să fim am vrea.
Și bărci pornesc fără de cuvânt,
Acasă lampa ia avânt.*

*Talazuri albe s'au urcat.
I-mi pare totul sfânt, ciudat.
Ce cade 'n mine dârș și greu?
Să nu fi tristă tu mereu.*

L A S E M Ă N A T

*Aceasta-i clipa de amurg.
 Stau sub o poartă în mirare.
 Bătăile din urmă ale zilei curg:
 Din răni cuvinte de însângereare.*

*Pe câmpul ce s'agață tot de noapte,
 Zăresc la fân în zdrențe 'naripate
 Bătrânul cu iapa 'n lumini ciudate.
 Iar corbii împrejur vin cu șoapte.*

*Și iapa și goana de pene
 Pe albul moșneag l'au lăsat,
 Stingher sub a stelelor gene
 El veșnicul cerc la 'ncântat.*

*În traista-i cu grâu tot s'afundă
 Și daruri împarte prin lan.
 Sub zarea înstelată'n undă
 S'apropie de a ceasurilor nesfârșit liman.*

Trad. de Oscar Walter Cisek

DOCUMENTE LITERARE

Scrisori primite de d-l Iacob Negruzzi dela diferiti
scriitori Români, publicate de Gh. Cardaș.

2) DELA TITU MAIORESCU

I.

Paris, Dienstag 2 Aprilie, 1867.

Juvenis ornatissime,

Bitte, Kündige in deiner Sonntagsvorlesen an (wenn der Brief nicht zu spät kommt) und lasse jedenfalls in der ersten April numer deiner Zeitung an kündigen und an der Universität afficciren:

D. Maiorescu va ține prelecțiunea sa publică despre critica rațiunei (Kant) Duminică în 9 Aprilie la ora 1.

Ich werde zwar am 2 April schon in Iassy sein, aber vermuthlich in einer Verfassung, welche unter aller Kritik über haupt und insbesondere unter der Kritik der r. [einen] Vernunft sein wird.

Grüsse an leite, T. Maiorescu

II.

București, 29/11 1874.

Iubite Jacques,

Fă-bine trimite lui Picot, Paris 3, Place d'Eylan numerele din „Convorbiri“, în cari este cuprins articolul lui Apostol Mărgărit asupra Macedonenilor ¹⁾. Picot (autorul documentelor pour servir à l'étude des dialects romanes)

¹⁾ Apostol Mărgărit: „Comunele române din Dacia Aureliană“ și „Școlile române de peste Dunăre“ în „Convorbiri Lit. anul VIII.

publică un studiu asupra Românilor transilvăneni și transdanubieni, și pe lângă aceste, dări de seamă regulate despre noi în „Revue de Bibliographie” a lui Leroux.

Din această cauză cred, că i-ai putea trimite regulat foaia Ta „Noblesse oblige”. Dar cât pentru numerele menționate, acele Te rog trimete-i-le în ori ce cas.

2. Nu mai vine Slavici? Fă bine amintește lui Eminescu să’mi comunice *de urgență* lista tuturor articolelor, despre care crede, că trebuiesc să figureze în „Conversations-Lexikon Brockhaus”), precum și a celor ce ar trebui eliminate din ultima edițiune.

Am primit o scrisoare de la Brockhaus, care aprobă colaborarea lui Eminescu și pe de altă parte Vodă se interesează a cunoaște lista lucrărilor.

[Doctoratul ce’mi promisesă să’l facă, pe baza cărei misiuni i-am mandat subvențiunea anume pentru acel scop. Lipsirea lui la făgăduința dată ar fi greu de calificat între amici]²⁾.

3. Pregătește „Junimea” cartea de citire pentru școalele secundare?

Aici lucrurile merg bine. Proiectul meu de lege al învățământului se tipărește. Indată ce va parăsi teascurile, vi’l trimit. Lui Fētu, care a fost jignit — cu drept cuvânt — de indiscrețiunea celor ce’i-au publicat o rezoluțiune a mea, menită a rămâne confidențială, i-am scris câte-va rânduri de espicare.

Salutări și complimente ție și D-rei Rosetti. Pentru D-na Negruzzi o respectuoasă sărutare de mână și, ca totdeauna, exprimarea părerii mele de rău, că nu mă pot subscrie înaintea D-sale decât cu numele foarte burghez de

T. Maiorescu

III.

București, Luni 24 Noembrie 75.

Iubite Jacques,

N’am timp să scriu mai multe scrisori. Îți scriu Ție și pentru Ganea și Pogor.

¹⁾ Apărut în mai multe volume și ediții.

²⁾ Fragmentul cuprins între paranteze drepte se află șters în scrisoarea lui Maiorescu. N. Edit.

I. Am vorbit cu Socec pentru Schopenhauer. Socec e gata a da hârtia gratis, a și telegrafiat la Viena, după înțelegerea ce am avut, și hârtia vă vine la tipografia. Insa lucrarea tipografică trebuie să o dea tipografia Voastră, rămânând a se despăgubi împreună cu Socec din vânzarea cărții. Primești?

Atunci începe retipărirea părții odată publicată într'un număr al „Convorb.“, îndată ce va sosi hârtia lui Socec. Poate, s'ar putè tipări cu *Garmond* și nu cu *Cicero*.

Înainte însă de a se tipări în formatul cărții trebuie să mi se trimeată mie o corectură frântă în pagine. La crtografie nu veți părăsi odată nefericitul *de'ntâi* în loc de *d'intâi*? *D'impreună* nu *d'impreună*, *d'impotrivă* nu *d'impotrivă*, *dincolo* nu *de'ncolo* etc. etc. Und wor allem: man legt *d'intâi* und müssst *de'ntâi*.

Warum unnütz inconsequent sein?

Respunde' mi întâi la aceste și'ți trimet îndată manuscriptul.

II. Îți trimet atunci totodată o traducere bunicică a lui Hamlet de Dr. Stern, care zice că recunoaște critica ce i se făcuse odată contra traducerii „Clopotului“ și s'a îndreptat.

Trebuie să știi, că Stern eră unul din cei mai buni elevi ai Liceului Sf. Sava de aici și născut în București.

III. Cumnată-mea, care a învățat destul de bine românește în acest an, a tradus în nemțește (Cocoana Nastasica, Popa Gavril)¹ și va mai traduce și din Slavici, poate și Ganea, Odobescu. E vorba să se publice în ediție deosebită la Brockhaus.... Traducerea e foarte bună. N'ai nimic în contră ca autor?

À tout Seigneur tout honneur.

IV. Cartea de cetire pentru Gimnasia? — Dacă vă trebuie ceva bani pentru un copist, faceți cerere formală la Ministeriu, arătând scopul și suma.

V. Cum se poate să-Ți fi dat Tu votul pentru Suciu și Ionescu la alegerea rectoratului? Culianu nu eră mai bun? Nur e mai bun chiar Micle? Eu nu voi întări pe nici unul, ci voi aștepta modificarea Legii Instr., care s'a și început n discuția secțiilor astăzi.

VI. Vrei să primești deputăția în vre unul din colegiele vacante?

VII. Ganea și Pogor să vie *imediat* la București! Facem politică sau nu? Este o solidaritate între voi din Iassi și între mine?

¹ De d-l Iacob Negruzzi.

Trebue să facem față în contra atitudinii gheșeftarilor Boerescu, Aslan etc. ? Atunci trebue să vie în Cameră și ei, căci singura lege importantă, unde prin mine vor să ne atace pe toți, e în sesiunea prezentă legea Instrucției].

Complimente D-nei Maria Negruzzi și calde mulțumiri pentru prea amabila primire ce mi-a făcut cu ocazia ultimei mele venituri la Iassi.

Al tău,

T. M.

IV

16/28 Mai 1876, Berlin, Thiergarten-Hôtel.

Iubite Jacques,

Îți trimet în fine manuscript Schopenhauer pentru vr'o 6 sau 8 numere. Spre neplăcuta mea surprindere văd că mi lipsesc în manuscript două coale ! Le ai tu încă de atunci ? Dacă nu, le voi traduce eu a două oară, însă mai târziu. Legătura între deosebitele părți ale aforismelor este așa de slabă, încât nu se strică nimic prin o asemenea sărire peste câteva pagine. Continuarea este dar așa : După cele publicate acum 4 ani în „Convorbiri“ ¹⁾ vine alăturatele coale imprimate (corectura făcută), apoi ar veni în manuscript coalele 11 și 12, care însă lipsesc ; dacă nu le ai nici tu, atunci continuă cu alăturata coală „Parcurge 13“ în dulce infinitum.

Fă bine mai îndreptează-mi traducerea cu ocazia corecturii. Eu n'am revăzut-o bine. Curăți-o mai ales de unele neologisme. Pe a treia pag. a coalei 23 e scris cu creionul „das citat copieren aus pag. 363“ și în alte locuri găsești „est“ cu două linii încrucișate. Aceasta însemnează că textul citațiunii în limba originală trebue copiat din cartea lui Schop. la pag. indicată, aceasta numai pentru cazul, când ai face și Tu în „Convorbiri“ ca Schopenh., adică să dai pe lângă traducere și citatul original. Dacă nu atunci lasă-le la o parte. Dar vezi, să nu tipărească seșarul „cit. pag. 363“.

Complimente Doamnei din partea neveste-mi și a mea.

Al tău, Titu

¹⁾ «Aforisme pentru înțelepciunea în viață» în «Convorbiri lit.» anul al VI, cu urmare în anul al X-lea N. Edit.

București, 19 Noembrie 1876.

Iubite Jacques,

Tu credeași, că manuscriptul lui Schopenhauer stă gata în saltarul meu și că sunt eu numai așa de nepăsător de a nu-l trimite. Dar lucrul nu e așa de simplu. Manuscriptul vechiu s'a isprăvit cu pagina ce Ți-o adusesse D. Vărgolici. Traduc dar din nou, și primele pagine ale noiei traduceri. Ți le trimet în alăturare, pentru a pute începe tipărirea lor; peste 5 zile îți mai trimet cam tot atât manuscript, așa încât să poți publică întregul rest al rubricii B din „Părenese și Maxime“ în numărul de la 1 Decembrie.

Nu mai nepăsător nu am fost nici odată pentru lucruri literare, și mai ales nu pentru „Convorbirile“ Tale. Dar luna din urmă a fost grea pentru mine. M'am mutat, mi-am așezat cele 2.000 volume de cărți, îmi caut o nouă poziție și stau sub acuzarea ministerială —, îți par destul aceste împrejurări, pentru a tăia cuiva puțința de a face o lucrare mai serioasă în literatură?

Și serioasă trebuie să fie traducerea lui Schopenhauer, și va fi de acum înainte. Nu știi, cu ce interes neașteptat se cetește în București; mi-e cu atât mai mult năcas de reaua stilizare a unor pasaje a le mele din partea publicată în numărul din urmă al „Conv.“.

— Fă bine înapoieste D-lui Creangă alăturatul manuscript „Moș Nichifor“ și spune-i din parte mi mulțumiri și pentru trimitere și pentru scrisoarea hazlie de acum câteva zile.

Am pentru „Convorbiri“ un articol cam lung, ce mi l-a trimis D. Bărbescu, fost revizor școlar, băiat inteligent și energic. Dar trebuie remaniat, nu băiatul, ci articolul. Dacă voi avè timp, fac eu remanierea; dacă nu Ți-l trimet *tale quale* peste 5 zile și atunci foarfecă-l Tu cu marea deprindere ce o ai.

O idee, ce ar fi bine să o realizezi îndată. Pune pe pagina din urmă a copertei „Convorbirilor“ un mic catalog alfabetic al tuturor publicărilor făcute de membrii „Junimei“.

Mulți oameni întreabă după ele, ar fi dar un repertoriu folositor, și totodată o podoabă a revistei Tale în locul uritelor specimene de litere care se reslățesc astăzi pe acel posterior. Eu îmi închipuesc acest catalog în două coloanle,

ca pe copertele lui Charpentier. Alăturtez lucrările mele și câteva altele, de care îmi aduc aminte. Să completeze înșii autori.

Nevastă-mea mulțumește pentru scrisoarea ce i-ai trimis'o și salută, împreună cu mine, pe D-na Negruzzi.

Al tău,

T. M.

VI

Marți, 23 Noembrie 76.

Iubite Jacques,

Iată și partea din urmă a lui Schopenhauer pentru viitorul număr din „Convorbiri”. Mai zi, acum, că nu Ți lucrez nimic!

Dar pe Bărbescu Ți'l trimit neîndreptat. Multă muncă, o sumă de neologisme rele, pe la început trebuie scurtat în jumătate, fără acea citare a lui Leibnitz, etc... De ce să întărim strigătul de germanism? Dar încolo cred că Bărbescu e un băiat cu minte, pe care e bine să'l atragi prin publicarea manuscriptului lui¹⁾.

De ce nu publici drama lui Slavici?²⁾ Să nu uităm, că Slavici este cel mai capabil scriitor al întregii „Junimi”. Îți trimisesem odată o traducere din Shakespeare de Stern. Ai de gând să o publici?³⁾.

Al tău,

T. M.

VII

București, 17/29 Ianuarie 1877.

Iubite Jacques,

Dintr'o călătorie la Buzău, unde am aparat pe un fost Prefect înaintea Juraților, m'am întors așa de răcit, încât am zăcut 5 zile sub teama unei inflamații de plămâni.

¹⁾ Lucrarea lui Bărbescu n'a apărut în „Convorbiri”.

²⁾ Probabil că e vorba de „Gaspar Grațiani” apărută mult mai târziu în „Convorbiri”.

³⁾ Traducerea d-lui Stern n'a mai apărut în Convorbiri.

Acum sunt bine, dar și timpul a trecut așa încât nu-ți trimet pentru viitorul număr al „Conv.” decât alăturata pag. din Schopenhauer. Dar tot ai destul manuscript pentru un număr. Pentru numărul 12 și cel din urmă îți trimet, se'nțelege, tot Schopenhauer începând de la *D/471*, până la sfârșit, împreună cu capitolul despre deosebirea vârstelor, care îl am pe jumătate gata încă de mai nainte. Socec vrea să editeze apoi toată traducerea în formă de carte deosebită.

Intre lucrările „Junimei” pe coperta „Convorb.” s'a uitat „Othello” de Carp. Anul XI începe în format 8°, nu așa? Vine și mai ești, fiindcă încapă mult mai puțin în același număr de coale. Nu te îngriji de abonați, se vor găsi de sigur, și volumele restante vor fi vândute ca premii. În zioa, când vor reveni Conservatorii la putere, acțiunea noastră intelectuală va fi îndoit de energică și stăruitoare. Am învățat minte cu toții.

„Timpul” nu publică nici o notiță despre „Convorb.”, fiindcă e redactat de fleacul cela de H. Grădă. Însă foaia noastră cea nouă dacă o fundăm, sau „Timpul” dacă (precum se agită acum) intră sub mână mea, se'nțelege că va da samă de tot ce apare în revista Ta.

De ce nu mai scrii „Copii de pe natură”, după părerea mea adevăratul teren al penei tale humoristice? D. e. o cetire a „Monitorului” cu desbaterile Camerei și Senatului sub roșii este un izvor bogat. Și altele, și altele: Belferul diplomat la Paris, etc.

Pentru D-na Negruzzi complimente și salutări din partea neveste-mi, cărei din norocire îi priesc București în iarna aceasta mult mai bine.

Al tău amic,

T. M.

Fă bine, dă lui Eminescu alăturatul bilet dacă mai este el pe la tipografie; dacă nu; Te rog, fă-mi tu comanda.

VIII

Strada Herestraie, 27. Vineri 4 Noembrie 77.

Iubite Jacques,

Borekhaus cere pentru ediția 12 a lexiconului seu de conversație biografia scurtă (10 rânduri) a tatălui tău și a mea proprie. Fă bine dă-mi acea notiță, și alătură și data naș-

terii tale. Eu vreau să fac ca adaos: Sein Sohn Iacob N. u. s. w. berühmter Redacteur der Convorbiri u. s. w.

K. P. Franzos cere „rumänische Skizzen“ pentru a le enunța în *Gegenwart* a lui P. Linden u. s. w. Scherer asemenea pentru *Deutsche Rundchen*. Cum vezi, ne lățim prin străinătate.

Cum stă cu contribuțiile *Timpului*? Fă bine, spune să se trimeată banii adunați lui Teodor Rosetti. Căci Eminescu continuă a muri de foame — agonia poetilor români.

Al tău,

T. M.

IX

București, Strada Herestreu, 27. Luni 28 Noembrie 1877.

Iubite Jacques,

Mulțumesc pentru nota biografică despre tatăl tău. Sub bandă îți trimet astăzi $\frac{1}{2}$ numere din *Revista Contimp.* cu începutul studiului lui Păucescu. Păucescu Te roagă să retipărești totul fără a mai menționa revista, și roagă Tipografia Convorbirilor să-i tragă 500 exemplare al studiului său, în Broșură în 8° întrebuintând sațul din Convorbiri și plătind, el Păucescu, hârtia și o mică indemnizare pentru tipar.

[Fă bine, răspunde, dacă se primește, cu ce și dacă se poate, ca să stea sațul câteva zile]¹⁾.

Numai când nu s'ar face prea multe greșeli de tipar în încurcata parte a manuscriptului!

2. În unul din numerele trimise ale revistei vei afla o notiță asupra „Rumänische Skizzen“ scoasă din „*Vossische Zeitung*“. Poate s'ar nemeri să fie publicată în *Convorbiri*.

Altele vor urmă.

3. Sub altă bandă îți trimet o lucrare interesantă. Vei fi aflat despre *basmelor* culese de Ispirescu sub modestul titlu al „culegătorului-tipograf“. În „*Sprachliches aus rum. Volksmärchen*“ de Jarnik se aduce cea mai mare laudă acestei culegeri, prețioase în sensul în care sunt prețioase scrierile lui Creangă prin elementul lor popular. După indemnul meu, *culegătorul tipograf* trimite pentru *Convor-*

¹⁾ Acest paragraf aflat între paranteze drepte, e șters în autograf

biri istoria lui Ștefan cel Mare scrisă în ton popular, es ist der erste Versuch einer wirklich Volksthumlehre Geschichts darstellung bei uns in sofern in den Convorbiri so recht am Platze. Două condiții Te roagă D. Ispirescu să i le primești: a) să i înapoiești manuscriptul (prin mine) după ce se va fi tipărit, b) să nu l numești altfel în „Convorbiri” decât „Un culegător-Tipograf”²⁾. Trimite Pogor bani lui Slavici și Eminescu pe Oct. și Nocrmie la *Timpul*? Să i trimeată dea dreptul lui. Adresa: „Ion Slavici, la redacția *Timpului*. București, Palatul Dacia”.

Ce frumoasă e „Dona Clara” a lui Naum!

Nuvela lui Ganea deabia Vinerea viitoare vom ajunge a o ceti în reinceputa noastră „Junime”.

Al tău amic,

T. M.

X.

București, Mercuri 8 Febr. 1878

Iubite Jacques,

Crede, Te rog, că numai curata neputință materială de a găsi un pătrar de oră liber m'a împedecat de a ți scrie, până acum și a ți mulțumi încă odată de tot ce ai făcut pentru mine și de scrisoarea cu interesantele notițe asupra alegerii. (N. B. Max hat mir einen grossen Gratulations-brief zuschickt und die... in einer Note denunziert das sie meine Wahl angreifen wollen. Schöner Kerl!). Una din cauzele acestor covârșitoare supărări a le mele este și prezența lui Lascăr Catargi aici, care ne adună în toate serile ca să desbatem asupra atitudinii noastre ca partid și ca foști Miniștri acușați. În ori ce cas vom protesta în contra retragerii acuzării. Însă cum? Unde?

That are the questions.

Interpelarea lui Beizade Wițică asupra condițiilor de pace, care se va desbate în Senat mâine, este signalul acțiunii noastre, pe care însă nu cred că e prudent a o comunica printr'o scrisoare. En attendantes impresia tuturor este că Basarabia e pierdută și că Ministeriul joacă o infamă

²⁾ Vezi „Convorbiri Literare” anul XII.

comedie, cel puțin Cogălniceanu și C. A. Rosetti, dacă nu și...

Dovadă pentru aceasta e amânarea votării asupra alegerii mele, și aceeași amânare par a o face și cu Generalul Florescu. Nu vor, ca unul din noi să deștepte Basarabia în Cameră. Nu s'ar putea face o manifestare a alegătorilor din col. I, în care să se proteste în contra nerepresentării în Cameră a celui mai important Colegiu în împrejurările de față? O depeșă a lui Beizade Grigore cu cei'alți? Ai cetit în *Timprul* articolul lui Eminescu (care nu'și poate încă stăpâni indignația) și prin urmare știi ce s'a petrecut. Și *România liberă* le-a aruncat un strigăt de indignare.

Mavrogenie *greu* bolnav. A răcit pe drum, astă seară aud că e în delir de friguri violente, și e teama unei inflamații de plămâni.

Al tău T. M.

TEATRU

SCENA „VICLENIILOR LUI SCAPIN”

Din reînvierea pe care clasicismul a dobândit-o pe scenă, aiurea, grație luptelor aprige și savantelor controverse, a bătut un val și până în Teatrul nostru Național.

Mulțumită autorității și priceperii d-lui Paul Gusti, reluarea lui Molière cu „Vicleniile lui Scapin” a lăsat definitiv în urmă decorul anost al fundalului cu perspectivă și al culiselor-silucte.

Căci mai ales pentru clasici, s'a întâmplat acest lucru nenorocit, în ultimii douăzeci, treizeci de ani: moartea decorului. Și fără voie, în uscăciunea ambiantă, textul și ritmul piesei își pierdeau și ele calitățile.

Cărturari se deseserau, mâini se frângeau, zările se întunecau și nu se găsea un leac pentru boala gravă a clasicilor cari se stingeau în fiecare zi.

Când iată că, un gând nou și un dor de linie, de culoare și de ritm, readuce viața.

Cea dintâi, a dat semnalul, păstrătoarea datinilor molieresti, — Comedia Franceză. Ea nu s'a ferit să caute un stil, care contrar necesităților logice și realiste, să se lege cu ceva mult mai adânc, mai organic decât evenimentele scenice, cu spiritul însuș al piesei.

Și acelaș lucru l-a făcut și d-l Gusti la noi, gest care merită toată lauda.

Dar aceasta este numai o soluție a problemei.

Mai există și o a doua. Ea îi aparține lui Jacques Copeau și aduce în discuțiune chestiunea mult debătută a așa numitului „tréteau”, a cărui experimentare la teatrul de la „Vieux Colombier” a început tocmai cu această farsă molierescă: „Vicleniile lui Scapin”.

„Tréteau”-ul este o scenă primitivă și mică, un fel de schelă de lemn, așezată în mijlocul scenei celei mari, primind de la aceasta întreaga acțiune a piesei.

Întrebuințarea lui, și mai mult decât stilul cel nou al Comediei Franceze și al Teatrului nostru Național, caută să deslege farsa d'orice urmă de aderență realistă, și să o arunce într'un arbitrar în care să-și redobândească viața ei întreagă. De altfel Copeau are grijă să anunțe în programul spectacolului: „La scène est à Naples, mais l'action se déroule sur un tréteau de bois”.

Dar pentru a înțelege și mai bine intențiile să-l lăsăm chiar pe Copeau să-și povestească experiențele scenice cu privire la farsa lui Molière:

„La un moment, al încercărilor noastre de interpretare, am simțit necesitatea acestui „tréteau”. Astfel ne străduim, și ne vom sili și pe viitor, a nu crea nici un dispozitiv scenic dacă nu am fost constrânși la lucrul acesta de însăș drama. Ni s'a părut, sau mai degrabă am simțit că instrumentul acesta (la tréteau) exaltă jocul actorilor, că ordona și vivifia mișcările farsei.

Nu l-am înălțat aprioric pe scena noastră, nici dintr'o reminiscență,

nici dintr'o amintire literară, nici ca o explicație, nici ca un simbol. Ci pur și simplu de a servi viața textului; de a-l juca astfel cum nu a încetat să fie de trei sute de ani încoace.

Așa dar, am fost siliți, în mod natural și necesar să dispunem evoluțiile noastre scenice, în cadrul unui volum legat de patru părți cu planul scenei și reprezentând o suprafață restrânsă, clară și sonoră în raport cu o suprafață amplă, plină și mată care e scena însăși.

Rezultatele obținute prin întrebuintarea tréteau-ului s'au văzut din expunerea de mai sus.

Oricare ar fi soluția reînviării unei piese clasice, pe scenă, ea e bine venită.

Grație lor, generațiile viitoare vor putea înțelege din vreme toate frumusețile dramei clasice și să nădăjduim că vor da cu conștiință ultimele asalturi să o smulgă din mâinile sgârcite și uscate, care au înăbușat atâtă vreme.

Ion Marin Sadoveanu

ERATĂ

În articolul din numărul trecut „Către Pacea Internațională” al d-lui N. Lahovary, s'au strecurat câteva greșeli. Facem cuvenita rectificare:

A se citi:

Pag. 450 rândul 6: Realizarea de azi este ca o floare nouă a unei plante bătrâne ce e și are rădăcinile adânc în conștiințele oamenilor, în loc de: Realizarea... care are rădăcinile adânci.

Pag. 436, par. 2: Prin *acei Monarci* a tot puternile care... în loc de: Prin cel Monarc atât puternic.

Pag. 437, par. 2: Pacea (din Augsburg)... suborânduia factorul spiritual și individual, *factorului* geografic și monarhic, colectivității politice... în loc de: suborânduia... factorul geografic și monarhic, colectivității politice.

Pag. 437, par. 4: „*Le Grand Dessein*”... în loc de: „*Le Grand Dessin*”.

Pag. 438, par. 4: ... scopuri politice ce nu se puteau aduce la îndeplinire fără a se arunca Europa întreagă într'un războiu sângeros și... în loc de scopuri politice... fără a se fi aruncat Europa întreagă...

Pag. 438, par. 5: „*Le Nouveau Cygne*” în loc de: „*Le Neveau*”.

Pag. 440, par. 4: Se cuvine să însemnăm ca această primă încercare de Confederațiune Europeană, în loc de: Se cuvine să însemnăm cu aceasta ca prima încercare de Confederațiune...

Pag. 443, par. 3: Dacă vrem să înlăturăm războiul ca soluția conflictelor internaționale, în loc de: Dacă vrem... cu soluția conflictelor...

Pag. 447, al. 4: ... *ironia* sarcastică cu care Metternich și Cannig au privit... în loc de: tirania sarcastică cu care...

Pag. 448, par. 2: ... înmulțirea neîncetată a mijloacelor de comunicațiune a *apropiat* (artile unele de altele, în loc de: ... a proprietăților unele...

Pag. 449, par. 4: ... Libertatea individuală fiind baza esențială a societății democratice, *grupările legitime* vor fi numai acelea care se vor bizui pe consesmentul cetățenilor în loc de: ... libertatea... baza esențială a societății democratice generale, legitime vor fi numai acelea care...

Pag. 449, par. 5: ... secolul al XIX-lea, dominat cum era de ideologia naționalistă-liberală, cauza de războaie internaționale... în loc de: ... naționalistă-liberală, e cauza de războaie...

Pag. 450, par. 3: În acest conflict de *tendințe*, socialistii au jucat cu tot numărul lor, un rol *șters*, în loc de: În acest conflict de tendințe, socialistii au jucat... un rol șiret.

Pag. 453, par. 1: ... Continentul american nu mai știe ce *este* războiul în loc de: ... nu mai știe ce e a se război...

Pag. 454, par. 2: O paradoxală ironie a soartei a vrut ca Statele-Unite să refuze până astăzi să facă parte din Liga care a fost inspirată de tradițiunile lor istorice și politice și care își *datorește* existența în primul rând fostului lor Președinte, în loc de: O paradoxală... și care își datoresc existența... fostului lor Președinte.

SCRISORI VECHI

Încercări de trecere la Unire a Românilor din Bulgaria.

Popa Dragsin către Mitropolia din Blaj

III

*Exellencia Văstra pré Graciöse Domnule Arhipastori sarut
Santa Drépla.*

Prin acésta va facû cunoscutû, ca să bine voiçi a lua in bagare de Sama Umilita mé rógare... cumca Missiuné de Viddin caré sau Administrat pana acum de Maritul Vicariat Apostolicû din Bucuresiti are in Viddin Mahala Kumbair 700 de Suflete de Romani Unici, și cu ce sant afara dela sate em pregiuru Viddinului 3000, și 200 de Suflete, și acésta suma este de un restimp Unita, dara de nou nu au fost cu potincia de a mai primi la Unire pentru ca Administratoru nostru pré puçin au grijitû pentru noi, dara promisiuni și Epistóle am capatat de ajiuns della Maria Sa D. Episcop Anton Iosif din Bucuresiti; Si vaçi ca din promisiuni nimica nu sau plinitu până astăzi, pentru a ceâa dorere de acest trist exemplu, ca nu era destul Unui credincios Argatu an hólđa sêu Viea D lui sau a porta greotatê Sarcini si diadufulû diili, nu mai si pentru de sêara sa grijiasca, ca cie va manca si unde se va Odihni... dara eu ca unulu cemû iobescu naçiuné și Voescu cu ansatare ami laci Religia tóte le am suferitu, ca la cé mai depre urma Candu cautamu ma Vedém asea de stramtoratu catu am lipsa si traui Vieci, precumû si pana astăzi.. pentru care sant ancredinciati ca si Maria sa Domnu Konsul c. r. de Viddinû după cum este va va adeveri! Anse eu prelanga tóte acésté nu ma desperedi, ci speredi an graçia celui atotu potinte, după disa Profetului ca candu santem parasiçi de Omeni atuncia Dumneçeu de vine atru ajutoru nostru pentru ce eu am prepusesem an minte, si im pironisem an inima, cumca ar fi de lipsa a face O Santa Kiasa de rogaciune Romanilor Unici din Viddin, pentru care din Sfatul D-lui Konsul am luatû Ostanela a mergie la Viena fiind recomandatu de Mariéa sa catre Exelenciile Sale Domni Ministri an privinçia unui ajutori de bani, pentru radicaré acielui mai sus aratatû Sant locasiu, precum amu si fostu cu Clari simul Domn Grigorie Silasiu la mai multe locuri an Viena si chiar singur Domnia sa entru-o audiencia ce au avutû la Maestatéa Sa au datu una suplica an numele nostru pentru rescumpararé placiului Beserici din Viddinû pré care am si capatatu-o della Maestaté Sa Amparatulu nostru prin Domnul Konsul 208 de Galbini austrieci,

cu care am si platit plăciu Biserici, an 20, Novembre c. n. si avem Kontractu la mana noastră an Konsulatu si totu prin Ōstanelele aciestui barbatu cu sufletu Mare Klarisimului D. Gregorie Silasiu, ni sau prezentatu din Viena O santa Crucie, pentru mangaerē poporului nostru, pre care nam pututo radica nici pana astadi, din cauza speselor... — Si fiindu eu anū Viena vam trimisu Exellenciei Vostre una rogare iarasi prin domnia sa Clari: Domn Gr. Silasiu! dela care am si primitu mangaitorul resultatū, totu prin Domnia sa, — pentru care am fostu fōrte aplecatu a mulciumi pentru tōte promisiunile Exellenciei Vōstre, cumca Exellencia Vōstra della buna Voincia și din ravna care aveci catra poporulu Romanū, cu multa aplecare si cu caldurōsa inima si cu Arhi-pastorēscā andurare san-teci gata spre a āmbracisia Missiunē de Viddin a o Administra Exelencia Vōstra. — Si totu prin D-sa sant ancunositinciātu, cumca Exellencia Vōstra aci facut O colecta an Arhi-dieceșā pentru Zidire Besserici din Viddin anca ači dat āndemnu si Altor Domni Episcopi ca se faca asemenē fapta an Diecesele Mariilor Sale, — pentru care eu sarutu Santa drēpta cē Arhipastorēscā, si prē frumos Mulciūscū, Umilitu radicanđumi Ochii Sufletului meu an susū, Zicū, ca acēșā Santa si stralucita fapta care aci facutu-o, si anca vreči a face Exellencia Vōstrā, Cieru sa o ancoroneđie, dar cie am audito despre Maria Sa Domnul Episcopū Alexandru Dobra ca nau voitu a facie kolecta an diecesā Mariei sale, — ci eu am putatu an conta mē dicānd cumca sant antors della Santa Unire. — Acēșā este prē lamuritu cunoscutu Mariilor Salle Domnilor Kanonici din Blasid pre cum eu singur am declarat causa si nengrijirē carē era pre timpulu acielā la poporul Unitu din diecesā Lugosiului, — clar veči si acēșā Exellencia vōstrā, cum ca Domnul Secretar Oltēnu parasi am fostu an diecesā Lugosiului mau fostu cielu mai mare con-trari, si ne anpacatu inimicu, pentru am si fostu silitu am parasi patria... — Si pentru acēșā cređi ca Domnul Episcopū nau voitu a facie Kolecta, dar și acēșā veči stio Exellencia Vōstrā, ca Patriēā am parasito, dara despre credinčā sa nu fte una ca acēā, nici Odatā antracēștū secolu trecatoriu. — dara despre antrebarē ca ce sau fa-cutu cu carcile date dela Tipografia Metropolitana acēlē carči le am anparcitu la pruncii poporului nostru, dintre care mai avem si ne date pana astadi, dara carcile cele pentru trebuinčā Biserici le am datu an dar la Biserica din Rabova si eu am ramas an lipsa de carči la Viddin pentru care va rogu de veci bine Voi am trimite un Tacām de carči la Viddin, pentru Kapela nostra.

Si iarasi va facu cunoscutu despre acēșā, cumca Anu trecutu totu am mai capatat cate ceva bani della D-nul Episcop di. Bucureșiti macar ca nu am avutu lēfā hotarāta, dara pre Anul acēșā 869 cu o vorba nu am capatat nici unu craiciaru... apoi cum potu eu sa traescu, fara spese antracēștu locu de strainatate... Si Kasa me este fōrte Grē dupa cumu este Obiceiu in Orientū, ca unul care portu acēștu felu de misiune trebue sam fie usia descisa pentru fiesite cine... — dara cu poporu care au trecutu Santa Unire avem anca si patru Preoči la Sate dintre care trei ar primitu Santa Unire de doi ani, si anume Kostandin Popescu din Komuna Kosēva, si preotul Petru Stan, din Komuna Isenu, si preotul Stancu Pavelu din Komuna Stanotern... dar Preotul Dimitrie Petrovitsi, sau antorsu la S. Unire numai la 7 October Anu cur. Acēșā e de načiune Bulgar an Komuna Csiungurusiu. Si mau promis Domnul Episcop din Bu-

curesiti ca si acestora le va facie lăfa hotarata spre mangairé lor, si pentru Dascalu meu dela Beserica si vasi ca nici aciasta nu sau plinit pana astadi éata cu ce angrijire au fost Administratoru nostru pentru Misiuné de Viddin... dara eu pré umilitu rogu andurare Arhipastoréscă, ca de va fi cu putincia ane facie Cieva ajiutor spre ane poté plini lipsale antracésta iarna, mai nainte pana cie se vor anregula cile lalte tóte,... si amu fórte de lipsa a veni pana la Exellencia vóstra, pentru hirotonia fiului meu Petru, si din cauza speselorú nu potú veni, dara dem va veni Andemana voi fi silitu a veni, pentru care raman asiteptandu parintesculu resulta an cielu mai scurt timpu!

Allu Excellenciei Vóstre cel mai plecatu si supusu fiu

Viddin la 14 December 1869.

Samoil Dragsin
misionar g.-katolik.

IV

Exelentiei Sale și Prea Venerabilului Consistoriu Metropolitanu!

Umilitu subscrisulu veniu inainte cu celu mai profundu respectu si facu cunoscutu, cum că poporulu nostru dein Turcia, dein judeciulu Vidinului, cela ce sa intorsu catra Santa unire se afla bine si in pace si catra celea siepte comune, cu 4000 de suflete, 4 baserici si cu 4 preoti adeca: *Stanoternu* baserica cu preotulu Stanu am primitu in 1868 Aprilu 25. *Cosiava*, baserica cu preotulu Constantin Popescu am primitu in 1868 Aprilu 28. *Iesenu* cu baserica si cu preotulu Petru Stanu i-am primitu in 1868 Maiu 5. *Ciongurusiu* cu baserica si preotulu Dimitrie Petroviciu am primitu in 1869 Iuliu 9. Acestea suntú comunele numai cari au baserici si preoti de cari se arata fora de celelalte comune ce nu au baserici si preoti.

De nou in acestu anu 1871 am intorsu la santa unire 18 comune, in cari suntú 11.000 de suflete cu 6 baserici si cu 6 preoti adeca: *Cibru-Palanca*, baserica cu preotulu Stanu Ionete i-am primitu in 1871 Aprilu in 6. *Rasova* baserica cu 4 preoti, preotulu Valcea Petru, preotulu Angelu Ilie, preotu George Todorovu, preotulu Stretco Dumitru, i-am primitu in 1871 Iunie 9. *Cerniveru*, baserica cu preotulu Dumitru am primitu in 1871 Iunie 11. *Dervis Mahala* cu baserica, am primitu in 1871 Iunie 12. *Carabagiacu* cu baserica i-am primitu in 1871 Iunie 16. *Memisioiu* cu baserica noua, care inca nu e gata nece santita am primitu in 1871, Iunie 18. Sau facutu cunoscutu adeca numai despre comunele ce au baserici si preoti; dar acesti preoti plinescu detoriile celea cuviintiose ale legei si prein celelalte comune, cari nu au preoti si baserici, suma de suflete presc totu in aceste 25 de comune este de 15.000 mii de suflete si preanga aceste tote m'am sêrguitu de am cumperatu unu pamentu in Vidinu cu 208 de galbini austriaci in anulu 1869 Octobré 22 (precum se vede in doc. aclosu) ca se aiba si religia nostra proprietatea ei; unde pre acestu pamentu am facutu unu monumentu si am pusu pre verfulu lui o cruce in Noembře 1869; si totu in acesta luna am facutu o mica capela de lemne si am impodobit'o cum am pututu in care se mangaia 581 de suflete de Romani, dar acestea cam adusu tote in anite, pentru a ve convinge despre adeveru; că untu unii deintre parintii si fratii nostri, cari s'ar mai increde că

este ceva unire in acelea parti orientale, pre unde mi-am pus tota virtutea si mi-am sacrificat vietia mea, dar partea cea mai marea se vede a fi la indoire despre ce crede adeverulu acesta.

Si facu cunoscutu si despre acesta ca dupa mergerea mea la Vidinu mi-au facutu Eminentia Sa Domnulu Episcopu Antonu Iosifu Ploimu dein Bucuresci o subventiune destinata de 5 napoleoni de auru pre luna si pentru inchiriarea casei deosebitu 2 galbeni pre luna si la daschali au datu unu Napoleonu la luna pre care mi au tramis-o Eminentia Sa la tempulu cuvenintiosu pana a fostu in Bucuresci; dar dupa plecarea Eminentiei Sale dein Bucuresci la Costantinopolu au ramas locotenentu Maria Sa Domnulu Vicariu Ionu Petru dela Cruce, care m'au tramisu numai celi 2 galbeni pentru inchiriarea casei: dar dein stipendiu meu celu mai susu aratatu de 5 Napoleoni la luna nu mi-a nece o para pentru anulu 1869 si de pre anulu 1870 erasi asemenea 7 luni nu mi a platitu; pentru care pre 19 luni am a primi 95 de Napoleoni dela administratorulu dein Bucuresci. Si candu ceream leafa mea mai de multa ori prein epistole dela Domnu Vicariu mi raspundea Maria Sa ca va veni Episcopulu mane poimane si mi va plati dupa cum se vede prein tote oficiosele epistole, celea dela Ordinariatoru precum dice si in epistola de sub numeru 389 dein anulu 1869 Octobre 2. „Credintia si curagiu! ca aveti se ve capetati leafa fara amenare pentru totu anulu 1869 si se nu ve impucina-ti ca candu suntemu parassiti de omeni atunci devine D-dieu intru ajutorulu nostru“. Bine, ar fostu frumose cuvente, am multumitu; inse in fapta nece pana astadi nu sa plinitu.

Er dupa venirea Domnului Episcopu Ignatiu Paulu in Bucuresci am fostu la Prea Santia Sa, la buna cuventare si i-am aratatu cum sta poporulu unitu in misiunea Vidinului si atunci m'am adresatu catra Maria Sa a-mi cere leafa cea mai susu aratata care nu am primit'o dela Vicariu pana la acelu Tempu, si rezultatulu asia i-a fostu ca nu recunoscce nimicu de celea ce au fostu mai inainte de venirea sa in Bucuresci, ci de nou miau destinatu subventiune de 6 napoleoni pre luna, pre carea a si inceputu a mi-o da la anul 1870 dela Octobre pana la Februaru anulu 1871. Era dela Februaru si pana acum nu mi-a datu nimicu, care dupa dreptate se cuvene se-mi de pentru 8 luni, 48 de napoleoni si pentru celea mai susu aratate 19 luni 95 de napoleoni, care se vede ca este suma pentru 27 de luni are se mi de 143 de napoleoni pre cari mai de multe ori i-am cerutu la Santia Sa si nece in unu timpu nu vrea ca se me despagubesca, ci spune Maria Sa ca este Episcopu latinu dar nu este de ritulu grecu si pentru acea nu vrea ca se-mi platesca, dara eu nu me potu latinisa pre mene si pre acelu poporu de 15.000 mii de suflete pentru interesulu acela ca se-mi pociu castig leafa, care mi-a oprit'o Maria Sa si nu vrea se mi-o de, dar' tristu esemplu de o fapta ca acea dela unu Prea Santitu Episcopu, ca se-nu lu mustre semtiurile sale de a recugeta ceva mai de parte dar de credemu ca este ceriu si cene-va ca se-lu domnesca, va fi vediutu dorerea, asudarea, si alergarea mea diua si noptea flamendu, setosu, голу, in lipsa fora de a ave nece de in vreo parte vreo sprigiona in nesuferitele scarbe si in mare nevoia; ba ce e mai multu vietia in pericolu pre totu momentu-lu, inse nece acestea tote, nu au potutu a sta in contra rivnei miele, ca se-me inspaimenteze despre a-mi stinge caldura ce am avut'o pentru mantuirea natiunei si latirea religiunei mele; dar servulu, care a portatu greutatea sarcinei si a suferitu zedufulu dilei

semenendu si secerandu in holda domnului seu apoi cu durere ar fi că ser'a se nu si primesca denariulu. Dar eu pentru că nu mi sau tramisu leafa la tempulu seu nu m'am desperatu si se-mi fiu parasiu credintiosii, că am fostu de securu că leafa, care mi sa destinatu de catra administratoriu fora smentela debue se-o primescu macar de a si veni ceva mai tardiu pentru acea eu fiindu in lipsa m'am imprumutatu dela facutorii de bene in 27 de luni cu 600 de fl. mai inainte pana a nu veni domnulu episcopu Paulu si 100 fl. in acestu anu.

Si deosebitu de acestea 700 fl. chiria casei este neplatita pentru 8 luni, 8 lire turcesti si cu acestu feliu de conditia me am imprumutatu intru celea 27 de luni cu cea mai susu aratata suma, scriindu că am se primescu dela administratorulu dein Bucuresci 143 de napoleoni si am fostu incredintiatu, că am de unde intorce la aceli facutori de bene adeca de in leafa mea. Dar acuma vedindu că se apera si cu definitivu se lapeda acestu administratoru de a nu me plati nece de cum nemica, ce am a face eu acum? si unde me voliu duce? Si catra cene voliu plange eu astadi? si se credie? că se potu află gratia si mantuire dein aceste periculose detorii, care mi le au asediatu pre capulu meu Santulu Episcopu Paulu, că se me scape dein trensele; dara eu aceste imprumutari nu am cheltuitu in carciune si pre la locuri necuvenintiose ci vai am plinitu lipsele amblando in privintia interesului latirei Santei Uniri. Asia dara eu acuma umilitu rogu bunatatea cea parintiesca a Exellentiei Sale si a Prea Venerabilului Consistoriu Motropolitanu, deca am credentia de celea mai susu aratate, si deca se pote ajuta-ti-me in casulu acesta a' era de nu se pote se-me ajutati imprumuta-ti-me cu 700 fl. că se-mi potu plati celea mai susu aratate detorii, si cu 8 lire Ca se potu plati chiria casei pre 8 luni, si erasi rogu că se nu me treceti cu vederea că intru alte parte nu am unde me duce afora de catu numai la gratia cea parintiesca a strabunului nostru Patronu dein arhi-diecesa Blasiului in Ardealu. Speru cum-ca umilita mea rogare nu se va trece cu vederea.

Alu Exellentiei Vostre si Prea Venerabilului Consistoriu Metropolitanu, Cel mai plecatu si supusu fiu

Blasiu 14 Octob. 1871.

Samoil Dragsinu

Misionar Apostolic si parohie in Viddin.

V

Prin această facă cunoscută, cum că după primire Ordinului Exellenței văstre mamă radicată din Viddin, și amă predată Kapela aceia care prin multa mă Ostanéla am făcutu-o pentru Romanii-Unici și cu ce au avutu în launtrul ei și cu Potirul meu, la Preotulu R. Kath din Kalafatū anume Bartolomei Pantaleoni, la 24 lunie le am datū în primire lui! dara eu ma aflu astazi în Romania la unu satu anume Golenci aproape de Kalafatū; și am vrutū mai de multe ori că să viu la Exellenția Văstra, ansa din cauza speselor nu am potutu veni! dara veți ști Exellenție, ca pe norociții mei fiu, namă potutū săi scotū din Vidin, fiindū ca santu Zalogū său amanetū la Turci, ca pe lângă toate ca am vîndutu Moșiica fiilorū miei, care facea preți de trei mii de fiorini, V: A: amu datu-o numai în două-

sprezece sute de fiorini, care eam prefacutu în două sute de Galbini Imparatesiti, și éam datú acolo la Turci unde am fostú datori, de mam plinitú lipsa cielorú necesari pentru traiu viečí, în cei trei ani, cândú nu miam primitú léafa ficsata, eu carele ma aflam întra cielú-locú pentru Propagaré S: Unfri, si totusi cu cele două sute de Galbini nu am pututú împaca, ci amú mai ramasú cinzečí de Galbini datori anca, pentru care se afla copii mei ca Robi acolo în lipsa mé. — Așéa dara Exellencie éata ca vazi cu Ochii aceia care nici prin minte nu mia trecutú, ca în locu de a vedéa eu mlingaere dupa tóte ostanelele mele care le am suferitu în șapte sau optu ani de zile, Acuma ma vazi prigonitu și bajocoritú, fără de asili din care cauza miaci Ordonatu ca sa esu áfara de acolo, dar acésta este frumosú Exellenciei vazi ca este judecatú dupa dreptate mulțiamescu, ca eu am curacitu unu locú de maracinii îngimpatori și Patulú este asiternut, ca se sa ducá altul, vrednicu și demnú de lauda, sa se odihnésca, si sa domnésca întra celu locu care eu lam pregátitá, darú de bine voičí ca sa viu mai de grabé la Blasi, sami trimítú Administratorul din Bucuresiti despagubiré, ca sami potú scóte Copiúi din Viddin din mînile Turcilor, și atuncé voi poté veni la Blasi fara nici o împedecare, apoi D. Episcop din Bucuresiti sasi plínésca scopul său, — pentru care Umilitú rogú bunátatea Exellenciei vóstre, ca acésta rogare a mé sa nu O treciečí cu vederé, ci fára întârđiere sami trimítečí cuvinciosulu resultatú, pentru ca ma gáscu aicéa întracestu locu murituri de fóme.

Allu Exellenciei vóstre umilu și plecatu fiu
Samoil Dragsin

Komuna Gollenci Maglavit in 20 Iulie 1872.
România

VI

Umilu subu scrisulú prinú aciasta făcú cunoscutú cumú ca dupa Binecuvintaré Ecselentiei Vóstre care miați datu-o prinú D-lú Secretarú, amú venitu la Kalafatu, si aby amú ajunsú pana astazi în 12 Novembre, din cauza cá miarú ostánitu chái. Si ma voi întrziia aicea încă, vreo 8 zile spre a se mai odihni. Si retornaré amú va fi la Santa Monastire preste Orsiava priinú Banatú, pentru ca aveni dreptú peste Munti Romanii nu potú căci este chaléa periculóse; Simu pare fórté ráu căci maú apucatú unu timpú contrari calatorii, caci paicéa ningie, darú dinú citúm va fi cu putintia eu ma vol sili batarú catu de tarziu spre a ajunge la Monastire.

Alu Ecselentiei Vostre celú mai plecatú fiú

Kalafatu 12 Noembre 873.

S. Dragsin
Administratorú

VII

Dupa ce cu ajutorulu si puteréa lui Dumnedieu, întrun intervalu de 9 ani ca Misionarú luandú sortéa apostolica în partile Orientale, si aciasta cu atata succesú inbucuratoriu, in catú locuitorii Romani dinú partile Viddinului, in numer la vreo 52. comune in care se afla vre-o 18—000 de suflete primira S. Unire cu Beserica Romei, si pe zi ce mergia se immultia poporulú.—

Dara dorere prin intrigile si tôte apucaturile celorlora voitori de rău, si contrari ai Santei Uniri si pôte Dumnezeu le stie, alte cauze inca, fusesi siliti a parasi acelu popor credincios.

Acuma de presinte numai de catu primii una Epistola forte magulitoare, prin cară me răaga ca cu oru ce mijloce se ma mai întorcă odata la dansii — sau daca nici de catu nu — atunci sale respundu dupa cum me vor erta inprejurările. — Va veti îndura Escellentia Vostra a o vedé aci subu aclusa.

Starile mele inprejuru si respectiva familie, ce o amu numi concedu nici pre una cale se primescă asemenea misiune. — Altu cumu respunsu mangoitoriu dupa cum se recere nu sumu competente ale da.

Din care motive vin cu tota supuneră a cadea la Parintasca gratie a Escellentiei vestre rugandume ca se va îndurati amu consulta in privintia aciasta, cu care se pociu da deplina mangaere acelu popor.

Totu deodată emi iau indrasneala ame ruga ca semi pardonati daca indrasnescu du pa modesta mea opiniune a aduce ceva amintire Escellentiei Vostre de ore ce acelu popor dupa cum se vede din aci alaturata Epistola au forte mare aplecare catre persóna méa. Altu cumu pe langa tota buna mea vointia ce o amu catre dansii, nu sum in stare ca se ma hotarascu la asemenea.

Aru fi de doritu ca spre mangaeră acelora sa se afle un individ plinu de religie resolutu, care apoi in persona méa lasi introducea in locul meu. — Carele apoi lucrând cu unu zelu apostolicu, peste putinu tempu amu casitiga unu popor numerosu inu Orientu.

Si fiindu ca aciasta nu este in poteră méa. — indrasnescu a cadă la Parintasca ingrijire a Escellentiei Vestre, ca pentru apareră, mantuiră sufletelor, si casitigară acelu popor, se binevoiti a dispuue préa graciosu, ca oru cumu să se resolve die un barbatu espartu atatu in poterile corporale catu si spiretuale. — Si care ca atare să fie demnu de acciasi inalta chemare, fiindu totu de odata credinciosu si sultanului Domnitoru — care dupa esperintia ce o am facutu eu forte multu partinesite pe Greco Catholic — Si asiă saru potéa casitiga una Beserica Gr: Catholica in partile Orientului.

Carele pentru indrasniră ce o facu si in comoditidu cu aceste simple siruri sperandu bine cuvantaré Escellentiei vestre asiteptandă parintesculu resultatu sumu

Allu Escellentiei Vostre pré plecatu și supusu servu

S. Monastire dela Stramba Fizesiu

14 Noember 1874

Samoilă Dragsin

Ero-Administratore

CĂRȚI, REVISTE, ZIARE

Platon (Apărarea lui Socrates, Kriton, Phaidon), în românește de Cezar Papacostea, „Din Publicațiile Casei Școalelor”, No. 15, 1923, LXXII 270 pag. 14 lei.

Iată, la o depărtare numai de câteva luni una de alta, a doua traducere din Platon, care ni se dă. A doua oară răsună printre noi glasul temut al lui Socrate.

„Nu știu, bărbați ai Atenei, cum veți fi fost voi înduplecați de părătorii mei, însă eu, ascultându-i, mai că mi-am uitat de mine însumi, atât de convingător au vorbit. Și cu toate acestea, la dreptul vorbind, nu spuseră nimic adevărat. De una însă m'am mirat mai mult ca de toate neadevărurile înșirate de ei: au spus că voi trebuie să vă temeți de mine, ca să nu vă înșel, întrucât sunt primejdios în vorbire. Intr'adevăr, nu li-a fost măcar rușine că eu cu fapta îi voi dovedi mincinoși, numai decât, acum când luând cuvântul mă voi arăta cu desăvârșire nemeș-te-ugit în arta vorbirii. Aceasta mi se pare cea mai mare nerușinare ce poate fi: firește, afară de cazul când ei ar înțelege prin vorbele „primejdios în vorbire” o însușire a celui ce spune fără ocol adevărul”. (*Cezar Papacostea, Apărarea, pag. 2.*)

„Nu știu, Atenieni, ce impresie au făcut asupra voastră acuza-torii mei; eu, era cât p'aci să nu mă mai recunosc, atât au fost de convingătoare discursurile lor. Și totuș, ca să vorbim drept, nimic din ce au spus ei nu este adevărat. Dar dintre toate min-ciunile lor, niciuna nu m'a mirat mai mult decât aceea prin care vă stătuește (sic) să fiți cu băgare de seamă față de elo-cința mea. Mi s'a părut culmea nerușinării, că nu s'au temut de ocară unei desmințiri, pe care o să le-o dau numai decât, ară-tându-le că nu sunt de loc elocvent, afară numai dacă prin a-ceasta nu înțeleg pe omul care spune adevărul”. (*Șt. Bezdechi, Apologia, pag. 119.*)

Cele două traduceri se urmează și mai departe la fel de credin-cioase ca înțeles. De redarea lui întocmai, chiar fără să ne mai du-cem până la textul grec, n'avem de ce ne îndoi. Cu atât mai ușor ne putem deda cercetării formale.

Felul cum începe unul și celălalt traducător vădește și gândul care i-a însoțit mereu în munca lor. Gândul acesta face de altminteri ca ambele lucrări să nu se confunde și întâmpinarea că două tra-duceri în același timp ale lui Platon sunt prea mult pentru tânăra noastră literatură, să n'aibă temei.

D-l Cezar Papacostea arhaizează. Fraza se face bătrână și argumentul sfătos. Gura vorbește din trecut, fără grabă, și încărcată, când e o temere de echivoc sau de spărtură, cu tot felul de întrebări analitice. Nu s'a urmărit numai proecția tremurătoare pe ecranul unei alte limbi, ci o urzire din nou, din alte elemente, a unei atmosfere. De aceea ne simțim aici mai la larg și ne lăsăm furăți de citire. Numai rareori, la un clipit din pleoape de scuturare a farmecului, dacă ni se pare că liniile senine de temple grecești au luat chip de arcade și de intrări apăsate sub brăe și ciubuce, și plecăm iară cu frică ochii. Nu vrem să ne întoarcem. Întrebăm, ca Socrate pe Kriton, la d-l Papacostea: „*Au nu-i încă prea de vreme?*” Această creare de atmosferă nu e însă darul unei nevinovații înzestrată de primitiv, ci rodul unei arhitecturi savante. Și arhaizarea nu se teme să se facă pe alocuri antichizare. Socrate va fi Socrates; Fedon, Phaidon; Criton, Kriton; Pitagora, Pythagoras; Beotia, Boiotia; Teba, Thebai; dialoguri, dialogi, și câte și mai câte. Socrate capătă, cu discreție binevoitoare, ceva doctoral și cuvântul i se potrivește mai mult după locul, știut de noi astăzi, în istoria filozofiei. Nasul lui în vânt și picioarele desculțe prin agora trebuie acoperite cu demnitatea fie și a unei galimații sau a unei întorsături pedante. E o haină de cronică românească medievală pe care profesorul grav, cu știință dar și cu purtări bune, de acum, o întinde colegial învățătorului de înțelepejiune, ironist și nepăsător de ale lumii, de odinioară. De pildă: „Kriton: — De unde ai această credință? — Socrates: — Iată de unde; *într'adevăr*, eu trebuie să mor a doua zi după aceea când va sosi corabia”. În deosebi acest „*într'adevăr*”, care e o trecere exclamativă, nouă foarte puțin obișnuită și strecurată prin asemănare cu franceza și germana, ni se pare prea des sub condeiul român al lui Platon. E și în fragmentul citat de noi mai sus și de unde ar fi un câstig să lipsească.

În schimb, și sărind peste alte observări de amănunt, ce adâncire, ce comuniune în Platon! E o împământenire care rămâne până la urmă firească și scumpă, mai mult decât ar fi printr'o strălucire de veșmânt, prin rotunjimea grea și băstinașă, nu asemenea aurului rar și poltit de barbari, ci ca stâncile sau ca o brazdă neagră de ogor trac, peste care a trecut lira lui Orfeu, marele inițiat și începătorul.

D-l Bezdechi e mai nou, modern, zămbitor, căutând expresia de toate zilele și extrema simplitate. Când, pentru ajungerea ei, se împiedică de o împerechere populară, de stradă, de parlament sau de ziar, nu se sfiște. Și-o încorporează și trece mai departe, apropiind și actualizând. Socrate la domnia-sa are *impresia* sau o *să* le facă și-o să le dreagă, toată vremea. E un Platon de buzunar, fără note și introduceri, ușor de mănuit, îmbietor pentru mai grăbiți și de citit înaintea celui papacostian.

Suntem martorii unei reînvieri a antichității printre noi, care trebuie să ne facă aproape cucernici. Legați atâtea timp și prin atâtea cu Elenii sau cu Grecii, dela popasurile de corăbii și târgurile Pontului Euxin până la bolta și crucea bizantină și la visurile politice peste care abia a trecut secolul, noi n'am știut scoate din comoara lor banii cei de preț. Dar e o binefacere că acum cel puțin, târziu, cazmaua unui studios li descopere și-i lustruește de sgură. Unii vor intra în muzeul cu mumii. Destui se vor deserta însă și în averea noastră, se vor amesteca cu ea și-i vor înălța valoarea. Platon e, printre ei, cum sunt și Iliada și Odiseea, talantul de aur.

O școală întreagă de cercetători sau de talmaci e la lucru. Departe stă Universitatea, cu datinele ei de carte și cu entuziasmul mistic, încătușat în inele de doctrină, și de alta, imigrarea macedo-română. Spre deosebire de Ardeleni și de Basarabeni cari nu s'au priceput să ne ducă la izvoarele esoterice de frumusețe și cugetare ale Germanilor și Rușilor, frații noștri sudici au fost la datorie. Sub cheia lor, Elada, cu minunea ei fără pereche, scurtă în înflorire și nesfârșită în mireasmă, ni se deschide. Oropșiți de istorie și uitați, la ei acasă, de noi, oamenii aceștia, prin reprezentanții lor cei mai proaspeți, unii întunecați și înceti, alții vorbăreți și mlădioși, dela Murnu și Papacostea, la Foti și Bezdechi, sau peste șanturi, la Capidan și Papahagi, lucrează dârz la ridicarea unor puternici stâlpi culturali pe sub o zidărie improvizată mai mult în vânt și de ochii lumii. Cum să se răsplătească o asemenea faptă? Țara le poate da rosturi și onoruri, pe care ei nu le caută și la care ei nu țin. Dar noi avem atâta recunoștință și laude! Să luăm din ele fără socoteală și să împărțăm pe acești călători în lumină. Nu numai zeilor li-e cea mai plăcută hrană, fumul jertfelor.

Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir (tr. Gorge Pascu), „Cartea Românească”, 1923.

La împlinirea a două sute de ani dela moartea celui mai învățat Domn pe care l-au avut țările românești, un om de carte de astăzi a ostenit ca să-l sărbătorească. El ne-a dat o nouă traducere a „Descrierii Moldovei”. E păcat că domnescul cărturar n'a scris-o într'adevăr, precum se credea, întâiu în românește, sau că n'a talmăcit-o însuș din limba latinească a științei de atunci. Nu scriem aceasta ca o răutate, ușarnică și fără reazim, împotriva profesorului de literatură românească veche dela Iași. Dar o carte a vremii, cu amănuntele ei vii și pe alocuri cu atâtea erezuri și naivități, are nevoie, ca să nu scadă și să nu ne ție înainte-i cu spiritul cărcotaș critic al unui elev de liceu, de toată nevinovăția și vraja graiului de odinioară. În fraza noastră, cu inele și încheeturi bătute sub ciocanul unei jumătăți de veac de stilism sau de gazetărie, pietrele coroanei voevodale scrășnesc și se sting. În loc să pătrundem noi, cu pași de evlavie, în trecut, aducem trecutul între noi. Să ne închipuim, deși exemplul e extrem, că Neculce și-ar fi însemnat *Cronica* sau *Cuvintele*, în latinește și el, sfătosul Biv Vel-Vornic, și că i le-am citi acum numai în proiecția nouă a unui contemporan! Ar trebui ca această proiecție să fie ea însăși a unui artist, și atunci l-am avea acolo mai mult pe acesta decât pe autor. Iar un autor s'ar împăca poate mai bucuros cu vânzarea dintâi decât cu cea de pe urmă. D-l Gorge Pascu e însă om de știință.

Avem până azi din această „Descriere” două traduceri, una după un text german, tipărită la Mănăstirea Neamțului în 1825, retipărită în 1851 de C. Negruzzi, la 1868 de Lătescu și ajunsă până la noi în Biblioteca Socec No. 10—11 din 1909; iar cealaltă, care ar fi trebuit să fie după o copie făcută în țară a originalului latinesc, de Papiu Ilarian și Hodoș, la 1875. Traducătorul arată că aceste traduceri sunt una singură, pentru că cea de a doua a urmat foarte de aproape pe cea dintâi. D-l Gorge Pascu a urcat la izvor.

Pentru o părere, cât de slabă, despre sonoritatea și cadența celor două traduceri, punem câteva rânduri, luate la întâmplare, față în față. Se va vedea mai bine dacă și întru cât e vorba de o înaintare,

lăsând deoparte că una e traducere după original și alta traducere de traducere, sau că redarea cea nouă e întreagă, fără sărituri și alterări.

(1825)

*Despre întărirea sau înnoirea
Domnilor*

Într'acest chip, precum am arătat mai sus, se da Domnilor Moldovei stăpânirea dela Poarta Otomană, care măcar că se vede a fi prea bună, însă atâta este de nestatornică, încât neavând ei cele mai tari legături, nici gândesc când le cade din mâini; căci cu ce chip se arată Otomanii asupra Moldovenilor au arătat ei îndestul de luminat, încât cu dreptate se zice pentru dâșii acest proverb: că ei nu gonesc pe epure cu căinii, ci cu carul; nici pe cal nu caută să-l amăgească cu traista deșartă.

(Socec pag. 128)

(1923)

Despre confirmarea Domnilor

Domniea, în felul în care am povestit acumă că se da Domnilor Moldovei dela Poartă, era pompoasă, dar așa de subredă, că, dacă nu era apărată de cercuri foarte tari, o scăpau din mîni mai răpede decît se putea crede. În adevăr, în felul în care s-au purtat fața de Moldoveni, Turcii au arătat indevajuns (!), așa că nu pe nedrept s-a zis despre dîșii proverbul că nu vinează iepurii cu cîinii și nici nu caută să momească calul cu sacul deșert.

(Cartea Rom. pag. 87)

Poate că uităm însă prea mult pe Cantemir Domnul pentru domnul Pascu, originalul pentru traducere, sărbătoarea pentru prilejul vorbirii de ea. Să ne întoarcem către Chezar și să-i dăm ce e al Chezarului. Să nu uităm a spune cât de largă se deschide din aceste foi vechi Țara Moldovei, cu plaiurile și cu oamenii, cu bogăția și cu istoria, cu credințele și cu nădejile ei. Pentru întâia oară trage pânza de păclă și de păianjen de pe ea mîna obosită de condeiu a unui surghiunit încoronat. E întâia carte a unui pămîntean care vorbește în amănunt și cu pricepere despre noi străinătăți.

N'am ajuns încă vremea să sărbătorim pe un scriitor peste care au trecut secole, dînd fireasca ediție a operelor lui complete. O dovadă e și această traducere, care apare — în haina ei umilă, fără un portret sau o reproducere de manuscris — aproape ca o îndrăzneală. Nici astăzi Cantemir, după fuga lui la Împăratul creștin, nu se poate întoarce în țară!

Castelul Peleş, monografie istorică — geografică — turistică — pictorească — descriptivă a castelelor regale din Sinaia cu împrejurimile lor. A. Grupul călăuzelor văii Prahova. Seria I. Monumente și localități. No. 1. Castelul Peleş, cu 40 planșe fotografice, cu 5 planuri și o hartă. (Din publicațiile „Hanului Drumeților”, Asociație patriotică pentru răspîndirea turismului și crearea de parcuri naționale în România), de *Mihai Haret*, „Cartea românească”, 1924, 96 pag. 40 lei.

Titlul acesta, atât de lung și de explicit, care ar fi pedant pe frontonul oricărei alte cărți, e aci o cheazășie de pricepere. El e în acelaș timp un rezumat al cuprinsului. Face parte din stilul călăuzelor, care

trebuie să spună totul ce e nevoie să se știe, în cât mai puține cuvinte, dar fără să lipsească niciunul. În acest țărâm, de munți și de ape, orice lipsă se răzbină. Se citește din titlu, ca dintr-o hartă, că monografia e scrisă de un drumet încercat. Monografia însă nu dă de minciună această presupunere. Am făcut la fel, învârtindu-ne atâtea timp în jurul titlului, înainte să intrăm în carte. Știm mai puțin însă dacă o asemenea întârziere, bună pentru o călăuză tipărită, rămâne tot o dovadă de pricepere când e întrebuințată de un recenzent pentru o scurtă călăuză de cronică într-o călăuză de natură și artă.

O călăuză e de obicei o publicație uscată. Tot ce ar fi în ea carne și culoare, ar fi cusur. Literatură. D-l Haret e cum nu se poate mai departe de literatură, și cu toate acestea călăuză sa nu e uscată. Mulțumită celor două pagini de introducere, prin care intrăm ca pe subț o boltă caldă de amintiri. Tot ce se arată, din umbră de-aici la capătul ei, tăiat în lumină și e însuși subiectul călăuzei, văzut prin această ocheană personală se înviează și freamătă. Și din preajma castelului său, deschis din tavan și din părți ca într-o vrajă, scotocit în toate comorile și tainele lui, Regele Carol răsare deodată și supraveghează foae cu foae, dealungul întregii cărți, lucrarea aceasta de analiză și de evlavie.

Sunt aci destule lucruri noi și atâtea care au fost puse la un loc pentru întâia oară, sau au fost amintite după o mahnită uitare. Pentru toate, autorul are dreptul la prețuire. El întrece pe toți înaintașii cari au scris despre castel, fără să-i desființeze. Cartea lui nu trăiește decât cu castelul și dealungul zidurilor acestuia, prin parcuri și terase, pe cărării de munte și cuiburi de șoim; a celorlalți caută să i se substituie și luptă să-l ridice încă odată din fum de fraze și ornamente de imagini.

Călăuză Haret e abia un început de serie. Atâtea frumuseți ale țării așteaptă să fie „deschise”. Cheia lor sunt călăuzele. Cei cari stăpânesc meșteșugul să ne dea cât mai multe. D-l Haret e un bun meșteșugar. Ne-a dovedit-o și cu alt prilej, cu „Munții Sinaei, Rucărului și Branului”. Nu-i părușim încrederea.

Les stations balnéaires et les eaux minérales de România, cu 85 de fotografii și o hartă, „Cartea medicală” 1923.

Lucrarea a fost scrisă pentru Expoziția de igienă dela Strasburg. Ea trebuia să îplinească două scopuri: unul de lămurire și celălalt de propagandă. Credem că și le-a împlinit pe amândouă.

Țara trece pe dinaintea ochilor cu nenumăratele ei locuri de sănătate și de desfătare. După înșirarea, cu toate datele cerute, științifice și turistice, a lacurilor cu sare sau cu nămol, a izvoarelor leșioase, iodate sau pucioase, calde sau reci, de munte sau de țărm de mare, răsăr și colturile de umbră și de aer, de frumusețe și de odihnă. Abia când le găsești puse la olaltă, și de condeiul fără gând de stil sau de patos de România pitorească, al unui specialist, îți dai mai limpede seama, și tu, băștinăș, de câtă bogăție te înconjoară. Străinul se va convinge și mira și el. Nici un cuvânt de îndemn dinadins n'a fost strecurat pentru aceasta. Interesul se naște singur. E un interes aproape numai de tablă de materie, de fotografie și de hartă. E poate cel mai puternic. Partea slabă, care ne privește, e că acest interes rămâne de cele mai multe ori acela al

faptei naturale: omul nu s'a ostenit prea mult să mai pue lângă ce-a dat Dumnezeu. Afară de câteva colțuri ardeleni și mai puține de dincoace de Carpați, împrejurările locale, de adăpost, de viață și de umanizare a elementului geografic, nu sunt o ispită nici pentru locuitorul țării, necum pentru bolnavul sau turistul internațional. Lucrul abia începe. Muntele cu vine de aur acopere tot orizontul. Dar el trebuie spart, pisat, trecut prin ciur, spălat prin jghiaburi, sau topit cu ape tari, până să-și dea strălucirea zăvorită în adâncurile lui. Fiecare carte de acest fel e ca o chemare la datorie.

Ceice au scos această călăuză-prospect cu fundament științific, nu se tem s'o facă. Dar ceea ce e prețios și dă încredere, e că o fac întâiu către ei înșiși. Această chemare la datorie e și o făgăduială. Societatea română de hidrologie medicală și de climatologie, înființată abia la 1 Mai 1922, era cea mai chemată să ne descopere nouă și lumii, arătându-le adevărata valoare, stațiunile balneare și climatice din România. Pasul de față, ca o hotărnicire a câmpului de lucru, e, din câte știm noi, cel dintâiu. Apoi va veni al doilea, programul. Și apoi, al treilea, aducerea la îndeplinire, punct cu punct. Aici taumaturgii vor avea nevoie de strașnice colaborări. Drumeții vor fi cei dintâi, cu neastâmpărul lor răscolitor, deșteptarea de entuziasm și pornirea de curenți migratorii vremelnice către popasurile de frumusețe, cari le vor da acea mână de ajutor. Și lucrând alături de ei și în folosul lor, vor lucra peste ei și pentru un folos mai larg: întoarcerea la natură, vatra de putere și de dor de viață.

Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathenvereins, Anul XXXVI, 1923, ediție proprie, Sibiu.

Un anuar de societate, fie și carpatină, care din 100 de pagini, 50 le are acoperite numai cu numele membrilor, poate să pară orice, afară de o carte de interes general. Iar „Anuarul Societății carpatine ardeleni”, sau prescurtat, cum e cunoscută dincolo, S. K. V., e o carte de interes general. Prin ce minune?

Prin nicio minune, dacă cumva nu e una puterea cuceritoare a faptelor. Prin chiar aceste fapte. S. K. V. are peste 4000 de membri. Și pe toate coastele, brănele, văile și vârfurile Carpaților, dai de urme ale osteneților ei. Drumuri șerpuesc prin singurătăți, cu semne învoite care te duc, fără altă cunoștință și îndreptare; adăposturi se ridică la un capăt de expediție, cu o vatră de gătit la cină și un așternut de fân pentru noapte. Aceasta în țara ciutelor negre și a vulturilor pleșuvi. Și tot timpul te întâlnești pe aceste cărări de piatră, care se tot rotesc deasupra aceleor poeni sau chei, înălțându-se mereu, până în nori și mai sus de ei, cu drumeți bălai, cu capul încărionțat, cu genunchii goi și sprinteni către toate unghiurile zării. Iată-l pe S. K. V. în faptă! Iar cartea în care el își arată munca dintr'un an, ajunge o carte de interes general. Mii de cititori o caută.

Turismul e, la „frații” noștri Sași, ca să vorbim graiul Sfântului Francisc, mai mult decât o mișcare de imitație și de moment. Religia naturii e, negreșit, germană de Miazănoapte. Dar aici, în umbra dalbilor Alpi transilvani, ea a ajuns o trebuință și un obicei. Două sute de mii de coloniști din veacul năvălirii Tătarilor, o înțeleg. Și multe mii i se și închină. Peste îngustimea lor de popor închis, de plugari și negustori aciuati sub vreun burg de cremene, se revarsă ca dintr'un curcubeu rănit, culori de poezie.

Munții sunt, de când se pomeneste, ai noștri. Opinca ciobanului român i-a străbătut, pe urma tălângilor, prin Blidul Urișilor, pe la Piatra lui Craiu și pe Drumul Țării de sub Negoii. Stănele lui s'au plimbat din loc în loc, dar numele date de el s'au creștat ca într'un răboj fermecat, din timpuri uitate și pentru timpuri uitate, dela Părăng prin Bucegi și mai departe. Iar astăzi, „frații” noștri Sași sau noi, când grăbim către ale noastre, după prispe înalte de răsărit de Soare sau după stânci ascunse, cu un singur brad peste o prăpastie, din lături de pe colțane, proptit în băț de cer, ne urmărește cu ochii același cioban. Ca niște străini am năvălit noi și ne-am tăiat cărările. El se dă la o parte și rămâne.

Va trebui să învățăm și noi tot mai mult aceste drumuri. Munții ne-așteaptă. Atâtea sunt de făcut pe care ceilalți nu le pot face. Anuarul acesta e un indemn. Descrierile lui de excursii vitejeste, sfaturile drumețești sau contribuțiile științifice, alături de socotelile bănești și programul celor 10 secții cu membrii lor, le fac fală. Dar mai mult decât la ele, să ne oprim la învățământul pentru noi ce se desface, nevăzut de ceilalți, de-acolo. Și să-l lăsăm să ne pătrundă. Să-l urmărim.

Em. B.

E. Lovinescu : „Critice” — Vol. VIII („Ancora”, 1923.)

În pofida tuturor înțeleptelor protestări ale bunilor săi prieteni : Agathon, Picrophonios și Glykyon — d. Lovinescu ne-a făcut, cândva, interesante confesiuni : „*voi face ce am făcut și până acum : critică pentru nuvelisti și nuvele pentru critici*”. Fără îndoială, se află aci motivul pentru care nuvelistii nu i-au socotit niciodată critic și criticii niciodată nuvelist. D. Lovinescu folosea adrese greșite. Se nedreptăția, deci, singur. Fiindcă — de fapt — nu scria nici pentru unii, nici pentru alții : ci, numai pentru sine. O mărturie fără sfială, și supt proprie semnătură : „*sunt un simplu cetitor ce-și are senzațiile lui, străbătând o carte : pe acestea le dau drept ceea ce pot valora*”. Cineva a spus, atunci : dilettantism. Cuvântul era, desigur, prea greu și pripit. Poate, tot așa de pripit ca și celălalt : impresionist.

După douăzeci de ani de scris, d. Lovinescu — li acest al VIII volum — precizează, retipărind câteva mărturisiri mai vechi și întregindu-le : „*Am pornit dela convingerea : critica nu e o știință ci o artă*”. „*O critică științifică ar fi o critică sigură dar tristă ; ar înlătura fantezia, avântul, patima generatoare de frumos*”. „*Am fost dela început un impresionist. Sunt și acum*”. Impresionismul însă „*nu stă în expresia unor păreri variabile sau în frica de răspundere, ci în natura acestei expresii ; l-am înțeles ca pe o problemă de tehnică*” : „*critic științific, Taine a fost totuși, sub raportul tehnice, un impresionist*”...

În concluzie : „*evoluția (felului de a face critică al d-lui Lovinescu) s'a înscris tot mai mult în sensul călăriei pasionate a certitudinii. Practicat ca o reducere la unitate, impresionismul trebuia să ajungă la procedul „figurinelor”, în care se poate prețui o sfortare spre sinteză*”.

Bucură-te deci. O! bunule Glykyon — „cu graiu mai dulce ca mierea de Hymet” — tu, care-l citeai pe Goethe și sfătuiai : „un critic ascultat și cu greutate trebuie să aibe păreri hotărâte”, ai triumfat...

„Istoria Literaturii Române” a Dr. N. Tcaciuc (Cernăuți, 1923) e o potecă prin care se poate pătrunde în tainețele, încă prea puțin cunoscute, ale literaturii noastre vechi.

E astfel o carte de mult folos. În atâta cât poate încapa în marginele unei schițe, d. Tcaciuc, profesor bucovinean, a trasat liniar cele câteva straturi cari alcătuiesc solul literaturii românești: tipăriturile bisericești, scrisul cronicarilor, vremea revărsărilor slavone, husite, grece, sunt bogat — și chiar personal — înfățișate; așa, de pildă, rândurile referitoare la obârșia „Codicelui Voronețian”, prin care d. Tcaciuc se declară hotărât împotriva celorlalți istorici:

„...bazat pe argumente luate din istoria Românilor și cea a popoarelor vecine, a ajuns (autorul acestei schițe) la convingerea că Codicele Voronețian și celelalte texte vechi, pe cari d. Iorga le numește texte husite, nu s-au scris în Ardeal, ci în Moldova și se pare că nu în vreo mănăstire, căci în mănăstiri era predominantă cărturăria slavă, ci aproape de scaunul domnesc, în orașul de reședință al Voievodului, deci probabil în Suceava și anume în secolul al XV-lea...”, cu toate că nu ne dau decât afirmațiuni, ne îndrituiesc să le gândim o urmare curândă și mai documentată. Fiindcă, fără îndoială, adevărata istorie literară nu constă din a rezuma ori îngheșa fără nici un sistem, una lângă alta, date; ci din a treia — pe temeiul de cercetări definitive — materialul istoric. Așa înțelegând, cartea d-lui Tcaciuc, deși numai o schiță sumară, este deasupra altor încercări de istorie literară, prea stufoase de amănunte inutile.

Tipărită mai înainte în două reviste streine: una germană, alta rusă, cu rost informativ — „Istoria Literaturii” d-lui Tcaciuc are, în afară de acestea, o valoare de popularizare a celor dintâi încolțiri literare românești.

I. Valerian: „Caravanele Tăcerii”, versuri. („Convorbiri Literare”, 1923).

Fără o puternică originalitate formală (ciudățeni de ritm, incoherențe pompoase, imagini îndrăznețe — adică: apucături care consacră astăzi și aduc succesul imediat) volumul d-lui I. Valerian este însă, hotărât, mărturia unei bogate sensibilități: poezia din „Caravanele Tăcerii” este poate asemeni lemnului vechiu de violină, în care se închid adânci rezonanțe de suflet. Cuvântul singur, izolat, e uneori șters, fără contur; imaginea luminează izbitor numai arare versul.

E, fără îndoială, un voit fel de a scri: lectura volumului ne duce spre gândul că d. Valerian nu acordă cuvântului nici o valoare vizuală, nici una auditivă — cum e obiceiul în poezia de astăzi — ci, una pur-sufletească:

...De-atunci e liniște 'n deșertul larg din mine,
Dar când străbat iar dunele tăcerii
Și astăzi simt cum sufletul meu poartă
Adânc în tainele cugetării
Acceiași caravană moartă..”.

Sunt versuri — și aproape toate sunt la fel — cari trebuiesc neapărat cetite cu voce înceată: pasul glasului, lunecând peste rânduri,

se înfundă în ele ca într'un covor; și, astfel, cuvintele cad de pe vers ca niște mătânii de tristeță:

„Ești, prieteni, din chiliile de lut
În călea caravelor ce vin
Să vă împart cămilele pe rând...
Deși adânc mă mistue un gând,
Că le veți irosi fără de rost
Nepricupând câte comori au fost...”

Sensibilitatea d-lui I. Valerian a avut, desigur, rare ancorări în viață: de aci, caracterul impersonal al poeziei sale. Tristețea — care o umbrește — nu este prilejuită de o durere pe care a cercat-o; ci, mai curând, e ăușit prelung al imensei suferinți omenești: „o milă uriașă” îl cuprinde pentru „pământul îmbătrânit”, care se trage nesimțit sub pleoapa unui „giulgiu de milenii”. Lipsa acestui continuu și direct contact cu viața, lămurește absența din volum a poeziei erotice și preferința pentru poezia de simbol: *Albatrosul*, *Crater Stins*, *Flacăra*, *Muzeul*, *Vin Caravanele*. Și — cu toate că nu cultivă cuvântul sonor și metafora izbitoare — d. Valerian da, totuși, admirabile poezii de simbol, cu un bogat conținut sufletesc:

„...Vulcanul care-a gâlgăit cândva
În carcerile-adânci din mine,

E ros de ploi și de furtuni
Și din vesmintele de slavă
N'a mai rămas pe trupul lui
Decât o pojghiță de lavă...

Dorm apele ieșite 'n fundul lui
Atât de împietrit,
Că'mi văd reflexul chipului — de ceară
Și-un aspru bloc de milă mă doboară

Reminescențe sure din văzduh
Își ning cenușa moartelor lumine
Și simt că de-ași privi mai mult,
M'ași nărui în adâncime
Cu tot scheletul lumii peste mine

E, dela început, un simbol direct interiorizat. De altminteri, acesta este, în genere, procedeul autorului „*Caravelor Tăcerii*”. De aceea poezia sa de simbol se frânge, de multe ori, într'o poezie de pură notație launtrică. În „*Viziuni Cosmice*”, d. Valerian — fără să aibe versul lapidar, aspru ca, de pildă, I. Barbu — reușește să umanizeze marile tragedii cosmice, prin reducerea lor la simplu fapt-divers: îmbătrânit, rătăcind mereu prin spații, pământul, se va nărui curând în haos; în urmă lui:

...pe-un astru depărtat
Un astrolog de-asupra unei planșe aplecat
A șters încet o stea cu roșu
Și-apoi pe-o carte groasă însemnă cu nepăsare
O data oarecare...”

Prin dragostea de abstract și prin acea „milă uriașă”, d. Valerian erea, de asemeni, sortit poeziei de ideie: *Cercul* (care ne aminteste *Sfârșitul* din „*Viziuni Cosmice*”) și *Ertarea lui Iuda*: Iuda a trebuit să omoare pe Isus, care a „presimțit vânzarea” și „tăcând l-a îndrumat”, pentru a-i „invăpăia feștila umilului său cult”.

D. Lovinescu a întâmpinat, acum doi ani — în „pragul tutelar” al „*Sburătorului*” — poezia d-lui I. Valerian cu întrebarea:

„...Hei!.. Cine-a vorbit în liniștea de păslă?”

Întârziat, răspunsul („*Caravanele Tăcerii*”) sosește abia acum: în liniștea de păslă a poeziei din ultimul timp, vorbise unul dintre cei chemați.

Al. Bădăuță

Charles Gide: *Salariul, traducere în românește de: D-l N. G. Eremie*

Editura *Ancora* tipărește în traducere românească a D-lui N. G. Eremie studiul *Salariul* de Ch. Gide. Lucrarea aceasta, ne spune în prefață economistul francez: «Nu cuprinde nici discuțiunea contro-verselor, ca aceea privitoare la Contractul de muncă sau la dreptul de grevă, și nici un comentariu al legislației muncitorești, ci numai o trecere în revistă a *instituțiilor sociale* dela începutul sec. XX., precum și a reformelor ale căror rezultate par câștigate și a experiențelor, cari s’au arătat până acum a fi cele mai eficace».

În primul capitol, Gide vorbește despre cele *trei scopuri ale revendicărilor muncitorești*, cari sunt: 1. *mărirea salariului*, 2. *reducerea zilei de lucru* și 3. *independența și demnitatea lucrătorului în raporturile cu patronul*. — Ca mijloace de realizare sunt: legile naturale, după unii economiști, — sau, după alți: asociațiunea, patronatul, legislațiunea.

Asociațiunea, ca mijloc de realizare, este reprezentată prin *Sindicatul muncitorești*, care culminează în Germania, unde sunt sindicalizați până la 63% din lumea muncitorească. — Apoi vine Anglia cu abia 26%, Statele-Unite cu 27%, Franța cu 26%, Italia cu 27% etc. — Peste tot, ar fi azi în lume cam vreo 20 milioane lucrători sindicalizați.

Ca mijloace de acțiune ale sindicatelor sunt: 1. *Contractul colectiv*, care face ca desbaterea pentru fixarea salariului să aibă loc, nu între lucrător și patron, ci între sindicat și patron; 2. *tariful uniform*, care îndesebii că suprimă liberul joc al cererii și al ofertei, — mai lovește și în munca cu bucata; 3. *munca în comandă*, care nu-i de cât «un contract intervenit între o echipă de lucrători și patron, după care echipa își ia asupra-și, pe un preț convenit, o lucrare determinată»; 4. *excluderea ucenicilor, femeilor și lucrătorilor străini*, care este învinuită că ar reînvia monopolul corporativ din evul mediu; 5. *boicotarea patronilor*, care nu se supun sindicatelor; 6. *labelul*, adică eticheta sindicală aplicată pe articolele fabricate în stabilimentele, care se conformează, în ce privește salariile și condițiile de muncă, tarifelor sindicale, — și al 7. *grevele*, așa numitele: „ultima ratio”, — care, lucru cam curios, sunt «poate numai una din caracteristicile unei *prosperități economice* din ce în ce mai mare. — Aci, în acest însemnat capitol, se arată: cât costă grevele, statistica grevelor, rezultatul lor, succese și nesuccese, cât se câștigă și cât se

pierde, programul sindicalist, rezistența organizată de patroni, prin așa numitele sindicatele galbene și prin despăgubirea patronilor păgubiți prin grevele, la care n'au cedat.

În capitolul: *Instituțiunile Patronale* se vorbește despre veșnic interesanta, dar nerealizata chestiune a *Participării la beneficii*, sub toate ale ei forme, și cu tristețe se constată că «numărul întreprinderilor care adoptă sistemul participării nu compensează numărul acelor care renunță la el». Tot aci se vorbește și de *acționariatul muncitoresc*, care nicidecum nu este pe placul șefilor socialiști, căci «un asemenea sistem are drept rezultat să transforme lucrătorii în mici capitaliști, niște burghezi, și să-i desfacă astfel de clasa lor, pentru a-i face să treacă în câmpul opus».

În capitolul următor: *Legislațiunea muncitorească* se arată rolul Statului în fixarea unui *Salariu minim*, și mai ales în *protecțiunea sănătății lucrătorului*, chestiunea care acum după război a fost desbătută în Societatea Națiunilor, unde ulterior se va stabili în asta privință o *legislație internațională*, lipsită însă deocamdată de obligativitatea imperativă de drept pentru statele semnate.

În partea a doua a lucrării, Gide se ocupă de cele trei rezultate ale mijloacelor de acțiune, și anume de: 1. *Remunerarea muncii*. Aci se arată: urcarea și cauzele urcării salariilor în sec. 19. (cu o bogată statistică), — urcarea costului vieții, salariul în ajunul războiului și urcarea salariului în timpul și după război. Cu acest prilej se vorbește despre: «Inegalitatea de remunerare între munca manuală și cea intelectuală, care era excesivă altă dată, iar azi tinde să se răstoarne». — Interesant este că Gide nu crede ca această «ne așteaptă urcarea a salariilor» ar mai putea scădea, chiar dacă această urcare ar provoca o micșorare a cererei de muncă.

În capitolul *Limitarea timpului de muncă*, Gide, după ce observă că azi se aude cerându-se chiar 6 ore de muncă și numai pentru 5 zile și jumătate pe săptămână, face constatarea că, cu toate protestările sindicatelor, această treptată micșorare a zilei de lucru corespunde cu o treptată scădere a producțiunii. Tot aci se arată greutățile întâmpinate în aplicarea *repausului duminical*.

În fine, ultimul capitol se ocupă de: *Relațiunile dintre salariați și patroni*. În el se vorbește despre consiliile de împăcaciune și de arbitraj, și mai ales despre acea «democratizare a industriei», formulată și susținută de președintele Wilson, care tinde să răstoarne vechea «monarhie patronală», înlocuind-o prin participarea la direcție a lucrătorilor, sau prin așa numita «guvernarea parlamentară a uzinei». Se arată însă că aceste *comitete industriale*, în afară că stânjinesc și umilesc pe patroni, — nici nu sunt pe placul sindicatelor, care văd în ele «o mașinațiune în potriva propriei lor influențe». De aceea: «primirea pe care le au făcut-o sindicatele a fost destul de rece».

Cartea este scrisă într'un lăudabil spirit de imparțialitate, și este cât se poate de lămurită și plină de învățăminte cu privire la această actuală și iritantă chestiune a salariului. — Traducerea este cu multa îngrijire făcută.

M. Mihăileanu

Criza Criticeii. Pentru lectorul atent, dar izolat de tumultul vieții literare, nimic nu pare mai ciudat ca strigătul vechiu al câtorva reviste tinere: „dezorganizare“, „criză iterară“.

De fapt, totul e numai o simplă neînțelegere. O confuzie. Nu asistăm la o criză a producției literare, ci la una a criticei. Lucrul e evident. Critica actuală — pe care, dintr'un sentiment de onestitate pentru formele literare, ar trebui s'o numim mai corect: foileton — își geme agonia; altă dată creiatoare de miragii și snobism cârtăresc, nu-și mai poate susține astăzi nici miragiul propriei existențe și utilități. Demonul gustului obștesc a învins.

Cândva, Maiorescu a reușit să imprime literaturii o directivă, fiindcă nu existau preferințe. Există numai o literatură bună și una rea. Nu existau aproape cititori. Pentru vremurile noastre problema e mult mai gravă: există cetitori, există o literatură bună, una rea; dar, cea ce-i neliniștitor, e că există cititori pentru literatura cea rea. Sunt — e drept — și câțiva pentru cea bună, dar numărul lor e prea mic în raport cu mulțimea celorlalți.

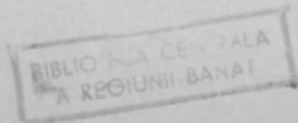
Lămurirea acestei stări e ușoară. Pentru scoarța vechilor așezări sociale, războiul a fost ca un cutremur: a năruit culmile vechi și luminate, spre a înălța în locul lor strate mai adânci și întinse. Prea brusc chemate la viață, noile alcătuiuri, au adus cu ele mărul și preferințele vailor: gustul lor a alcătuit un imens debuseu pentru publicațiile efitine. Acestor fenomene de geologie socială a corespuns unele în lumea literară: ca-și ruralii, care năvaliseră spre orașe, mahalaua literală a năzuit spre centru; scriitori, cari — prin apucături și talent — ar fi trebuit să rămână la periferia literaturii, ca omizile ori ca viermii, s'au târât către înalturile ei.

Cineva, a scris — de pildă — un „roman de moravuri“, adică 630 de pagini, în care descrie viața babilonică a Capitalei; presară volumele cu locuri comune, observațiuni banale, vulgare, pagini de pură pornografie — într'un cuvânt: nu vadește nici o însușire literară. Dar cartea se vinde. E consacrarea celor mulți, împotriva căreia critica nu poate lupta. Aiurea, Ohnet a putut fi decapitat, pentru că exista un public care-și făcuse o educație literară. La noi însă sunt edituri, care cultivă, alimentează, acest vițiu al mulțimei. O conștiință a lucrului tipărit nu există. Un control, și mai puțin. O „*Direcție Nouă*“ ar avea de combătut nu câțiva scriitori nechemați, ci: mulțimea, gustul ei. Critica redusă, prin firea lucrurilor, la foileton sau „*cronică mărunță*“, lasă curs liber pieței literare: revistele mici și ziarele răsună de salbatice injurături surugiești ori de prietenești strângeri de mână...

În chipul acesta, mahalaua literară tinde spre centru. Periferia escaladează țarcul oricărei distincțiuni critice. De valoare unei cărți aproape nu se mai poate vorbi. Cea ce interesează, e dacă place ori nu. Dar o atare stare formează, credem, numai un simplu fenomen de geologie literară: aceleași strate — ridicate azi și sprijinite pe anormalitatea vremii — mâine, prin alunecare, se vor năru, coperind acest fel de *scriitori-fosile*.

Astfel înțeleasă, criza criticei e — fără îndoială — vremelnică...

Al. Băd.

BIBLIOGRAFIE

- M. Sorbul. *Praznicul Calicilor, Comedie tragică. Săracul Popa! Episod dramatic*, Prețul 12.50 lei. Edit. „Cartea Românească” București.
- I. Slavici. *Poezii Vol. II*, Prețul 25 lei. Idem.
- Dr. T. Bogdanovici. *Intervențiuni Obstetricale*, Prețul 30 lei. Idem.
- C. Buțureanu. *Dr. Med. Maria Montessori, Pedagogia medicală, traducere*, Prețul 12 lei. Idem.
- M. Sadoveanu. *Floare ofilită (Roman Ed. III)*, Prețul 32 lei. Idem.
- Serafim Ionescu. „*Negăstori Noștri*”, *Piesă în 3 acte. Teatru popular, sătesc și de familie*. Prețul 10 lei. Idem.
- Dr. Profesor G. Pascu. *Cantemir Dimitrie „Descrierea Moldovei”, traducere din latinește*. Prețul 30 lei. Idem.
- Iwan Turghenieff. *Apele Primăverii Vol. II, Biblioteca Minerva No. 78*. Prețul 3 lei Idem.
- I. Slavici. *Educațiunea Fizică, Biblioteca Minerva No. 46*. Prețul 3 lei. Idem.
- I. Slavici. *Educațiunea morală, Biblioteca Minerva No. 57*. Prețul 3 lei. Idem.
- I. Vârnav. *Istoria vieții mele. Autobiografia din 1845, Biblioteca Minerva No. 8*. Prețul 6 lei. Idem.
- Iwan Turghenieff. *Apele Primăverii Vol. I, Biblioteca Minerva No. 77*. Prețul 3 lei. Idem.
- I. Slavici. *Românii din Ardeal, Biblioteca Minerva No. 86*. Prețul 6 lei. Idem.
- Al. Gh. Doinaru. *Călugărul Gherasim, Biblioteca Minerva No. 18*. Prețul 3 lei. Idem.
- Iacob Négruzzi. *Un drum la Cahul, Pagini Alese No. 138*. Prețul 2 lei. Idem.
- Traian Lalescu, Profesor. *Telefonia fără fir, Cunoștințe Folositoare Seria No. 13*. Prețul 3 lei. Idem.
- Dr. I. Glăvan. *Cum orbim, Cunoștințe Folositoare Seria B No. 23*. Prețul 3 lei Idem
- Cezar Petrescu. *Scrisorile unui război*, 30 lei, idem.
- Ion Pillat. *Pe Argeș în sus. (Poezii)*. 30 lei, idem.
- Profesor Dr. G. Marinescu. *Pasteur, Viața, Suflul și Opera lui*, Prețul 20 lei Edit. „Cartea Românească” București.
- I. Caragiale. *Novele, Povestiri*, 20 lei, idem.
- Dr. Urban Jarnic. *Bunica, de Bojena Niemcova*, Prețul 30 lei, idem.
- Pantelimon Diacnescu și P. Cosmulescu, „*Cartea bunului gospodar*”, *scrisă pe înțelesul și pentru folosul poporului*, Prețul 12 lei, idem.
- Despina M. Sadoveanu. *Un drăcușor de nepoată (după L'Oncle et mon Curé) de Jean de la Brète, în românește*, Prețul 20 lei, idem.
- Th. Speranția. *Tot Anecdote populare vol. III*, Prețul 30 lei, idem.
- Dr. Miron Cristea, Mitropolitul Primat. *Cucântări, Trei ani de propovăduire pastorală*. Prețul 60 lei, idem.
- Serafim Ionescu. *Ispravă, Piesă în două acte*, Prețul 5 lei, idem.
- Liviu Rebreanu. *Plicul, (Comedie în 3 acte)*, Prețul 18 lei, idem.

SUMARUL:

Bucura Dumbravă	Vătaful de zăpezi
T. Arghezi	Pe Ploaie (<i>versuri</i>).
N. Iorga	Thomas Carlyle
V. Voiculescu	Durerea (<i>versuri</i>).
Emanoil Bucuța	Românii dintre Vidin și Timoc.
G. Bacovia	Nervi de Toamnă (<i>versuri</i>)
N. H. Lahovary	Câteva considerațiuni asupra naturii răz- boaielor.
Ion Pillat	Poetul (<i>versuri</i>).
Al. Bădăuță	Păcle de Toamnă
Otilia Ghibu	Un Răsărit (<i>versuri</i>).
Oscar Walter Ciseck	Theodor Däubler. <i>Din Theodor Daubler:</i> O peșteră în Atica (<i>proză</i>). Începutul „Pastoralei”; Rugi de Piatră; Descori; Bai Verde; Amiaza; Rugăciune de Vară; Seara Incântată; Amurg; La Semănat (<i>versuri</i>).
G. Cardaș	Documente literare: Scrisorile lui Titu Maiorescu către Iacob Negruzzi.
Ion Marin Sadoveanu	Teatru: Scenă „Vicleniilor lui Scapin”.

Prețul: 28 lei numărul.

ABONAMENTUL { 200 lei pentru particulari.
300 lei pentru autorități, instituții și societăți.

CARTEA ROMÂNEASCĂ—2715